T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

FRANSIZ DEVRİMİ DÖNEMİ DEVRİMCİ KADIN KİMLİĞİ

Esra ERİCEKLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Sayime DURMAZ

Çankırı – 2019

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

FRANSIZ DEVRİMİ DÖNEMİ DEVRİMCİ KADIN KİMLİĞİ

Esra ERİCEKLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Sayime DURMAZ

Çankırı – 2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Bilimsel Etik Bildirimi ..... **ii**
Tez Kabul ve Onay ..... **iii**
Önsöz ..... **iv**
Özet ..... **vi**
Summary ..... **vii**
Kısaltmalar ..... **viii**
Şekil Listesi ..... **ix**

1. GİRİŞ **1**

2. ORTA ÇAĞ'DAN FRANSIZ DEVRİMİ'NE AVRUPA'DA VE FRANSA'DA KADININ DURUMU **5**
2.1. Orta Çağ'da Avrupa ve Fransa'da Kadın 5
2.1.1. Orta Çağ Avrupası'nın Ünlü Kadınları 15
2.2. Devrim Öncesi Avrupa ve Fransa'nın Durumu 23
2.3. Fransız Devrimi Öncesi Kadın 33
2.4. Devrime Doğru Kadın 44
2.4.1. Devrime Doğru Marie Antoinette: Kurban mı Kıvılcım mı? 44
2.4.2. Devrime Doğru Kadının Durumu 48

3. DEVRİM DÖNEMİ AVRUPA'DA VE FRANSA'DA KADININ DURUMU **52**
3.1. Aydınlanmanın Fransız Devrimine Etkisi 52
3.2. Kadınlar Tarafından Kurulan Salonlar 56
3.3. Devrim Amazonları 64

4. DEVRİM SONRASI KADIN **77**
4.1. Kadının Edindiği Haklar 92
4.2. Devrimden Sonra Oluşan Kadın Hareketleri 97

5. SONUÇ **102**

KAYNAKÇA **105**
EKLER **123**
ÖZGEÇMİŞ **125**

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Fransız Devrimi Dönemi Devrimci Kadın Kimliği* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

16 / 07 / 2019

Esra ERİCEKLİ

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Esra ERİCEKLİ tarafından hazırlanan *Fransız Devrimi Dönemi Devrimci Kadın Kimliği* başlıklı bu çalışma, 16/07/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği* başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Doç. Dr. Sayime DURMAZ	İmza: ……
Üye	: Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN	İmza: ……
Üye	: Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet DOĞAN	İmza: ……

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun …../…../ 2019 tarih ve …… sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Kadın sorunu hem ülkemizde hem dünyada hala çözümü bulunamayan bir sorun olarak görülürken, kadınların durumu ve hakları bağlamında yeterli olmasa da çalışmalar yapılmaktadır. *Fransız Devrimi Dönemi Devrimci Kadın Kimliği* konusu, günümüz kadın çalışmalarına yaklaşımlar açısından üzerinde durulmaya değer bulunmuştur. Bu tezin konusunu oluştururken bir kadın olarak kadın sorunlarını daha iyi yansıtmayı hedefledim. Okumalar, araştırmalar ve yabancı kaynaklardan yaptığım çeviriler doğrultusunda kadının cinsiyet olarak yaşadığı sıkıntıların geçmişten günümüze artarak devam ettiği çıkarımına vardım.

Bu çalışmaların ışığında yaşadığı dönemdeki algıyı yıkmak uğruna mücadele vermiş birçok kadın kahramanın varlığına şahit oldum. Her ne kadar kendi çağında da günümüzde de kahraman olmaktan çok kötü sıfatlarıyla anılan bir Kraliçe olsa da, beni en çok etkileyen karakter Marie Antoinette oldu. Bir kurban mı yoksa devrimin tetikleyici unsurlarından biri mi olduğuna karar veremesem de, bu çalışma, çalışmaya başlarken kendisiyle ilgili sahip olduğum birçok olumsuz ön yargının da kırılmasına vesile oldu. Bu tezin benim gibi bu alanda çalışmak isteyen diğer araştırmacılara da bir kılavuz görevi görmesini umut ediyorum.

Bu tezin hazırlanmasından tamamlanmasına kadar olan zorlayıcı süreçte yardımlarını esirgemeden sabırla görüşlerini ve bilgi birikimini paylaşan ve bir kadın olarak yoluma ışık tutan değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Sayime DURMAZ'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca, kaynakçaların toparlamasında, tezin yazım aşamasında, düzenlemesinde desteklerini ve katkılarını esirgemeyen çok değerli dostlarım, kardeşlerime, neşesi ve pozitif yaklaşımıyla motivasyonumu arttıran canım anneannem Yıldız Olgaç'a ve eğitim hayatım boyunca bu aşamalara gelmemde her türlü desteğini esirgemeden fedakârlıkla hayatımı kolaylaştıran ve bir kadın olarak edindiğim değerler bütününde varlığını her zaman hissettiğim, üzerimde kelimelerle ifade edemeyeceğim nispette emeği olan canım annem Banu Güney'e ve dedelerin dedesi canım babam Doğan Güney'e, yine sabrını esirgemeden yanımda olan canım eşim Yılmaz Ericekli'ye ve

tüm aileme, hocalarıma ve arkadaşlarıma, son olarak da annesiyle geçireceği vakti paylaşmak durumunda kalan ve sevgisiyle, neşesiyle motivasyon kaynağım olan biricik oğlum Doğan Göktürk Ericekli'ye sonsuz teşekkürler.

16 / 07 / 2019
Esra ERİCEKLİ

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Fransız Devrimi Dönemi Devrimci Kadın Kimliği
Tezin Yazarı: Esra ERİCEKLİ
Danışman: Sayime DURMAZ
Anabilim Dalı: Tarih
Bilim Dalı: Yakınçağ Tarihi
Kabul Tarihi: 16 / 07 / 2019
Sayfa Sayısı : 12 (ön kısım) + 122 (tez) + 3 (ekler)

Dünyadaki tüm kadınlar haklardan yararlanmak ve özgürleşmek için önemli mücadeleler vermiş, kanlı çarpışmalar içinde bulunmuşlardır. Toplumdaki cinsiyetçi anlayışın değişmesi, kadın ve çocukların uğradığı haksızlıkların düzenlenmesi ve duyarlılığın sağlanması için birtakım düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır ve çalışılmaktadır. Tamamıyla eşitlikçi toplumsal teşkilatlanmaya yönelik atılması gereken daha birçok adım bulunmaktadır. Geçmişten başlayıp XX. yüzyıla gelene dek çok az insan dışında kimse kadınların da erkeklerle aynı özgürlüğü ve eşitliği yaşamaları gerektiğine inanmamıştır. Devrim sürecinde de kadınlar bu talepleriyle gündeme gelmişler fakat yine tüm talepleri geri çevrilmiştir. "Öteki cins"[1] olmayı kabul etmeyip kendi benlikleriyle var olma mücadelesi vermişlerdir. Bu çalışma geçmişten günümüze yok sayılan, göz ardı edilen, arka plana itilen özgürlük ve varoluş mücadelesinin Fransız Devrimi dönemindeki yansımalarını gün yüzüne çıkartması ve hatta asıl motivasyon kaynağının kadın oluşunu ortaya koyması yönüyle önem arz etmektedir. Fitilini ateşlediği bu özgürlük mücadelesini topluma mal etmeyi başarmasına karşın kadın, mücadelesinin sonunda insan bile kabul edilmemiş ve yok sayılmıştır. Tarihi açıdan kadının Fransız Devrimi'ndeki rolünü ortaya koyan bu araştırmayla, kadın çalışmalarına katkıda bulunulması arzulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fransız Devrimi, Kadın, Kadın Hakları, Kadın Hareketleri.

[1] Bkz. De Beauvoir, S. (1971). *Kadın* (Çev. Bertan Onaran). İstanbul: Payel Yayınevi. 1967.

Çankırı Karatekin University Graduate School of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Identity of the Revolutionary Women During the French Revolution.
Author: Esra ERİCEKLİ
Supervisor: Sayime DURMAZ
Department: History
Sub-field: Modern History
Date: 16 / 07 / 2019
All the women in the world have struggled to take advantage of rights and liberties given to the men and they have spilled blood to that end. Throughout the history various attempts have been realized aiming to change the sexist understanding within the society, to regulate the injustice suffered by women and children, and, to ensure social awareness, however, many more steps need to be taken towards an egalitarian society structure. Until the twentieth century, no one believed that women should live with the same freedom and equality as men, except for a limited few from the very past of the humanity. During the revolution, women came to the fore with the same demand but they faced the same rejection. Thus, they did not accept being treated as the "other sex" and gave fight to exist with their own identity. This study is important in terms of revealing the struggles for freedom and existence of women, which was ignored from the past to day, turned a blind eye and thrown to the background, during the French Revolution and putting for the real source of motivation being the women. Even though the women succeeded in attributing this struggle, the fuse of which was initially ignited by them, to a whole society yet faced no gain and once again was not considered as individuals even after their success in their fight for freedom. This study aims to contribute to the literature in women studies by presenting the role of women during the French Revolution.
Keywords: The French Revolution, Women, Women's Rights, Women's Movement.

KISALTMALAR

Böl.	Bölüm
Fak.	Fakülte
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
vd.	Ve diğerleri
y.ç.	Yazarın Çevirisi
t.y.	Tarih Yok
y.y.	Yazar Yok
Bkz.	Bakınız
Mme	Bayan (Madam)
Mlle	Bayan (Matmazel)
Mr.	Bay (Mister)
Çev.	Çeviren

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No **Sayfa**

Şekil 1.1: Olympe de Gouges 3
Şekil 2.1: Mechtild of Magdeburg 15
Şekil 2.2: Hildegard of Bingen 15
Şekil 2.3: Mechtild of Hackeborn 16
Şekil 2.4: Hrotsvitha of Gandersheim 17
Şekil 2.5: Marguerite Porete 18
Şekil 2.6: Christine de Pizan 18
Şekil 2.7: Marie de France 20
Şekil 2.8: Helftalı Büyük Gertrud 20
Şekil 2.9: Marie de Gournay 21
Şekil 2.10: Theroigne de Mericourt 38
Şekil 2.11: Parisli kadın yurttaşlar ulusal meclise takılarını götürürken 40
Şekil 2.12: 5 Ekim 1789 kadınlar versay sarayı'na yürürken 41
Şekil 2.13: Manon Roland 43
Şekil 2.14: Marie Antoinette giyotine giderken 45
Şekil 2.15: Marie Antoinette karikatürleri 46
Şekil 3.1: Madame Geoffrin'in salonu 56
Şekil 3.2: Mary Wollstonecraft 59
Şekil 3.3: Mary Astell 60
Şekil 3.4: Pauline Leon 64
Şekil 3.5: Theresa Cabarrus 65
Şekil 3.6: Sophie de Condorcet 66
Şekil 3.7: Pandora'nın kutusu: Marie Antoinette 67
Şekil 3.8: Isabelle de Charriere 68
Şekil 3.9: Madame de Stael 69
Şekil 4.1: Claire Lacombe 81
Şekil 4.2: Kavramların değişkenliğine karşın sabit kalan kadına biçilen rol 84
Şekil 4.3: Charlotte Corday'in Marat'yı öldürme anı 88
Şekil 4.4: Devrim öncesi ve sonrası kadının durumu 93
Şekil 4.5: Özgürlük figürü 100

1. GİRİŞ

"Yükseklerde Gök henüz isimlendirilmemişken
Ve aşağıda, Dünya çağrılmamışken
Boş ama başlangıçta mevcut olan APSU, Vücuda getiren onları,
MUMMU ve TİAMAT – hepsini doğurandı o,
Birbirine karışmıştı suları.
Saz bitmemişti, bataklıklar ortaya çıkmamıştı.
Tanrıların hiçbiri vücuda gelmemişti,
Hiçbirinin adı yoktu, kaderleri belirlenmemişti;
İşte tam ortalarında tanrılar şekillendi."
İbrahim Sarı[2]

Tarihimizin bilinen en eski medeniyeti Sümerlere ait tabletlerden edinilen yaratılış destanlarında dünya ve evrenin yaratılışı bu perdeyle başlamaktadır. Tanrılarca yaratılan insanlar ise başlangıçta üreme kabiliyeti olmayan veya bir şekilde kusurlu varlıklardır. Ancak daha sonra Enki ve Ninki'nin yardımıyla Adapa tarafından sağlıklı, yani kusurlarından arınmış ve bağımsız insan yaratılır. Hangi destana, dine, inanca bakarsınız bakın hepsinde ortak tek bir noktayla karşılaşacağımızı söylemek yanlış olmaz sanıyorum. Yaratılış hikâyeleri farklılık göstermesine karşın insanoğlunun varlığını sürdürülebilir kılması ancak kadınla anlam bulmaktadır.

Tarihte kadınların durumuna sosyal açıdan baktığımızda feminist tarihçilik, tarih dönemlerinde norm kabulleri ortadan kaldırmış, her iki cinsin de tarihinin aynı olduğunun kabul edilmesini sağlamıştır. Tarih, insanın var oluşunu ne kadar eskiye götürebiliyorsa kadın tarihini de geçmişe götürebilmesi gerekmiştir. Tarihteki dönüm noktaları kadın cinsi üzerinde nasıl etkili olduysa erkek cinsi üzerinde de aynı şekilde etkili olmuştur (Gülmez, 2011: 10).

Tarih sahnesinde pek çok görevin perde arkasındaki aktrisleri olan kadınlar, yalnızca aktrislik değil aynı zamanda çeşitli eylemlerin ve fikirlerin annesi olmuşlardır. Tarih insanoğlunun gerçekleştirdiği pek çok devrime sahne olmuştur. Fransız Devrimi ise

[2] bkz. Sarı (2017: 101)

günümüz toplumlarının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu devrim gerçekleşirken her devrimde olduğu gibi "kadın" başat unsur olmakla birlikte devrim sonrası ikinci plana itilmiştir. Çalışmada, bu döneme damga vuran "devrimci" kavramının kadın kimliğiyle nasıl ilişkilendirildiği ortaya konularak, kadınların devrim sürecinde üstlendiği rolün incelenmesi amaçlanmaktadır.

Fransız Devrimi gerek ortaya çıkış şekli, gerekse sonuçları itibariyle birçok fikir akımına esin kaynağı olmuştur. Bu çalışma Avrupa, Fransa ve günümüz Türkiye'sinde ortaya çıkan ya da var olan kadın hareketlerinin tarihsel süreci ve fikir dünyasını anlama noktasında önemli bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçen kadınlar tarih boyunca etkin bir role sahip olup, gerçekleştirilen her başarıda pay sahibi olmalarına karşın, çağlar boyunca erkeklerin gölgesinde kalmışlardır. Bu açıdan bakıldığında Fransız Devrimi, kadın hakları bakımından önemli bir adım olmuştur. Günümüzde kadın erkek eşitliği, hukuki açıdan elde edilmiş olsa da; günlük hayata tam anlamıyla yansımamıştır. Tarihsel süreç içinde kadının üstlendiği rol hakkıyla yansıtılamamıştır. Göçebeliği terk ederek yerleşik hayatı benimseyen toplumlarda, toplayıcılıktan üreticiliğe geçiş aşamasında son derece önemli bir rol üstlendiklerinden, kadınların sosyal yaşamdaki konumları da daha yukarı seviyelere yükselmiştir. Ancak, her geçen gün iktisadi faaliyetlerin güç odaklı gelişimi erkeğin fiziksel gücünü ön plana çıkarmış, bu sebeple kadının gücünün geri plana itilmesine neden olmuştur. Aile yapısı da bu süreçten etkilenmiş, kadının hâkim olduğu aile yaşamı yerini ataerkil aile yapısına dönüştürmüştür. Devrimler ise kadının sahip olduğu pozisyonu ilerletmemiş aksine kapital güç karşısında daha da zayıflatmıştır. Nihayetinde modern toplumlarda, kadınların karşılaştığı sorunlar daha da büyümüş ve kadınlar yeni sorunlarla başa çıkmak durumunda kalmışlardır (Yeşilorman, 2001: 269-280). Bu sebeple bu çalışma Türkiye'de kadına ilişkin yapılan çalışmalara da yardımcı olma amacını da taşımaktadır.

Kadınlar, hem siyasal hem sosyal olarak yoksun oldukları sosyal ideallerini, zaman içerisinde kadın siyasi örgütleri kurarak toplumda eşit hale getirmeye çalışmışlar, bunun için de siyasi protestolara katılmış ve Fransız Devrimi'nin sosyo-politik bağlamını yeniden şekillendirmeyi başarmışlardır (Wright, 2013: 1). Bu kadınlar

yalnızca Fransız toplumunun "kadın algısını" değiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda sosyo-politik anlamda da hak arayışının önünü açmıştır. Fransız Devrimi sırasında radikal eylemlerde yer alan kadınlar, daha önce Avrupalı kadınların nasıl davranması ve düşünmesi gerektiği üzerine yapılan tasarımlara meydan okuyarak kendileri ve gelecekteki kadınlar için yeni imkânlar yaratmışlardır.

Şekil 1.1: Olympe de Gouges

Kaynak: https://www.britannica.com/biography/Olympe-de-Gouges/images-videos/media/1/850593/234913 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Kadınlar tarafından gerçekleştirilen radikal eylemlerin olanakları ve sınırlılıklarının birinci dönüm noktası 1789 Ekim'inde yaşanan Versailles Yürüyüşü, ikinci dönüm noktası 1791'de Olympe de Gouges tarafından yazılan Kadın Hakları Bildirisi, üçüncü dönüm noktası 1793'te Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği'nin oluşumu ve son olarak da 1795'te ekmek isyanlarının yansıması olarak dört dönemde inceleyebiliriz. İşçi sınıfı kadınlarının silahlı bir hareketi olarak Versailles Yürüyüşü, ekmek fiyat artışını ve hükûmetin politik başarısızlıklarına karşı ciddi bir ayaklanmayı temsil etmiştir. Bu kadınlar radikal çabaları ve şikâyetleriyle, Fransız hükûmetini düzeltmeye zorlamış ve siyasi başarı kazanmışlardır (Hamuroğlu, 2018).

1 Nisan ve 20 Mayıs'ta, işçi kadınlar, ekmek fiyatlarının artmasına son vermek için Ulusal Sözleşmeyi iptal etmeye çalışmış; ancak bu isyan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yüksek ekmek fiyatları arka arkaya birçok isyanın çıkmasına sebep olmuş, Fransız hükûmetinin yetersizliği de, Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği'nin kurulmasını kolaylaştırmıştır.

Çalışmamızın önemini ortaya koymak açısından kadının konumuna bakmak suretiyle öncelikle bu durumun tarihi arka planını da anlatmakta fayda vardır. Zira Orta Çağ'dan itibaren kadının konumunu vurgulamak ve Fransız Devrimi'ne kadar geçen süreçten bahsedilmesi çalışmanın anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

2. ORTA ÇAĞ'DAN FRANSIZ DEVRİMİ'NE AVRUPA'DA VE FRANSA'DA KADININ DURUMU

Orta Çağ'da her şey dinle ilişkiliydi. Din o kadar her şeyle iç içeydi ki, onu ayırt etmek mümkün değildi. Medeniyetin tamamı, maddi çeşitlilikten başlayarak, büyük ekonomist Karl Polanyi'nin belirttiği gibi, dinin içine gömülü bir durumdaydı. Bu da dinle diğer her şeyin ayrılmaz bir bütün olduğunu gözler önüne sermektedir. Orta Çağ, Hristiyanlık ve Kilise'nin hâkim olduğu bir dönemdir. Şüphesiz ki ilk büyük dönüm noktası XVI. yüzyılda Hristiyanlığın Katoliklik ve Protestanlık olarak ayrılmasıyla gerçekleşmiştir. Birçok Avrupa ülkesinde dinin yeri ve rolü değişmeden kalmasına rağmen, dinle olan ilişkisi açısından bakıldığında, Avrupa, kökleri bu çağda çoktan ayırt edilebilen bir gelişim çizgisini, yani Kilise ile devletin birbirinden ayrılmasını genel hatlarıyla sürdürmüştür. Bu durum İslam dini veya Bizans Hristiyanlığının aksine, teokrasinin reddedilmesine, çocukların, kadınların ve ruhban sınıfından olmayanların yükselmesinin teşvik edilmesine ve inançla akıl arasında bir denge kurulmasına yol açmıştır. Fransız Devrimine kadar Katolik Kilisesi'nin güç ve nüfuzu da hemen hemen aynı etkiyi sağlamıştır. Le Goff (2008: 227-231) XV. yüzyılın sonunu Orta Çağ tarihinde, önemli ve geçici bir duraklama süreci olarak adlandırmıştır.

2.1. Orta Çağ'da Avrupa ve Fransa'da Kadın

Avrupa Tarihi cinsiyetlerin kendilerine ait niteliklerinin ve ilişkilerinin farklı algılanması imkânını veren bir sürü argümanla dolu olmuştur. "Querelle de Sexes"[3] kavgası yüzyıllarca yapılmıştır. Bu tartışmalar çerçevesinde şekillenen kadın ve erkeğe ilişkin tanımlamalar ayrıntısıyla ortaya konmuştur. Bu tartışmalar beraberinde erkeklerin kadın düşmanı olduğu kadar kadın dostu olup haklarının savunulması konusunda belli başlı eserler kaleme almalarını da sağlamıştır. Rönesans dönemi ortaya çıkan Hümanizm ve din reformu fikirleriyle dönem dönem hızlanan bu tartışma Orta Çağ'dan başlayarak Aydınlanma Çağı'na kadar sürmüştür. Kadınlar insan mı sorusunun yanıtı bu dönem için biraz karmaşık olmuştur. Orta Çağ'ın sonu

[3] Cinsiyetler Tartışması

ve Rönesans'ın başında İtalya'da insan doğasının ne olduğu sorusu yeniden ortaya atılmış ve yanıtlanmaya çalışılmıştır. 1486'da Giovanni Pico della Mirandola, etki yaratan eseri "De Dignitate Hominis"de[4] erkeklerden söz etmiştir. Bu esere göre; Tanrı'nın tek muhatabı olan Âdem insanın tabiatını kendi hür iradesiyle hayatı nasıl yaşamak istediğini belirleyendir. Sefillik, kötülük gibi kavramlar kadınlara ait olmuştur. İnsan nedir sorusuna cevap arayanlar, kadına her türlü hakareti kötü sıfatı yakıştırmaktan geri kalmamıştır. Kilise babaları, "ilk günah"ın suçlusu olarak Havva'yı görmüşler bu yüzden kadınları cinsellik ve günahla bir tutulmuştur. Bu fikir sonraki dönemleri de etkilemiş, kadına bakışı ve kadının durumunu belirlemiştir. Bazı Kilise babaları "Kadın nedir?" sorusuna cevap olarak bir sürü kötü düşünceyi sıralamışlardır. Bu bağlamda kadın algısını ortaya koyarken kadına yüklenen vasıflar: düşman, zaruri musibet, baştan çıkaran, tehdit, eğlenceli felaket, kötülüğün doğası gibi sıfatlar olmuştur (Bock, 2004: 5-6).

Orta Çağ Hristiyanlığı dünyasında kadın algısı Havva'nın temsil ettiği düşünülen hayvansılık ve aşağılıklık olarak betimlenmiştir. "Kutsal bakire"ye saygı hususuna önem verilmiş ama bu saygı ruhların yüce evreninden olanlara yönelik olmuştur. Orta Çağ bilginlerinin bazıları kadın ruhlarının ölümsüz olup olmadığından bile şüphe duymuştur. Bu şüpheler esnasında kadınlar kendi yollarını çizmişler, yaşamlarını en iyi şekilde devam ettirmeye çalışmışlardır (Rowbotham, 1994: 21).

İlk günahın sebebi olan kadın, cinsel arzu bakımından her zaman bir dürtü olarak algılanmıştır. Kilise toplumdaki erkek egemenliğinden yana olmuştur, fakat Hristiyan öğretisi bununla yetinmemiş, çok yaygın olmasa da, kadınların kurtarılması gereken bir ruha sahip olduğunu düşünmüştür. Kilise sadece eve kapanmayı layık gördüğü kadına tek saygın seçenek olarak dini sunmuştur. Bu yüzden dinle ilgilenen kadınlar, sıra dışı bilgi, üstün maneviyat ve yöneticilik kabiliyetleriyle öne çıkmıştır. Azınlık olan soylu kadınların durumuysa şövalye kuralları içinde yüceleştirilmiş ve daha da iyileştirilmiştir (Roberts, 2015: 207-208).

Orta Çağ ve Yeni Çağ'ın başında tüm erkeklerin kadın düşüncesi bu şekilde olmamıştır. Kadınlara has kötülüklerin içeriği zaman zaman daraltılmış, erkeklerin

[4] İnsan Onuru Üzerine

erdemsizlikleri de bununla birlikte dile getirilmiştir. Kadınlar sadece "*janua diaboli"*[5] olarak değil, erdemli bir bakire olan "*İsa'nın gelini*" olarak da görülmüşlerdir (Bock, 2004: 7).

Orta Çağ'da din ve felsefe birbirlerinden ayrılmaz şekilde hareket etmiş ve felsefe giderek teolojiye yardımcı bir bilim dalına dönüşmüştür. Felsefenin bu dönemde görevi, kilisenin temsil ettiği doğru inanç algısının zarar görmemesi için bu inanç anlayışını destekleyecek doğrulamalar sağlamak olmuştur. Bu dönemde felsefeyle ilgilenen kadınlar hakkında çok bilgi bulunmamakla birlikte bu şaşırtıcı bir durum olarak görülmüştür. Çünkü bu çağda asil kadınlar genellikle eşlerinden bile daha kültürlü addedilmişlerdir. Evlenmedikleri sürece bir manastıra girmişler ve aldıkları eğitim sayesinde bilgilerini artırmışlardır. Yüksek Orta Çağ olan XI. yüzyılın başlangıcından itibaren bazı kadın filozoflar kendilerinden sonraki çağlara aktarılacak nitelikte eserler ortaya çıkarmışlardır (Gleichauf, 2007: 25-26).

Kilise'nin toplumdaki konumu güçlendikçe, kadınların hakları da aynı ölçüde zayıflamıştır. Buna bağlı olarak Orta Çağ kadınlara büyük baskıların olduğu bir çağ olmuştur. Daha önce çeşitli yazarlardan aktarılanların aksine Rullman (1996: 72) kadınların Orta Çağ'ın başlarında şimdiye kadar kabul edildiğinden çok daha fazla haklara sahip olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesini, kadınların mahkeme önünde kendilerini savunabilmeleri örneğiyle desteklemiştir. Ekonomik alanda bilindiğinden çok daha fazla etkinlik gösteren kadınlar dil alanında da birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Tüm bunlar IX. yüzyılda Kilisenin siyasi otoritesi arttıkça değişti. Kadınlarla ilgili olumsuz düşüncelerin artması onların kiliseyle bağlarının kopmasına sebep olmuştur. Bu durum Orta Çağ'ın sonlarına doğru daha da yaygınlık kazanmış ve toplumsal hayatın bütün alanlarını etkilemiştir. Bu etki, Aquin'li Thomas[6] tezi ile daha da belirginleşmiştir. Thomas'a göre kadın hem doğası gereği hem de Havva'nın temsil ettiği ilk günah yüzünden değersizleşmiştir. Ona göre kadın olmak kusurun doğal bir neticesi olmuştur. Bu olumsuz düşüncelerin temelinde, Aristoteles'in eserlerinin alıntılanması etkili olmuş, Antik kadın düşmanlığı yüzyıllar boyunca

[5] Şeytanın Giriş Kapısı.
[6] Aquin'li Thomas 1225–1274 yılları arasında yaşamış, skolastik dönemin en önemli düşünürlerinden ve din bilimcilerindendir ve bu çağın en büyük fikir adamıdır. Aristotelesçiliği ve Hristiyanlığı sentezleyen Thomas, dünyevi hükûmetler için bağımsız bir otoriteye izin veren yeni bir Hristiyan siyasi düşünüş biçimi oluşturmuştur. bkz. Tannenbaum ve Schultz (2008)

kadın algısını belirlemiştir ve bu durum zamanla kadının haklarını sınırlandırmıştır (Rullman, 1996: 72).

Gleichauf'a (2007: 26) göre bu çağda yazmak kadınların duygu ve düşüncelerini ifade etmelerinin tek yolu olmuştur. Çünkü kilisenin talimatıyla kamusal alanda konuşmalarına izin verilmeyen kadınlar, erkeklerden çok daha düşük nitelikli varlıklar olarak görülmüştür.

Kadınlara karşı Kilisenin tutumu Tanilli'ye (2006: 31) göre de olumsuz olmuştur. XI. yüzyılın sonunda Gregorious devrimi kilisede değişikliklere yol açmıştır. Kilise rahiplere bekârlık kuralı getirmiş, laikleri bulundukları makamlardan atmıştır. Kadınlar ise sahip oldukları yüksek mevkilerden kovulmuş, erkeklere serbest olan tüm statüler ve meslekler kadınlara yasaklanmıştır. Eco'ya (2014: 248-249) göre ise manastırlar aristokrasi tarafından benimsenen siyasi bir araç olmuştur. Bu manastırlar aristokratların ailelerinin bekâr kadın üyelerini gönderebildikleri, dini cemaatler oluşturabildikleri ve maddi yatırım yapabildikleri yerler olmuştur. Bu yüzyıl kraliçelerin iktidarıyla birlikte baş rahibelerin kendilerine bağlı olan din adamları ile cemaatler üzerindeki yarı-piskoposluk yetkilerinin kabul edilmesine de sahne olmuştur. Kadın ve erkek cemaatlerin birlikte yaşadığı bir takım çift manastırlarda aynı yüzyıldan itibaren kadınların otoritesiyle tanışmıştır. Fakat disiplinsiz olan ve nikâhsız beraberlikler yaşayan din adamlarına karşı yasaların sertleşmesi, kadınların kutsallığının sorgulanmasına ve olumsuz algısının oluşmasına sebep olmuştur.

Orta Çağ dönem olarak sınırları tam olarak ortaya konulmasa da çoğu tarihçi tarafından karanlık bir dönem olarak adlandırılmıştır. Göreceli bir kavram olan "karanlık" terimi tam anlamıyla genellemeye uygunluğu henüz doğrulanmamış olsa da asıl ilgilenilen kısım toplumsal yaşamın en temel unsurlarından biri olan kadınların bu karanlıktan nasıl etkilenmiş olduklarıdır (Genç, 2011: 241).

Fikir sahibi kadınların temel amacı dinin kendilerine atfettiği "baştan çıkarıcı lanetli Havva" algısının değiştirilmesi için dinsel değişmezlerin yeniden ele alınması çabasında bulunmuşlardır. Kadınlar bu çabayla bulundukları yerin çok daha

gerisinden, yani insan olduklarının ispatı ve "lanetli Havva" algısını yıkma noktasından hareket etmek durumunda kalmışlardır (Berktay, 2004: 3). Bu çağ Avrupası'nda kadın, Hz. İsa'nın annesi Meryem mevzu bahis olduğunda yüceltilecek kadar mukaddes fakat ilk günahı işleyen Havva söz konusu olduğunda insanlığı günah içinde doğmaya maruz bıraktığı ve tüm acıların sebebi olduğu için bir o kadar kötü bir varlık olmuştur. Bu yüzden özellikle XII. yüzyıla kadar kötülüğün simgesi olan kadınları denetim altına almak için birçok yol denenmiş, sonuç başarısız olduğunda çok daha feci yöntemler tercih edilmiştir. Kadınların korkunç bir baskıyla kontrol altına alınmasının bir başka sebebi de onların her türlü kötülüğü yapabilecek gizli güçlere sahip oldukları inancı olmuştur. Böyle güçleri olduğuna inanılan kadınlara suçları olmasa bile suçunu itiraf ettirmek için çeşitli işkenceler yapılmıştır (Genç, 2011: 241-242).

Tanrı'nın bir lütfu olan doğurganlığın lanet olarak görüldüğü erkek egemen toplumda kadın hiçbir zaman saygı görmemiştir. Bu sebeple ilk günah cinsellik ve doğurganlık olarak yorumlanmıştır. Hristiyanlık kadının nesnel ve ahlaksal durumunu iyileştirmek için pek bir çaba göstermemiş hatta ilk günahın da müsebbibi olarak kadını görmüş ve kötülüğün en kötüsü şeytanla özdeşleştirmiştir (Le Goff, 2015: 314).

Kadın tarihi sessizlikle başlamış, İlk Çağ'dan Orta Çağ'ın son yıllarına kadar geçen süreçte de kadınlar sessizliklerini korumak durumunda kalmışlardır (Tanilli, 2006: 11). Bu sessizlik kadınlarla ilgili kiliseye ait kişiler ya da yazarlar tarafından yazılan yazılarla biraz da olsa bozulmuştur. Yani hem din adamları hem de meslekleri dinle bağlantılı olmayan fakat yine de inançlarına bağlı olan ve Orta Çağ'da "laik" sözcüğüyle tanımlanan kişiler de kadınlarla ilgili yazılar yazmıştır (Erlat ve Kasap, 2011: 37). Din her ne kadar kadını kötü gösterip aşağılasa da yine de onun varlığını kabul etmek durumunda kalmıştır. Erlat ve Kasap'a (2011: 40-41) göre bu çağda kadın hafif, cinsel zevklere düşkün ve kışkırtıcı olarak tanımlanmıştır. Hem baştan çıkarıcı hem de tehlikeli olmaları kadınları daha gizemli ve korkutucu hale getirmiştir. Hatta bu dönemde kadın her an elden kayıp gidecek bir servete benzetilmiştir. Tüm bu olumsuzlukların altında kadının yazın alanındaki yaratıcılığı engellenmiş, yazdıkları metinler başarılı bile olsa görmezden gelinmiştir. Bu yüzden

kadın yazarlar kendilerine yöneltilen küçük düşürücü davranışlarla mücadele etmiş kabul görebilmek için çok fazla çaba göstermişlerdir.

Orta Çağ Avrupası'nda yaşayan erkek teolog ve hukukçular kadının şeytan algısının yanında, evlilik ve boşanma üzerine de fikir yürütmüşlerdir. Bu fikirler de yine kadınların menfaatine alınan kararlar olmamıştır. Erkeğin karısından boşanması için bir sebebe ihtiyacı olmazken kadının kocasından boşanması neredeyse imkânsız hale getirilmiştir. Zengin ve soylu kadınlar için bu durum, sıradan bir hayat yaşayan kadınlardan daha kolay ve istisnai olmuştur (Genç, 2011: 242).

Kadınlar kültürel yaşamda da var olmuşlar, aileleri ya da bireysel çabaları sayesinde eğitim almışlardır. Birçok kadın ruhban sınıfın dilini bilmemesine hatta çoğu okuma yazma bilmemesine rağmen (Genç, 2011: 242) manastırlar tek eğitim aldıkları yer olmuş, okuma yazmayı buralarda öğrenmişlerdir. Bu sebeple ilk kadın yazarlar manastırlardan ortaya çıkmışlardır (Erlat ve Kasap, 2011: 42). Çalışmayan ve evde oturan kadın için okuma yazma bilmesi çok da önemli olmamıştır. Kendilerine dayatılan işleri yapmakla yükümlü olan kadın için her şey XI. ve XII. yüzyıllarda değişmiş, evde oturan ya da ev işi dışında başka bir işle uğraşmayan kadın, kocasının yanında çalışmaya başlamıştır.

Orta Çağ Avrupası'nda evli kadınların durumundan bahsettikten sonra şartları daha zor olan bekâr kadınlardan bahsetmeden geçilemezdi. Çünkü bu dönemde bekâr kadın için bekâret konusu dikkat etmeleri gereken en önemli konu olmuştur. Bekâretin korunabilmesinin yolu kendini dine adamak olmuş ve bu sebeple birçok kadın rahibe olmuştur. Kadınların o çağda sokağa çıkmaları, dikkat çekici giysiler giymeleri, davetlere katılmaları, dans etmeleri ve ev dışında gülmeleri bile yasaklanmıştır. Çünkü kendini korumaktan aciz olarak görülen kadın ancak bu yasaklarla korunabilmiştir (Genç, 2011: 243).

Soylu sınıfın kadınları, mirasçı olma hakkını yani babalarından ya da eşlerinden kalan malları diledikleri gibi kullanma hakkını elde etmişlerdir. Böylece, dul kalan kadınların geleceği güvence altına alınmıştır. Öte yandan anne ve babalar, çocukları için bir soyadı seçiminde serbest olmuşlardır. Köylü kadınlar ise, bu değişikliklerden

olumsuz olarak etkilenmişlerdir. Dönemin senyörlerinin kadın-erkek tarım çalışanları üzerinde yaptırdığı çalışmalardan da yola çıkarak köylü kadınların emeği göz ardı edilmiştir. Daha sonrasında X. ve XI. yüzyıllarda, yani feodal devrin başlarında kadınların durumunda bir iyileşme görülmüştür (Tanilli, 2006: 29).

Aynı çağda Bizans İmparatorluğu'nda ve Müslüman dünyada kadınların durumu ise ilginçtir. Kültür, din ve siyasi sistem bakımından farklı olmasına karşın Bizans'ta ve Müslüman ülkelerde kadınların dışlanma durumu Avrupa'daki kadar belirgin olmamıştır. Kadınlar daha serbest olmuşlar, bu durum da kadınlara sahip oldukları rolleri daha rahat ortaya koyma imkânı sağlamıştır. Fakat Avrupa Rönesans'a girerken kadınlar için dikenlerle dolu bir yol onları beklemiştir (Tanilli, 2006: 30).

Orta Çağ'ın teolojik ve felsefi kültürü içinde kadınları görmek pek mümkün olmamıştır. Kamusal faaliyetlere erişimdeki sınırlılıklar eğitim alanında da geçerli olmuştur. Kadınlar her türlü eğitim kurumunun dışında tutulmuştur. Kilise babalarından Aziz Paulus'un[7]: "*Toplantılarda kadınlar susmalıdır, çünkü konuşmaları yasaktır."* sözleri kadınların bu dönemdeki durumlarını yansıtmaktadır. Kadınlar birçok yönden eleştirilmiştir. Havva gibi ahlaksızdırlar, akılları erkeklerinkinden daha alt seviyededir ve erkekler gibi güçlü değildirler (Eco, 2014: 312).

XII. yüzyılda ilk kadın yazarlar manastırın dışında toplumda kendilerine yer edinmişlerdir. Bu duruma öncülük edenler yine soylu kadınlar olmuştur. Örneğin, VII. Louis'nin eşi Akitanyalı Elanor[8] ve daha sonraları hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Marie de France, manastırların dışında kendini gösteren ilk kadın yazarlar olmuşlardır. Yaşadıkları dönemde İngiltere ve Fransa krallıklarında önemli rolleri olmuştur. II. Henry ile evli olan Kraliçe Eleanor aşağılanan ve kötülüklerin kaynağı olarak görülen kadın algısını ortadan kaldırmaya çalışmış, hayatının bir

[7] Erken Hristiyan misyonerlerinin en ünlüsü ve en etkili olanıdır. Hristiyanlığın Kudüs'ten Anadolu'ya ve Avrupa'nın içlerine yayılmasında etkili olmuştur. bkz. Madrigal (2014) ve Renan (1882).

[8] Akitanyalı Eleanor, Yüksek Orta Çağ'da Avrupa'nın en zengin ve en güçlü kadınlarındandır. Orta Çağ'ın diğer kadınlarının tersine, çok iyi eğitim görmüştür. Haçlı Seferine katılan ilk kraliçe olup, hareketli bir hayatı olmuştur. İki evlilik, on çocuk, dâhil olduğu haçlı seferi, savaşlar ve isyanlardan sonra manastırda ölmüştür. bkz. Durmaz (2016).

kısmını Kraliçenin yanında geçiren Marie de France ise yazdığı romanlar, öyküler ve şiirlerle Orta Çağ Fransız Edebiyatı'nın en çarpıcı örneklerini sunmuştur (Erlat ve Kasap, 2011: 43).

XIII. yüzyıla gelindiğinde siyasi ve ekonomik bağımsızlık kadınlara faydalar sağlamıştır. Kuzey Avrupa'da birçok ülkede ve şehirde ev kadınlarının hakları katı çizgilerle belirlenirken İngiltere'de evli bir kadın için sıkıntılar çoğalmıştır. Bu sıkıntıların bazıları güneyde de geçerli olmuş olsa da kadınlar Kuzey Fransa ve İtalya'da kişisel faaliyetler için geniş bir çalışma ortamı yaratmışlardır. Şehir toplumu bazı kadınlara da birtakım fırsatlar sunmuş olsa da dul kadınlar bu imkânlardan daha çok faydalanmışlardır. Maddi durumu iyi olmayan kadınlar için bu durum çok daha farklı olmuştur. Çünkü o dönemde de statüyü zenginlik ve soylu bir aileden gelme durumu oluşturmaktadır. XIII. ve XIV. yüzyıl Bolognası'nda babaları ve kocalarıyla birlikte çalışan birçok kadının hattat ve minyatürcü olduğu görülmüştür. Hattat Flandina de Tebaldino ve hattat Uliana de Benvenuto de Faenza'yı buna örnek olarak gösterebiliriz. Rodolfo Del Fu Gandolfo kopyalama faaliyetini kızı Antonian'a bırakmıştır. O dönemin genel kanısı olan kadınların her işi yapamayacağı düşüncesi, bazı yerlerde tam tersi olarak hayata geçirilmiştir (Genç, 2011: 248).

Zaman içerisinde kentlerde kadın tüccarlar erkekler kadar etkili olmuşlardır. Özellikle loncalarda kadınlar arasında yardımlaşma ve sıkıntılı durumlarda birbirini koruma yaygınlaşmıştır. Fakat XI. yüzyıldan itibaren tüccar loncaları, küçük şehirlerde idareyi ele alınca kadınların da ticaret yapma hakları zamanla ellerinden alınmıştır (Tanilli, 2006: 32).

Birçok soylu kadın yaşadıkları yerlerde eğitim için bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardır. XIII. yüzyılda yargıç ve kraliyet kâtibi Philip Busset'nin karısı Warwick kontesi yaşlı dul Ela Longespee, 1266'da Merton Koleji'ne Leatherhead'de bir malikâne bağışlamıştır. Merton Koleji'ne birçok burs vermiş, Balliol Koleji'nin şapel binasının inşasına katkı sağlamıştır. Diğer bir soylu kadın olan I. Edward'ın karısı Kraliçe Castilli Eleanor Cambridge'e yardım etmiş ve 1290'da bu üniversiteye fakir öğrenciler için yardımlar yapmıştır. Örneklerden de anlaşıldığı üzere soylu

kadınlar ve kentli ya da köylü kadınlar arasında bir takım farklılıklar olsa da, Orta Çağ Avrupası kadınları belli kalıplar ve kurallar içinde *"ikinci sınıf"* bir hayat yaşamak zorunda kalmışlardır (Genç, 2011: 249-250).

XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde giderek artan sayıda kadın hala dinsel çerçeve dâhilinde olsa da kendi durumlarını daha tutarlı ve daha sorgulayıcı bir tavırla tartışmaya başlamışlardır. Öyle ki reform hareketi daha fazla kadının eğitim almasıyla sonuçlanmıştır (Walters, 2009: 19).

Avrupa'da Rönesans ile Fransız Devrimi dönemlerinde, kadınlar ile erkekler arasında açık bir yarış söz konusu olmasa da kadınlar daha fazla etkin olmuşlardır. Siyasal anlamda Kral'ın ölmesi durumunda başa geçen yöneticinin genç yaşta olması sebebiyle naibliği sürdürebilen kadınlar yükselmeye başlamışlardır. Fakat bu süreçte Rönesans'tan itibaren dinsel makamlarda da kadınlar üzerinde oluşan baskının yoğunlaşması da tezatlık oluşturmuştur. Bir taraftan 1580 ile 1640 yılları arasında çıkan "büyücü kadınlara av" hadiseleri gerçekleşirken diğer taraftan güzelliğin yeni kuralları ortaya konulmaya başlanmıştır (Tanilli, 2006: 37-38).

1547 tarihli bir İngiliz bildirisi, kadınlara konuşmayı ve birbirleriyle buluşmayı yasaklamış, erkeklere de eşlerini eve kapatmayı emretmiştir. Bu şekilde kadınları eve hapsetmekte ortak bir noktaya varılmıştır. XVI. yüzyılda evli kadın ehliyetsiz olarak görülürken, eşinin yetkileri öylesine arttırılır ki sonunda erkek için "ailenin hükümdarı" tanımlaması yapılmıştır. Kızların eğitiminden beklenen artık onları gelecekteki rollerine hazırlamak ve kocanın yaşamını kolaylaştırmak olmuştur. Bu durumda burjuva düzeninde "kadınların siyasal ölümü" gerçekleşmiş ve 1789–1848 devrimlerinin Fransız kadınlarının hakları için resmîleştirecekleri şey şimdiden ortaya çıkmıştır (Tanilli, 2006: 37-38).

XVII. yüzyılın kaotik ortamında, yani mezheplerin kilisenin düzenini yok sayıp ibadetin daha sade halini savunan sayıca ve türce çeşitli küçük gruplar arasından, kadınlar sıyrılarak daha fazla özgürleşmişlerdir. Öyle ki gitgide artan toplantılarda ve kilise ayinlerinde çoğu zaman çok sert muhalefetle karşılaşsalar bile, konuşmaktan

çekinmemişlerdir. Artık kadınlar müthiş bir kibir ve küstahlıkla erkeklerin otoritesini gasp etmekle suçlanmışlardır (Walters, 2009: 21-22).

Kadınların, loncalarda ve kentlerin idaresinde sorumluluklardan uzaklaştırılmaları, çalışan olarak durumlarını da ağırlaştırmaya başlarken, kadın ve erkek arasında ücret farklılığının da artmasına neden olmuştur. Oluşmakta olan burjuvalı "evde kadın" algısına devleti feodal aileye değil bireye dayandıran yeni bir algı eklenmiştir. Fakat devletin bu yurttaş anlayışından kadınlar dışlanmıştır. Orta sınıftan kadınlar eve kapatıldığından, yaptıkları bilimsel ve sanatsal ürünler kendi eserleri olarak ortaya çıkmamış, babalarının, erkek kardeşlerinin ya da kocalarının hizmetine sunulmuştur. Bu duruma örnek olarak ünlü ressam Marguerite Van Eyck'in[9] ünlü tablolarının bir bölümüne erkek kardeşinin adının verilmesi gösterilebilir. Kadınların direnişlerinin başarısı yaşanılan çevrenin koşullarına bağlı olmuştur (Tanilli, 2006: 38-39).

Fransa'da kadın hakları savunuculuğu hem çok yönlü hem de her şeyin kadın yararına olması mantığı üzerine kurulmuştur. Gerçekliğin en karmaşık aşamalarının bile akla uygun şekilde geçerli olacağı düşüncesi yayıldıkça kadınların aşağılanmalarını sorgulamada yeni bir taban oluşmuştur. Uygun bir ortamda eğitim almış insanların evreni avuçları içine alacağı tartışılırken kadınlar yine bunun dışında bırakılmıştır. Descartes'ın öğrencisi olan Marie Le Jars de Gournay (1622) *"Egalité des Hommes et des Femmes"*[10] adlı eserinde kızlara verilen sınırlı eğitimin onların aşağılanma sebebini açıkladığından bahsetmiştir. *"İnsan esasen ne dişi ne de erkektir. Cinsiyetin farklı olmasının amacı cinsiyete özgü biçim farkı oluşturması değil yalnızca üremeye yaramasıdır"* diyerek kendilerine her güzel şeyin yasaklandığı, özgürlüğün esirgendiği ve bütün erdemlerin inkâr edildiği bu çağda kadınlara layık görülenlere karşı çıkmıştır. Bu kadın hakları savunuculuğu sadece ayrıcalıklı kadınların haklarını ortaya koyan bir geleneği devam ettirmesine karşın siyasi açıdan özgürlük konusunda dinsel bin yıllık mutluluk algısından çok daha fazla varlığını hissettirmiştir (Rowbotham, 1994: 30-31).

[9] Bu konu hakkındaki araştırmalar neticesinde Jan Van Eyck'in ressam olduğu ve en önemli tablolarından bir tanesinde karısı Marguerite Van Eyck'i çizdiği gözlemlenmiştir.
[10] Kadınlarla Erkeklerin Eşitliği.

2.1.1. Orta Çağ Avrupası'nın Ünlü Kadınları

Şekil 2.1: Mechtild of Magdeburg

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Mechthild_of_Magdeburg (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Mechtild of Magdeburg[11]: 1207 yılında doğmuştur. Soylu bir aileden gelmektedir. Orta Çağ'ın etkili özgürlükçü kadın hareketlerinden olan Beguin hareketinin de bir mensubuydu. Hristiyan mistik ve yazarıdır (Genç, 2011: 274). XIII. yüzyıl Avrupası'nda Hristiyan kadınların bir kısmı mistiktir. Ona göre tanrı ve mistik arasında bir çekim vardır. Yaşadıkları, hissettikleri kutsal duyguları kendi kelimeleriyle ifade etmiş ya da başkalarına yazdırmıştır. "Godhead'in Akan Işığı"nın ilk altı kitabını yazmıştır. İlk Alman mistik olması açısından önem arz etmektedir (Rubin, 1995: 983).

Şekil 2.2: Hildegard of Bingen

Kaynak: https://www.britannica.com/biography/Saint-Hildegard (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

[11] Bkz. www.encyclopedia.com (Erişim Tarihi: 10.04.2018). Ayrıca bkz. Howard (1984: 153–163).

Hildegard of Bingen[12]**:** XII. yüzyılda spiritüel yaşamda olduğu kadar dünyevi yaşamda da etkin bir hayat sürmüştür. Hildegard ahlaki hayatı erdemler ve kötülükler arasındaki dramatik yüzleşmeler olarak ele almıştır. Yaşadığı her şeyi yazması en önemli özelliği olmuştur. Küçük yaşlarından itibaren "görme" yeteneği olduğunu iddia eden Hildegard, 1141 yılında yazdığı eserlerinde Tanrı tarafından kendisine emir gönderildiğini söylemiştir. Müzik dehası olup adından söz ettirebilmiştir (Genç, 2011: 275). Bingen olağanüstü bir kadındı. Birçok alanda "ilk"ti. Çok az kadının yazdığı bir zamanda teolojik eserler üretmiştir. Kadınlara çok az saygı duyulan dönemde piskoposlara danışmanlık yapmıştır. Şifa için doğal nesnelerin iyileştirici güçlerini kullanmış, tıp alanında yazılar yazmıştır. İlk besteci olarak da bilinmektedir. *Ordo Virtutum*[13] olarak bilinen çok ünlü oratoryonun bestecisidir. Bu eserinin yanında birçok eser de ortaya koymuştur. Yazdıklarını öğretmeye çalışmış ve kadınları cesaretlendirmiştir (Straubhaar, 2008: 206).

Şekil 2.3: Mechtild of Hackeborn

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Mechtilde (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

*Mechtild of Hackeborn***:** Orta Çağ İngilteresi'nde "Maud" ya da "Moll" olarak bilinen Mechtild, 1240'da doğmuş ve 7 yaşında Almanya'daki Helfta manastırına girmiştir. Bu manastır o zamanlar kadınların dindar yetişmeleri ve bir şeyler öğrenmeleri için önemli bir merkezdir. Burada Büyük Gertrude'un yakın arkadaşı ve hocası olmuştur. Gertrude Orta Çağ kadın hayalcilerinin en edebî ve en verimli yazarlarından olmuştur. Mechtild, aristokrat bir aileden geldiği için çalışmaları da saray geleneklerinden etkilenmiştir. Latince okuyup yazabilmiştir. *Liber Spiritualis*

[12] Bkz. www.encyclopedia.com (Erişim Tarihi: 10.05.2019).
[13] Order of the Virtues ya da Play of the Virtues olarak da bilinir.

Gratiae[14]adlı kitabını akıcı bir Latince ile yazmıştır ve bu kitap Mechtild'in ortaya çıkışının hikâyesi olmuştur. Bu eser göze çarpan popülerliğe sahip olmuş, İngilizceye ve birçok Avrupa diline çevrilmiştir (Voaden, 2005: 11).

Şekil 2.4: Hrotsvitha of Gandersheim

Kaynak: http://scihi.org/hrotsvitha-gandersheim (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Hrotsvitha of Gandersheim **(935-975):** Yüksek Orta Çağ yazarlarının belki de en ünlü olanı olmuştur. Orta Çağ Latin kültürünün aşk şairlerinin ilkleri arasında yerini almıştır. Yazılarında hep iyilik kötülüğe üstün gelmiştir. Hrotsvitha eserlerinde tarihle ilgilenmemiş daha çok psiko-tarihsel olaylarla ilgilenmiştir. Hrotsvitha ayrıca Hristiyanlığın ilk ayinsel olmayan oyun yazarı olarak da bilinmektedir. Onun azizlerin yaşamını yazmaya dayalı yenilikçi oyunları Orta Çağ'da tiyatronun uyanışına da katkıda bulunmuştur (Genç, 2011: 277). Alman topraklarında bilinen en eski kadın yazarlardan biri olan Hrotsvitha, cinsiyetinden dolayı yaşadığı toplumda ciddiye alınmadığının farkında olmuş ve buna karşı koymak için birtakım çalışmalar yapmıştır (Hudson, 1888: 437). Eserlerini Latince olarak yazmış ve ilk çağlardan beri drama yazan ilk kişi olarak kabul edilmiştir. O, bir kadının tarihini bir kadının bakış açısından yazan çok az kadından biri olmuştur. Döneminin en dikkat çekici kadını olarak adlandırılmıştır (Wilson, 1984: 35).

Marguerite Porete **(1250-1320):** Fransa'da yaşamış, mistik düşüncenin temsilcilerinden kabul edilmiştir. Yaşamı oldukça dikkat çekici olmuştur. *The Mirror of Simple Souls*[15] isimli kitabında ortaya koyduğu fikirler yakılarak öldürülmesine

[14] "The Book Ghostly Grace" olarak da bilinir.
[15] Yalın Ruhlar Aynası.

sebep olmuştur. Marguerite'in kitabında Ruh, Akıl ve Sevgi arasındaki tartışma diyalog şeklinde yazılmıştır. Bu eserde Marguerite, kilise ile bağların koparılarak ruhun tamamen özgür olmasını savunmuş ve kişinin Tanrı ile kuracağı bağı kendisinin kurması gerektiğini iddia etmiştir (Bothe, 1994: 105).

Şekil 2.5: Marguerite Porete

Kaynak: https://historyofphilosophy.net/marguerite-porete (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Hem Beguin tarikatına mensup olması hem de fikirlerinden dolayı ruhban kesim tarafından sapkın olarak suçlanması onu ölüme götürmüştür. Hayatıyla ilgili bilgiler çok sınırlıdır. *Yalın Ruhların Aynası* Marguerite Porete'nin bilinen ve günümüze kadar gelen tek eseridir. Marguerite'ın bir kadın yazar olarak gösterdiği cesaret ve dilin dönemi yansıtması yaşadığı çağ için oldukça cüretkâr bir durum olmuştur (Bothe, 1994: 105).

Şekil 2.6: Christine de Pizan

Kaynak: http://jessehurlbut.net/wp/mssart/?p=3604 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Christine de Pizan **(1365-1434):** Fransa'da XIV. yüzyılda kilisenin ve monarşinin baskısının büyüklüğüne karşın, kadınların protestoları da bir o kadar artmıştır. Seslerini yükselten kadınlar için de akıllarda en iz bırakan Christine de Pizan olmuştur (Tanilli, 2006: 34-35). Pizan günümüzde birçok kişi için modern feminist düşüncenin temeline vurgu yapan, koşullar sebebiyle kadınları savunan ilk Fransız kadın yazar olmuştur. İtalya'da doğan ama Fransa'da büyütülen Pizan, ilk Batılı kadın yazarlardandır. Halkın anlayabileceği kadar sade bir anlatıma sahip olan Pizan sürekli kadınların değerinin arttırılması yönünde yazılar yazmıştır. Pizan'ı önemli yapan bir diğer husus da kadınlarla ilgili her türlü aykırılıkların ve sapkınlıkların olduğu bir dönemde ilk kez erkeklere karşı durmuş ve kadınların sesi olmuştur. Pizan'ın kadın düşmanı algıyla savaşmasının en açık göstergesi de *Livre de la Citédes Dames*[16] adlı kitabı olmuştur. Pizan bu eserinde kadınları: *"Sevgili kadınlar, erkeklerin sizi bir yandan zayıflık, düşüncesizlik, sebatsızlıkla suçlarken bir yandan da hayvanlar gibi zorla ağlarına düşürmek için akla hayale gelebilecek en tuhaf yolları ve aldatma manevralarını kullandıklarını asla aklınızdan çıkarmayın, kaçın, kaçın sevgili kadınlar"* diye uyarmıştır. Dönemin diğer düşünürlerinin aksine Pizan hayatı ve felsefeyi manastırda değil kendi başına hayatın içinde yaşadığı sıkıntılarla öğrenmiştir. Yazdığı eserde yaşadığı dönemi ve felsefesini "Taçlı üç kadın" alegorisi ile betimlemiştir. Taçlı üç kadın simgesi akıl, dürüstlük ve adaleti temsil etmiştir. Bu yapıtta kadınlar ve onların davranışları hakkında aşağılayıcı nitelik taşıyan kitapları eleştirmiştir. Pizan'a göre içinde erdem barından insan yüce bir varlıktır. Erdemli insan olmak kusursuz olmaktır ve bu cinsiyete göre belirlenmiş bir şey değildir (Walters, 2009: 33). Christine de Pizan toplumu ve kiliseyi birçok yönden eleştirmesine karşın inancından hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Erkek meslektaşları gibi inancını koruyabilmiş ancak öğrenme isteğini ve eleştirel bakışı elden bırakmamıştır. İdeal bir devlet anlayışı gibi bir ütopyayı kaleme almayı göze alabilmiştir (Gleichauf, 2007: 42).

*Marie de France***:** Fransa'da doğmuş olmasına rağmen İngiltere'de yaşamış ve eserlerinin çoğunu ya da tamamını İngiltere'de yazmıştır (Fox, 1910: 303). İlk kadın şairlerden olmuştur. XII. yüzyıl şairlerinden kabul edilen Marie'nin en tanınmış çalışması *Lais* olmuş ve bu eserini de İngiltere Kralı II. Henry'ye adamıştır (Flum,

[16] Kadınların Kenti Kitabı

1961: 53). Bu öyküler sıklıkla büyücülükle alakalı olmuş ve Marie bunları Bretonlar'dan duyduğunu iddia etmiştir.

Şekil 2.7: Marie de France

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Marie_de_France (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Eserlerinde sıklıkla hayvanları ve köylüleri insan davranışına kötü örnek olan karakterler olarak yansıtmış, krallığın problemlerine değinmiştir. İngilizce, Fransızca ve Latince bilen Marie, iyi bir eğitim görmüş ve çağdaş ve antik edebiyata da ilgi duymuştur (Genç, 2011: 283).

Şekil 2.8: Helftalı Büyük Gertrud

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Gertrude_the_Great (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

*Helftalı Büyük Gertrud***:** Bütün kilise tarihinde büyük adının verildiği tek kadın olmuştur. Kutsal kişi olarak tanınmış ve bu da saygı görmesini sağlamıştır. Henüz bilimsel olarak değerlendirilmemiştir (Rullman, 1996: 106).

Marie de Gournay: Yaşadığı döneme kadın-erkek konusuna bakışıyla damga vuran en önemli kadın olmuştur. Genç yaşta filozof Michel de Montaigne'i keşfetmiş ve onun fikirlerinden etkilenmiştir. Gournay onun cesaret vermesiyle düşüncelerini yazmaya hatta onları yayımlamaya başlamıştır. 1622'de *Egalité des Hommes et des Femme*[17] adlı kitabını yazmıştır. Bu eserin ana temasını, erkeklerin ve kadınların fiziksel olarak farklı olmalarına karşın ruhlarının benzer olması olarak belirlemiştir. Gournay bu tezini belirginleştirmek için tarihten birçok örnek vermiştir: Platon'un önemli düşüncelerini bir kadına söylettirdiğinden bahsetmiştir. Kadınların toplumda erkeklere yetişemediğinden bahseden Gournay, bu duruma eğitim imkânlarının yeterli olmayışının neden olduğunu savunmuştur. Ona göre bir kadının taşrada ya da kentte yaşaması, ailesinin zengin veya fakir olması kadının eğitim durumunu etkileyen bir durum olmuştur (Gleichauf, 2007: 51-54).

Şekil 2.9: Marie de Gournay

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Marie_de_Gournay (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Bu duruma çözüm olarak kadınların akıllarını kullanmaları gereğini sunmuş ancak bu şekilde erkeklerin gerisinde kalmayacakları fikrine varmıştır. Yine aynı dönemde *Grief des Dammes*[18] adını verdiği sert bir makale yazmıştır. Bu makalede bütün öfkesini şu sözleriyle ortaya dökmüştür*: "Bazı erkek otuz tane aptalca şey söyler, ama sakalından veya sözde yetilerinin kazandırdığı onurdan ötürü yine de üstünlüğünü koruyacaktır".* Bunları söylediği, yazdığı ve savunduğu dönemde hala cadı avlarının yapıldığı düşünülürse, Gournay'ın çok cesur davrandığının altını çizmek gerekir. İlk Aydınlanmacılardan olan Fransız Poulain de Barre bu fikirlerden

[17] bkz. De Gournay (1622).
[18] Kadınların İtirazı.

etkilenerek XVII. yüzyılda kadın-erkek eşitliği üzerine bir yazısında şunları söylemiştir: *"İnsan esasen ne erkektir ne de dişi: Cinsiyetin farklı olmasının amacı, cinse özgü biçim farkını oluşturmak olmayıp, yalnızca üremeye yarar. İnsan hem erkek hem de kadın olarak yaratılmıştır. Kadın ve erkek birdir. Eğer erkek kadından daha iyiyse, o zaman kadın da erkekten daha iyidir"* (Gleichauf, 2007: 51-54). Yaşadıkları çağın şartları ve kadına genel bakışı düşünüldüğünde, Barre (1676) kadın erkek eşitliğine değinerek bir erkek gözüyle feminizmin temelini atmıştır.

Bu çağı her şeyi bilme çağı olan XVII. yüzyıl izlemiştir. Fransız René Descartes bu dönemin ünlü filozofudur. Aynı çağda Descartes'in düşüncelerinden etkilenen İngiliz kadın filozof Margaret Cavendish de yaşamıştır. Descartes'ın maddeyle ruhu ayırmasına itiraz eden Cavendish, Descartes'ın aksine maddeyi canlı ve doğal olarak tanımlamıştır. *Grounds of Natural Philosophy*[19] adlı eserinde "*İnsanların bütün varlıkların en akıllısı olduklarını zannedenler, diğer yaratıkların doğası hakkında hiçbir şey bilmez ve yetkin bir insanın bile ya zihnine ya da bedenine ait olan mecazi devinimlerin hepsini tanımaz"* ifadeleriyle Tanrı ve insan arasındaki ilişki hakkında da düşünmüş, Tanrı'yı nesnel ve hareketsiz olarak tanımlamıştır. Margaret Cavendish'in *Philosophical Letters*[20], *Observations Upon Experimental Philosophy*[21] kısa hayatı boyunca felsefede çok sayıda önemli eser üretmiştir (Gleichauf, 2007: 57-58).

Orta Çağ'da dönemin kadınları hakkında çok fazla bilgi olmadığı için yalnızca adı çok duyulmuş ve etkili olmuş kadınlardan bahsedilmiştir. Bu çağ Avrupası'nda yaşayan soylu, köylü ya da kentli kadınların bir sürü sıkıntı ve baskıya maruz kaldıklarını söylemek mümkündür. Bu sıkıntı ve baskılar çağın sonuna doğru etkilerini kısmen kaybetmiş olsalar da tamamen yok olmamışlardır. XIII. yüzyıla doğru Avrupa'da her alanda hâkim olan din algısının tartışılmaya başlanması bu durumun temel nedeni olmuştur. Bu ilerleme akabinde Avrupa'nın Rönesans ve Reform sürecine girmesini sağlamıştır (Genç, 2011: 290).

[19] Doğal Felsefenin Gerekçeleri. bkz. Lewis (2001: 341–365).
[20] Felsefi Mektuplar. bkz. Kourken (2009: 31-53).
[21] Deneysel Felsefeye İlişkin Gözlemler. bkz. Detlefsen (2006:199-240).

Kitapların basıldığı, çevirilerin yapıldığı ve eski Yunan kültürünün tanındığı bu dönem Yeniden Doğuş ve Yeniden Biçimlendiriliş olarak adlandırılmış hatta yazın dünyasında da hareketliliğin egemen olduğu bir dönem olmuştur. Rönesans dönemi ve Reform hareketleri etkisinde toplumda bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Hümanizm felsefesinin de etkisiyle erkeklerin yaşamı kadar olmasa da kadınların yaşamında olumlu bir süreç başlamıştır (Erlat ve Kasap, 2011: 49).

2.2. Devrim Öncesi Avrupa ve Fransa'nın Durumu

Fransız Devrimi'nden önceki ve devam eden süreçte de toplum yapısı üç tabakadan oluşmaktadır. Norman Davies'e (2011: 664-665) göre bu tabakalar özerk bir yapı içinde olmaları gerekirken tamamen parçalanmış ve kendi kendini denetleyen birlik olmaktan çok uzak olmuşlardır. Ruhban Sınıfı birinci tabakayı, Soylular ikinci tabakayı ve bu iki tabakaya giremeyen herkes de üçüncü tabakayı oluşturmuştur. Nüfusun çoğunluğuna sahip olan köylülere çok önem verilmemiştir. Köylüler senyörlerinden, rahiplerinden ve kraliyet memurlarından en çok baskı gören ve en fazla vergi veren sınıf olmuşlardır. Ağır vergilerin altında ezilen köylüler açlıktan ölme sınırında yaşamışlardır. Devrim öncesi dönemde halk, kral, kilise ve soylular tarafından yönetiliyordu. Soylular bu dönemde, Orta Çağ'da sahip olduğu gücü kaybetmeye başlamıştır. Tam manasıyla hükümdar olmayan soylular hatırı sayılır ayrıcalıklara sahip olmuşlardır. En güçlüleri, daha önce krala başkaldırmış olan feodal yöneticileri olmuştur (Jaures, 2016: 35).

Devrim öncesi Fransa mutlak monarşi ile yönetilmiştir. Gücünün kaynağını Tanrı'dan aldığını düşünen Kral uygulamada iktidara sahip olmuş, egemenlik düzeni kral, din adamları ve soylular olarak kurulmuştur. Toplum düzeninde soylular ve din adamları ayrıcalıklı sınıfı oluşturmuş; ayrıcalığı olmayan üçüncü sınıf yani halk bu ayrıcalıklı sınıfın altında ezilmiştir (Pirenne, 1982: 110). Ali Kaş'ın (1989: 41) *Kentsoyluları'nın Uzun Yürüyüşü* ve *1789* isimli makalesinde de bahsettiği Bourgeois[22] bir sınıf olarak bu dönemde karşımıza çıkmıştır. Ezilen halk burjuva

[22] Burjuva: Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde korunması sağlanmış yer anlamındaki 'Bourg' yani 'Burj' sözcüğünden türetilmiştir. Yani daha detaylıca açıklamak gerekirse, Burgensis sözcüğü ilk kez 1007'de ortaya çıkar. Orta Çağ'ın ilk döneminde 'Burg' tahkim edilmiş yer, Burgensis'de bu tahkim edilmiş yerde oturan demekti. Oysa XI. yüzyıldan itibaren burjuva artık sadece kentli demektir. bkz.

sınıfını da kapsamıştır. Devrim döneminde iki büyük güç akıllarda iz bırakmış, olayların tüm seyrini değiştirmiştir. Bu iki güçten biri Fransız halkı diğeri de Fransız burjuvazisi olmuştur. Fransız halkı devrimi fikri olgunluğa eriştirirken Fransız burjuvazisi de toplumsal olgunluğa ulaştırmıştır. Devrim bunlar sayesinde mümkün olmuştur (Jaures, 2016: 37).

Modern devrim kavramının ilk örneği şüphesiz Fransız Devrimi olmuştur. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru kavram döngüsel olmaktan çıkmış ve İngiliz Devrimi'nden itibaren önemli siyasi ayaklanmalar için kullanılmaya başlanmıştır. İleriden yana olan bir kitlesel eylemin ortaya çıkardığı sosyal, siyasal ve kültürel kopuş olarak devrim kavramının arketipi olarak Fransız Devrimi'ni düşünmek doğru bir yaklaşımdır. Fransız Devrimi'ni daha önce gerçekleşen gerek siyasal gerek toplumsal değişimlerden ve özellikle Amerikan Devrimi'nden ayıran en önemli unsur eylemsellik savı olmuştur. Benzer şekilde Fransız devrimcileri, devrim ve sonrasındaki gelişmeleri tarihselliği durduran veya tarihi yeniden başlatan bir hadise olarak nitelendirmişlerdir. Kendince bir başlangıç noktası olarak görülen devrim, yeni bir tarihsel olgu olarak algılanmıştır. Diğer taraftan evrensel aklın dünyadaki egemenliğine ilerleyen devrim, kendi din dışılığını gölgede bırakacak şekilde kutsallaştırılmıştır (Öztürk, 2016: 9).

Fransız Devrimi modern anlamda bir parti hareketi veya sistemli bir programı uygulamaya çalışan ve buna öncülük eden insanların ortaya koyduğu bir devrim olmamıştır. Oldukça uyumlu toplumsal bir grup içinde genel fikirlerin doğrultusunda uzlaşmaya varıldığı etkin bir hareket olarak karşımıza çıkmıştır. Bu grup burjuvaziyi temsil etmiştir. Filozoflarda fikirleriyle bu harekete katkı sağlamış bu anlamda devrimin sorumluları arasında yerlerini almışlardır. Hobsbawm'a (2003: 68-69) göre devrim filozoflar olmadan da gerçekleşebilirdi. Fakat eski rejimin yıkılması ve yerine etkili ve hızlı biçimde yenisinin konması arasındaki farkı onlar oluşturmuştur. Fransa, değişimin eşiğinde bunu çok canlı yaşayan bir ülke olmuştur. Bunun ideolojik, anayasal, kişisel, ekonomik, tarihi, sosyal ve kültürel gibi çeşitli sebepleri

---

Delmas (1973). Ayrıca, Raymond Williams'a (2011) göre de Fransa'daki feodal idaresindeki *bourgeois* toplumda o yerde yaşama süresi ile ilişkili olmuş hukuki bir gruptur. Tam olarak tanımı yaşam biçimini kararlılıkla sürdüren ve vecibelerini yerine getiren güven veren vatandaştır.

var olmuştur. Germaine de Stael[23] *"Devrim her şeye veya hiçbir şeye atfedilmelidir"* diyerek bu düşünceyi pekiştirmiştir (Moore, 2008: 5).

Devrimin sebepleri hakkında birçok fikir adamı fikir yürütmüşlerdir. Devrime sefaletin ve açlığın sebep olduğu genel bir kabullenme olmuş; Marx, daha da kötüleşen şartların devrim lehine bir durum oluşturduğuna inanmıştır. XIX. yüzyılın ortalarında Alexis de Tocqueville'in[24] (Lee, 2014: 12) öne sürdüğü fikir temelinde, Fransız Devrimi, şartlar daha iyiye giderken ansızın doğmuştur. Ünlü tarihçiye göre, *"Hiçbir zaman, bir ülkede şartlar kötüden daha da kötüye giderken devrim gerçekleşemezdi. Hatta bir devrim tarafından çökertilen şeylerin düzeni, her zaman için ondan bir öncekinden daha iyi olmuştur"* diyerek devrimle ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur. 1962'de J. C. Davies[25] biraz daha farklı bir yaklaşım kullanmış, Tocqueville'in görüşünü tamamlayıp desteklemiştir. Davies (1962) *"Devrimlerin, aşırı uzamış nesnel iktisadi ve sosyal gelişme süreçlerini kısa bir tersine dönüş döneminin izlediği durumlarda gerçekleşmeye daha yatkın olduğu*"nu belirtmiştir. XVIII. yüzyılın iktisadi durumları bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Lee, 2014: 12). Stephen J. Lee'nin aksine Pierre Gaxotte'a (1969: 20-29) göre sefalet ayaklanmalara sebep olmuş ama devrimlere yol açmamıştır. Şüphesiz devrimlerin çok daha derin sebepleri bulunmaktadır. 1789'da Fransızlar iktisadi olarak çok kötü durumda olmayıp, aksine zenginlik yarım asırdan beri büyük ölçüde artmış ve köylerdeki asiller hariç toplumun bütün sınıflarında maddi durum düzelmiştir. Gaxotte (1969: 20-29) herkesten farklı savlar ortaya atmaya devam etmiştir. Ona göre Fransa'da insanlar mutlu, devlet yoksuldu. Fransa'nın hizmetinde çalışmış İsviçreli subaylardan *Hatıraları* yazan Besenval'e göre Fransa'nın bolluk ve refah içinde, halkının arzu edilen dereceye ulaştığı, tarımla endüstrinin en üst noktalara çıktığı ve Paris'in para ile dolu olduğu dönemde aniden Kralın iflas ettiğini görmek şaşırtıcı bir durum olmuştur (Gaxotte, 1969: 20-29).

Tüm bu düşüncelerin yanında Fransızları gayet iyi anlayan çağdaşları bile Fransızların İngiltere'de 1688'de ya da Amerika'da 1776'da ilan edilen özgürlüklere

[23] Hollanda asıllı Fransız bir kadındır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylıca bahsedilecektir.
[24] Alexis de Tocqueville Fransız siyasi düşünür ve tarihçidir. "Eski Rejim ve Devrim" başlıklı eserleriyle tanınmaktadır. bkz. Tocqueville (1948).
[25] bkz. Davies (1962: 5-19).

sonradan eriştiği kanısına varmıştır. Zaten bu ortak duyguyu yaşayanlar da azınlık olmuşlardır. İngilizce konuşulan dünyada yerleşik kalıpların büyük bölümü, devrimin "en korkunç aşırılıklarından" birkaç yıl önce, 1790 yılında, Edmund Burke'ün[26] *Reflections on the Revolution*[27] adlı eseriyle şekillenmiştir. Fransızların 1688 tarihli ihtişamlı İngiliz Devrimi'nin ve kendisinin de 1770'lerde davalarına destek olduğu Amerikalı isyancıların kaldıkları yerden devam ettiklerine dair reformist savlara çok sinirlenen Burke, Fransız Devrimi'nin tamamen yeni ve farklı olduğunu ileri sürmüştür. Thomas Carlyle[28], Fransız Devrimi'nin nasıl bir şey olduğu konusundaki yaygın görüşü güçlendirmek için herkesten daha fazlasını yapmıştır. Carylyle tarafından kendine has şekliyle yazılan *The French Revolution: A History*[29], düşüncesizce ve nefret duygusuyla yaratılan kargaşanın bir örneğini sunmuştur. Carylyle, Burke'ün yolundan giderek devrimcilerin yok ettikleri eski rejimi müdafaa etmemiş, bu düzenin bozulduğunu ve kaderini de hak ettiğini varsaymıştır (Doyle, 2015: 13-16).

1789'da devrim kendine yakıştırılan sıfatları Robespierre'den[30] çok Paine[31] ve Burke gibi fikir adamlarına borçludur. Fransa'da insanlar yeni bir gelecekle karşılaşmışlardır ve elbette bu düşünürlerin hatta devrime yön veren mühim karakterlerin yazdıkları yazılar çok önemli olmuştur. Söz konusu yazılarda, Avrupa siyasi düşünce tarihi süresince özellikle bir süredir dönüşüm geçiren dil, siyaset ve hukuk kavramlarının yeni bir anlayışla değiştiğini görmekteyiz. Örneğin Orta Çağ'a ait sınıflar arası sözleşme şekli yerini bireyler arası sözleşmeye bırakmıştır. Bu sözleşmede kişisel haklar önem kazanmıştır. Her ne kadar devlet hala ahlaki bir unsur olarak düşünülse de aslında bu düşünceden hareketle ahlaki boyut toplum ve birey için bir yarar haline dönüşmüştür. Eskisiyle alakası olmayan yeni bir geleceğin

[26] Edmund Burke İngiltere'de uzun yıllar milletvekilliği yapmış İrlandalı İngiliz siyasetçisi ve aynı zamanda siyaset kuramcısı ve filozoftur. Özellikle Fransız İhtilali karşıtı duruşuyla, ayrıca Kuzey Amerika sömürgelerinin bağımsızlık mücadelesine desteğiyle bilinmektedir.

[27] *Devrim Üzerine Düşünceler* adlı eserinde Edmund Burke Fransız İhtilaline ciddi eleştiriler getirmiştir. bkz. Burke (2003).

[28] Thomas Carlyle İskoçyalı bir yazar, tarihçi ve filozoftur. Devrimi kraliyet ve soylular sınıfının önüne geçilemeyen çılgınlığı ve menfaat düşkünlüğüne karşı kaçınılmaz bir darbe olarak gördü. Bu fikrini çok sayıda belgeyle ayrıntılı olarak desteklemiştir.

[29] Thomas Carlyle 1837 yılında *Fransız Devrimi* adlı eseri yazmıştır. bkz. Carlyle (1898).

[30] Maximillien Robespierre Fransız Devrimi'nin liderlerinden, Fransız hukukçu ve politikacıdır. bkz. Tanilli (2003).

[31] Thomas Paine Amerikalı siyasetçi, aktivist, yazar, siyaset kuramcısı ve devrimcisidir. *Sağduyu*, *Akıl Çağı* ve *İnsan Hakları* gibi kitaplar kaleme almıştır.

sunulması fikri oldukça karakteristik olmuştur. Siyasal ve toplumsal değişim öncesi, değişim yandaşları yeni kavramlar ortaya koymuşlar ve dilin değişmesini önermişlerdir. Aykırı görüşlerin gereği olarak, devrimin kendine has olan dilinin değişmesi buna karşı olanların da bu dili öğrenmesini gerekli kılmıştır (Özsel, 2016: 16).

Fransız Devrimi'nden bir asır evvel *Two Treaties of Government*[32] isimli eseri yayınlayan John Locke'un[33] fikirleri, devrim yandaşlarının kullandıkları dil ile oldukça benzerdi. Ancak Locke'un karşısında, kralların tanrısal hakları olduğuna inanan monarşist düşünürler vardı. Hâlbuki Fransız devrimcilerinin ciddi siyasi düşmanlarının çoğu monarşistlerden çok farklı bir çizgideydiler. Joseph de Maistre'nin[34] ve Burke'ün 1789 sonrası yazdıklarını okuyanlar, Fransız Devrimi'nin XVIII. yüzyılın Aydınlanma Dönemi filozoflarının eşitlik, özgürlük ve adalet ilkelerine, akla ve deneye dayalı düşüncelerine karşı din fikrini savunmuş, devrimi krala ve dine karşı bir suikast olarak görmüş ve bu fikri tamamen reddetmiştir. Her iki devrim karşıtı düşünüre göre devrimin neden olduğu karışıklıklar sadece Tanrı'nın yön vermesiyle, yeniden mutlak monarşinin kurulmasıyla ve dini otoritenin tekrar sağlanmasıyla son bulabilir. Fransız karşı-devrimcilerinin bu en önde gelen düşünürleri, çağdaşlarından çok farklı bir bakış açısıyla karşımıza çıkmıştır (Garrard, 1996: 430).

Maistre yaşadığı dönemde Fransız Devrimi'ni eleştirmiş ve Jean Jacques Rousseau'nun toplum sözleşmesi kuramına karşı çıkmıştır. Yazılı olan anayasaların insanlara haklar tanımayacağını savunmuş, eğer bir toplumun tarihsel ve siyasal mazisinde hak ve özgürlük gelenekleri yoksa bunun yazılı belgelerle oluşturulamayacağını ileri sürmüştür (Spektorowski, 2002: 285).

Edmund Burke de karşı devrimci kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır. *Devrim Üzerine Düşünceler* adlı eserinde devrime yönelik yaptığı eleştirilerle Maistre'nin

[32] Hükûmet Üzerine İkinci İnceleme. bkz. Locke (2004).
[33] XVIII. Yüzyılın önde gelen fikir adamlarındandır. Avrupa'daki Aydınlanma ve Akıl Çağı'nın fikir babası olarak kabul edilmesi fikir özgürlüğünü ve akıl temelinde eyleme geçme anlayışını yayması sebebiyle kendisine atfedilmiştir.
[34] Aydınlanma filozoflarının aksine tam bir karşı devrimcidir. Fransa Üzerine Düşünceler, Siyasi Anayasaların Yaratıcı Özelliği Üzerine Bir Deneme gibi eserler kaleme almıştır.

düşüncelerini benzer bir şekilde desteklemiştir (Touchard, 2015: 487). Bu düşüncelerinde Burke, toplumsal norm ve teorilerin gelişimini ve insanı varlık bilimi ve bilgi kuramları üzerine ele alarak tartışmaya sunmuştur. Fakat Burke, geçmişe dayanan bu ideolojik düşünceyi çok farklı bir biçimde Fransız devrimcilerinin de büyük ölçüde hemfikir oldukları çağdaş bir kavram içerisinde ele almanın imkânlarını sunmuştur. Yeni bir siyasi ideoloji kavramı olan muhafazakârlık Burke'ün eserlerinin ana kaynağı olmuştur (Özsel, 2016: 17).

Devrimin nedenleriyle alakalı birçok değişik fikirler ortaya atılmıştır. Bazılarına göre devrimin en temel sebebi güç anlamında belli bir seviyeye ulaşan burjuvanın bozulmuş ama hala öncelikli olan aristokrasiye karşı gelmesi (Blanning, 1987: 318), kimi yazara göre ise Fransa'daki krallığın ülkenin ekonomik krizini atlatamaması ve ülkenin gelir gider durumunun birbiriyle denk olmamasıdır (Popkin, 2015: 2). Birtakım araştırmacılar ise devrimin temel sebebinin, 1770'lerden beri gittikçe artan açlık ve yoksulluk olduğunu iddia etmişlerdir. Lee (2014: 12-13) bu durumu, Yeni Dünya'dan gümüş ve altının gelmesi, ticaretin ve üretimin azalmaya başlaması, 1785'teki kuraklık ve 1788'deki aşırı yağışların sebep olduğu kıtlıkla artan ekonomik sıkıntılar olarak açıklamıştır. Devrimin diğer sebeplerini sıralarken Rudé (1959: 26), var olan sakinliğin arkasında, bir anda bunu dağıtacak unsurların olduğundan bahsetmiştir. Parislilerin bir önceki yüzyıla göre daha fazla felaket yaşayacaklarını hatta çağın aydınlarının bile bu felaketleri öngöremeyeceği kadar güçlü olduğunu varsaymıştır. Sonuç itibariyle, bu olaylar Paris'in dış yüzünü çok etkilemese de, halkın yaşamını derinden etkilemiştir.

Devrim, toplumsal yapıda ortaya çıkan esas değişiklikler olarak adlandırılmıştır. Bu olgunun toplumsal yapıyla ve onun özellikleriyle birebir ilişki içerisinde olduğu yadsınamaz bir gerçek olmuştur. Şüphesiz toplumsal olarak meydana gelmiş olan bir olay o toplumun yapısında daha önceleri de gerçekleşmiş olaylardan ve toplumun yapısından ayrı olarak görülemez (Özer, 1989: 111). Bir devrim, isyan ve askeri darbelerden ayrı olarak, sonuçları zamana yayılmış köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişiklikler kültürel, siyasi, ekonomik ve toplumsal alandan oluşmaktadır. Devrimler "*tarihin lokomotifleri*" olarak nitelendirilmiş, kötü sonuçlara sebep olmuş olsalar da halkların özgürlüklerini elde etmesini sağlamış ve

yaşam kalitelerini arttırmıştır (International Encyclopedia of the Social Sciences, 1968: 505).

Anatole France (1999: 27-29) ülkenin yaşadığı bu kanlı ve kaotik süreci *Les Dieux Ont Soif* [35] adlı kitabında ele almıştır. Kitapta devrimden sonra kiliselerdeki semboller özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi sloganlarla yer değiştirmiştir. Azizlerin büstleri yerine aydınlanmacı düşünürlerin büstleri konulmuştur. Ayrıca bu kitapta Avusturya ile savaştan bahsedilmiş, her anlamda sefalet yaşayan Paris'in ve Fransa'nın işgal altında olduğuna değinilmiştir. Gazeteci Evariste Gamelin'in yaşadıkları üzerinden terör dönemindeki ülkenin hali betimlenmiştir. Gamelin ve ailesi, birçok Fransız gibi bu dönemde yiyecek kıtlığı, yüksek ekmek fiyatları ve parasızlıktan ızdırap çekmişlerdir. Gamelin devrim yanlısı olsa da ailesi onun gibi düşünmemiş, giderek artan kötü yaşam koşullarından devrimi ve buna gönül verenleri suçlamışlardır (France, 1999: 38-41). Kanlı terör döneminin, kitapta da bahsedildiği gibi, bir diğer özelliği de halkın birbirinden kuşkulanmaya başlaması ve devrimden yana olmayanların yakalanıp hapishanelere atılmış olmasıdır. Devrim karşıtı kişilerin aileleri, geçmişleri, sosyal ve siyasi kimlikleri gözden geçirilmiş birçoğu devrimci olsa da aileleri yüzünden karşı devrimci olarak adlandırılmış ve cezalandırılmışlardır (France, 1999: 166-184).

İnsanlık tarihinin önemli bir dönüm noktası olan Fransız Devrimi birçok ülkeyi siyasal yapı anlamında etkilemiştir. Devrimin en müthiş getirisi insan hakları kavramı olmuştur (Deringil, 1989: 35). Davies'e (2011: 726) göre devrimin sebepleri bitmeyen bir tartışma konusu olmuştur. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde tüm Avrupa'da genel bir huzursuzluk hâkim olmuştur. Bu huzursuzluğu ortaya çıkaran değişiklikler yalnızca Fransa'da oluşmamıştır; fakat Fransa durumu itibariyle hem bir katılımcı hem de tanık konumuna gelmiştir. Siyasal gerileme ve ekonomik krizlerle karşı karşıya olan Fransa bu krizleri idare etmede diğer ülkelerden çok daha kötü durumda olmuştur. Kadınların yönetimde etkin olmaları ve idarecilerin yönetimden yoksun olmaları Fransa'yı bu sürece taşıyan en bariz unsurlardan olmuştur. Bu durumu örneklendirmek gerekirse, güzel sanatlara düşkün çapkın Philippe d'Orleans'ın kadınlara düşkün olduğu bilinen bir gerçektir (Godineau, 1988: 55).

[35] Tanrılar Susamışlardı.

Artık krallar, Versailles'da gözdesiz yaşayamaz olmuşlardır. Kralın ilk gözdesi Mme d'Etoile'in yerini kısa süre sonra ünlü Mme Pompadour almıştır. Mme Pompadour kent soyludur. Kent soyluların toplumdaki tırmanışı her şekliyle ortaya çıkmıştır. Yönetimde kralın başbakanı kadar etkili olan Mme Pompadour'un gözdeliği soylular arasında büyük bir huzursuzluğa sebep olmuştur. Çünkü bu zamana kadar kralın gözdeleri hep soylular arasından çıkmıştır. Enikonu bir "gelecek avcısı" olan bu ünlü ve etkili kadın, Marquise de Pompadour olduktan sonra saraydaki tüm soylulara savaş açmış, bakanların görevlerine son verdirtmiş, yerlerine yenilerinin atanmasını sağlamıştır. 1764'ten XV. Louis'nin ölümüne kadar en yakın ve etkili danışmanı gibi çalışan Mme Pompadour, özel ilişkileriyle ülkenin dış politikasında da çok etkili olmuş, Avusturya ile olan ilişkilerde önemli işler başarmıştır. Mme Pompadour'un yerini alan ve sarayda Fransız Tarihi'nin en ünlü gözdelerinden Comtesse du Barry de küçük kent soylu bir terzinin "gayri meşru" bir kızıdır. Saraydaki soyluları iyiden iyiye kızdırıp çılgına çeviren bu gözde de benzer işler çevirmiş, yönetimde etkili olmuştur (Histoire Universelle, 1964: 314). Bu gözdeler, sarayda kadınların etkin olması ve yaşanan yozlaşmış ilişkiler bakımından sadece bir kaç örnektir. XIV. Louis'nin ölümünden 1789'a dek kadınların herhangi bir yetkisi olmamasına rağmen, ülke yönetimini şahsi huysuzluklarıyla ne hale getirdiklerini anlatmaya yetmiştir (Kaş, 1989: 49-50).

XVI. Louis, geçmişten birtakım dersler çıkarsa da, ne istediğini bilmediğinden, o da iyi bir yönetici olamamıştır. 1774'te XV. Louis'nin ölüm haberini alınca çok şaşırmış *"Aman Allah'ım! Ama bana hiçbir şey öğretmediler ki!"* diyerek acizliğini saklayamamıştır (Gaxotte, 1969: 89).

Kabiliyetli başbakanlar, bakanlar görev yapmış bu döneme damgasını vurmuşlardır. Bu devlet adamları arasında XV. Louis'nin en çok itimat ettiği Başbakanı Cardinal Fleury ve Maliye Bakanı Orry daha sonra da XVI. Louis'nin döneminde yaşanan karışık ve düzensiz yıllarda Fransız ekonomisinde tüm olumsuzluklara rağmen hatırı sayılır yenilikler yapan Maliye Bakanları Turgot ve Necker de sayılmıştır. Fakat bu yetenekli devlet adamlarının çalışmaları da istikrarı getirememiştir. Özellikle mali yenilikler tam manasıyla tatbik edilip olumlu bir geri dönüş alınamamıştır. Başarmaya çok yaklaşanlar ise şahsi menfaatler, uyuşmazlıklar ya da kral

gözdelerinin huysuzlukları neticesinde görevden alınmış bu yüzden yapılan işler yarım kalmış ve ekonomik krizlere yenileri eklenerek işlerin içinden çıkılmaz boyutlara varılmıştır. Maliye Bakanı Turgot krala ulaştırdığı gizli bir raporda bu durumu şu şekilde izah etmiştir: *"Ulus, aralarında hiçbir bağ olmayan çeşitli sınıflardan oluşmakta ve kimse kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmemektedir. Hiçbir alanda ortak çıkar görülmemektedir" (*Tocqueville, 1948: 189-190).

Soboul[36] (1969: 25-32), toplumsal katmanları ayrıcalıklı olanlar ve ayrıcalıklı olmayanlar olarak ikiye ayırmış, daha sonra bu iki sınıfı kendi içinde elde ettikleri imtiyazlar içerisinde yeniden adlandırmıştır. Bu ayrıma göre, kraliyet yönetiminde ayrıcalıklı olanları soylular, rahipler ve aristokratlar oluşturmuştur. 1789'da bu ayrıcalıkların oluşturduğu sınıf devrime kadar elinde olan güç ve yetkileri kaybetmiş ve belli zamanlarda birbirleriyle zıtlaşsalar da zaman içerisinde menfaatleri doğrultusunda ilişkiler yürütmüşlerdir. Soylular bu menfaatlerinin ne olduğu konusunda bilgi sahibi olmuş olsalar da toplumsal bir yapı içinde birbirleriyle anlaşamamışlardır. Üçüncü düzen ise XV. yüzyılın sonlarından itibaren "Tiers Etat"[37] adı ile anılmıştır. Bu düzen Fransız halkının büyük çoğunluğunu oluşturmuştur. Alanı çok geniş olmuş ve yine menfaatleri birbirine tamamen karşı gruplardan oluşmuştur. Köylü ve zanaatkârlar ile ticaretle uğraşan orta ve küçük burjuvazi bu gruba dâhil olmuştur. Ayrıca soylu olmayan birçok meslek grubu (doktor, noter, avukat vb.) da bu tabakaya aittir. Bu grubun dışında kalan diğer meslek grupları (maliyeciler, tüccarlar, bankerler vb.) da Tiers Etat içindeydi.

XVIII. yüzyıl Fransası'nın temel siyasi çatışması, aristokrasinin kraliyet mutlakiyetçiliğinin azalan gücüne karşı mücadelesiydi. Sınıfsal bölünmeler çok daha karmaşık hale gelmiş; asalet, burjuvazi ve köylülük iç çatışmalara bölünmüş, ekonominin yavaş evrimi kademeli olarak güç dengesini değiştirmiştir (Hampson, 2008: 4-5). Colin Lucas (2002; Lewis, 2003: 15-16), *Soylular, Burjuvalar ve Fransız Devrimi'nin Kökenleri* adlı makalesinde burjuvazinin etkisini, nitelikli üyelerinin çoğunun iktidar koridorlarından dışlanmasını paylaşmaktadır. Fransız toplumunun yapılarını değiştiren, sosyo-ekonomik ve kültürel değişikliklere ortak bir katılımla,

[36] Fransız Devrimi ve Napolyon dönemlerinin tarihçisidir.
[37] Halk.

soyluların ve burjuvaların "kaynaştırıcı" olduğunu düşünmek söz konusu olamaz. Soyluları burjuvazilerden ayıran şeyin, onları birleştirenlerden çok daha önemli olduğu açıkça bellidir ve toplumun siyasi ve hukuki mülklere bölümünden daha belirgin değildir (Lewis, 2003: 15-16). Eşitlik ve özgürlüğe iliştirilen fikirler belirsiz olsa da, genel olarak çakışacakları varsayılmıştır. Bununla birlikte, özgürlük ve eşitlik, doğal olarak birbirine karşı eğilimlere sahiptir. Erkeklerin iradesini kontrol eden, yabancı tahakkümünü altüst eden, her vatandaşa siyasi haklar veren, yasaların müdahalesini en aza indiren ve fiziksel, zihinsel ve ahlaki gücün veya iradenin gücünün doğal farklılık ve eşitsizliklerini gideren dış kuvvetleri kaldırmak, insanlığın doğasında var olan, daha fazla hareket etme şansına sahip olacaktır (Lowell, 1892: 125). Saime Tuğrul'un (2016) makalesinde yer verdiği yazar Arendt'e (1990: 60) göre yoksulluk, insanın kendini insanlık koşullarından çıkarıp, mecburiyet ve fiziki ihtiyaçlara hapseden bir kavramdır. Fransız Devrimi de bir Sans-culotte[38], yani fakirler hareketidir ve bu devrimle birlikte fakirler siyasete müdahil olur ve "*zaruret*" kavramı politik alanda kendine yer bulur. Fransız Devrimi'nin yönünün değişmesi ve özgürlük düşüncesini bir kenara bırakması, zaruret ve fakirliğin itici gücüyle değişir. Kasım 1793'te yayımlanan bildiride, *"Devrimin amacı, halkın mutluluğudur"* ifadesi kullanılmıştır. Robespierre zaruri ve hayata tutunmak için gerekli şeylerin ortak mal, arta kalanların ise kişisel mülkiyet olması savının yanında, devrimle başa gelen yönetimin sorumluluğunun refah seviyesini düzeltmek, dahası en kutsal vazifesinin halkın refahını yükseltmek olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, insan hakları fakirlerin hakkına dönüşür ve sonraki devrimler için de öncü olur (Arendt, 1990: 65).

Halk ve fikir adamlarının birlikteliklerini yeniden kurma hayali, başından sonuna kadar tarihçilerin aristokrat devrimi olarak tanımladıkları devrimin, monarşi ve XVIII. yüzyıldaki asiller arasındaki krize değinmeden anlaşılmasını imkânsız hale getirmiştir (Furet, 2007: 13-14). Daha da önemlisi, belki de, toplumsal dönüşümün büyüklüğünden daha büyük bir şekilde elde edilmiştir. Devrimci hareketin şiddeti, Fransız toplumunun yapısını parçalamış; bir ülkeyi siyasi, dini, sosyal ve ekonomik ilke ve politikalara neredeyse acı çekmeyecek kadar keskin bir şekilde bölüştürmüştür. Üstelik doğrudan devrimden kaynaklanan bu gerilim ve

[38] Donsuzlar veya Baldırı Çıplaklar olarak da tanımlanır. Fransız Devrimi'nin simgesi haline gelmiş ve devrim hareketini tetiklemiştir. Vatanperver ve mütevazı halk arasından çıkmışlardır.

düşmanlıklar, daha sonraki Fransız Tarihi boyunca kötü sonuçlarla varlıklarını devam ettirmişlerdir (Hampson, 2008: 257).

2.3. Fransız Devrimi Öncesi Kadın

Geç Orta Çağ'ın kadın filozoflarından Christine de Pizan, dünyanın adil olmasının tek yolunun insanın düşünme yeteneğini bağımsız olarak kullanması ve başkalarının düşüncelerine önem vermemek olduğunu vurgulamıştır. Oysa XVIII. yüzyılda çoğu kadının gündelik yaşamı oldukça farklı olmakla birlikte yaşam alanları gittikçe daha fazla evle sınırlı kalmıştır. Kadının vazifesi, sıkıntıları erkeğe hissettirmemek, onu desteklemek ve evde uyum ve düzeni sağlamak olmuştur. Kız çocukları eğitimden mahrum bırakılmışlardır. "Yüksek sınıf kızları" için kurulan eğitim kurumları da ancak XVIII. yüzyılın sonundan itibaren görülmeye başlanmıştır (Gleichauf, 2007: 65).

XVII. ve XVIII. yüzyıllar Avrupa'da kadınların direniş dönemi olmuş ve bu direniş başkaldırıyla sonuçlanmıştır. Her şeyin başlangıcı 1789'da İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin ilan edilmesi olmuştur. Bildiri'nin ilan edilmesinde büyük rol oynayan devrim, aynı hakkı kadına tanımamış, ona siyasi yaşamda bu imkânı vermemiştir. Ancak XIX. yüzyıl boyunca kadınlar bu hak arayışını sürdürmüşlerdir (Tanilli, 2006: 49). Bu arayışla birlikte kadınların durumu her alanda gelişme göstermemiştir. Kadınların kazandıkları para ve edindikleri haklar bakımından erkeklerden daha geride oldukları ve sürekli dışlanıp horlandıkları gerçeği bu dönemde karşımıza çıkar. İngiltere gibi bazı ülkelerde Rönesans'tan başlayarak kadınlar tıp veya cerrahlık gibi mesleklerden mahrum bırakılırken ve hatta yok sayılırken, Fransa'da kadınlar bu mesleklerin seviyesini yükseltmişlerdir. Halk arasında aile üretiminin kaybolmasıyla daha sertleşen kadın erkek rekabeti, kadınların elinden daha başka birçok mesleği de almıştır. Kadınlar lonca ve birliklerden çıkarılmışlar sadece tekstil sanayisine ve iplikçiliğe sahip olmuşlardır. XVIII. yüzyılda yeni makinaların keşfiyle iş bölümü hızlanmış ucuz işler kadınlara bırakılmıştır. XIV. yüzyıldan başlayarak erkek-kadın ücretleri arasında bir uçurum olmuş ve bu XVIII. yüzyılda daha da artmıştır (Tanilli, 2006: 50).

Kadın ve erkeklere yüklenen farklı toplumsal ve iktisadi roller burjuva toplumunun bir diğer özelliği olmuştur. Bir başka deyişle orta sınıf erkek acımasız iş hayatında para kazanan ve bu yüzden özgür olan kısmı oluştururken, kadınlar bu özgürlükten mahrum edilmiş kendilerine dayatılan evlerini kurma, koruma, iyi bir eş ve anne olma görevlerini üstlenmişlerdir. İyi bir enstrüman çalma, dikiş nakıştan anlama, iyi yazıp konuşabilme, yemek kurallarını bilme ve yabancı bir dili öğrenme onlardan beklenen diğer işler olmuştur. Erkeğin evlilik dışı bir ilişki yaşaması toplumda hoş görülürken aynı durum kadınların itibarı açısından namussuzlukla tanımlanmış toplumdan dışlanmalarına sebep olmuştur (Chambers vd., 1999: 785-786).

Batıda orta sınıfın gelişimi aile yaşantısına yansımış ve giderek önemli hale gelmiştir. Fakat kadınların eğitim almasını imkânsız hale getirip onları ev işlerine yönlendirmek bu dönemde çarpıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma önce egemen sınıflar daha sonra da tüm toplum direniş göstermiştir. Soylular ve zengin sınıfından olan kadınlar toplumsal yaşamda kendilerine sınır getirilmesine itiraz etmişlerdir. Bu itirazın sonucu olarak XVII. yüzyılda İngiltere'de "Mavi Çoraplılar"[39] hareketi meydana gelmiştir. Ayrıca kadınlar siyaset mücadelesine de katılmışlardır. İsveç Kraliçesi Kristin tahtı bırakıp yaşamını kültüre adamıştır. Hollandalı Anna Maria Van Schurman[40] dışlandığı için perdelerin arkasından Utrecht Üniversitesi'ndeki konferansları dinlemiştir. Marie de Gournay'ın takipçisi olmuş ve feminizm düşüncesini benimsemiştir. Aynı yüzyılda İngiltere'de şato sahibi kadınlar topraklarını savunmuştur. Bunlardan biri olan Anne Clifford, fakirler için evler yaptırmış köylüler için eğitim hizmetinde bulunmuştur. Sıradan kadınlar erkekler kadar özgür ve mutlu olmak adına birçok eylemde bulunmuşlardır. İç savaşın bitmesi için barış istemişler, parlamentonun çalışma biçimini eleştirmişler, adaletin paylaştırılması konusunda taleplerde bulunmuşlardır. Aynı yüzyılda Fransa'da soylu kadınlar sadece siyasal alanda mücadele vermemiş, dinsel alanda da birtakım değişikliklere öncülük etmişlerdir. Bu değişiklikler genel anlamda manastırlarda

[39] bkz. Myers (1990).

[40] Anna Maria von Schurman Avrupa'da bilinen ilk kadın üniversite öğrencisidir. Akademik camiaya katılan ve kabul edilen ilk kadındır. Utrecht Üniversitesi tarafından ilk zamanlar kadın olduğu için dışlansa da Latincedeki üstün yeteneği ve başarılarından dolayı zamanla kabul görür. Erkeklerin kadını en yetersiz ve kötü gördüğü çağda, bu düşüncelere karşı çıkar ve "On the Capacity of the Female Mind for Learning" adlı eserinde insan zihnini sıradan olmayan ve dürüst hazla dolduran ne varsa kadın için de uygundur görüşünü savunur.

olmuştur. Bazı dindar kadınlar bu manastırları manevi yaşam alanına dönüştürmüş kızların eğitimi konusunda rahibelere görevler vermiştir (Tanilli, 2006: 51-52).

Marie von Ebner-Eschenbach[41] "*Dünyada ilk kadın okumayı öğrendiğinde, kadın problemi ortaya çıktı"* demiştir. Birçok kadın filozof kadın-erkek ayrımı problemiyle uğraşmışlardır. "Kadınlar insan mı?" sorusu Orta Çağ'dan Aydınlanma'ya kadar devam etmiştir. Bu sorunun temelinde Tanrı'nın "Erkek" olarak algılanması kadının konumunu ortaya koymuştur. Kadının ruhsal ve bedensel eksikliği yüzünden insan olamadığı düşüncesi hâkim olmuştur (Rullman, 1996: 18).

XVIII. yüzyıl Fransası'nda aristokrat kadınlar salonlar kurmuş insanların açık şekilde fikirlerini paylaşmalarına olanak sağlamışlardır. Kimi feminist düşünceleri dile getirmiş kimi önemli kişileri himaye etmiştir (Tanilli, 2006: 54). Kadınların kültür, nezaket, entrika ve iltimas karışımının kurulmasında ve sürdürülmesinde önemli rol oynadığı ve Fransız Monarşisinin gayri resmi hayatının çoğunu oluşturan salonlar, esas olarak XVIII. yüzyıl Fransası'nın en göze çarpan kurumları arasında yer almıştır (Sonenscher, 2018: 6).

Parisli kadınlar geçim sıkıntısı yaşadıkları için sokak siyasetinin öncüsü olmuşlardır. Devrim, bu kadınların siyasi alandaki etkinliklerini güçlendirmiştir. Bu öncü kadınlar kocalarının yaşadığı sıkıntıları da ele almışlardır. Yani bu kadınların ele aldığı konu o kadının sosyal statüsünü belirlemiştir. Devrim öncesi Fransa'yı incelemek bu mücadelede elde edilen sonuçların ve kadın algısının anlaşılabilmesini sağlayacaktır (Clark, 1992: 116).

Devrim öncesi Fransa'da ailelerin varlıklarını sürdürebilmeleri, bulundukları kasabalarda veya kırsaldaki ekonomik yapıdan geçiyordu. Kasabadaki kadınların istihdamı nerede yaşadıklarına bağlıydı. Örneğin, Lyons şehrinde ipek üretimi, çalışan kadınların temel geçim kaynağıydı. Fransa'nın kuzey ve orta kesimlerinde ise dantel yapımı en büyük iş imkânıydı. Fakat dantel yapımı kadınlar için düşük maaşlı bir işti. Ayrıca, yünden ya da pamuktan iplik üretimi yine kadınların önemli geçim kaynaklarından biriydi. Büyük şehirlerde ise çöp toplamak ve tuğla üretenlere yardım

[41] Çek asıllı yazardır. bkz. Woodford (2006: 151-166).

etmek yapılan işlerden bazılarıydı. Kadınlar hayvancılıkla da uğraşmışlardır. Çalışacak herhangi bir iş bulamayan kadınlar ise hırsızlık veya fahişelik yapmak zorunda kalmışlardır. Bazı kadınlar ise açlığa ve sefalete sessiz kalmayıp isyan etmişlerdir. Bu isyan kadınların şu meşhur sözünün de topluma mal olmasına neden olmuştur: "*Kadınsız bir ekmek isyanı ne yaman bir çelişkidir*". Ekmek bulamayan kadın diğer işlerin yanında fahişelik yapmaya da mecbur kalmıştır. Son derece aşağılayıcı bir meslek olduğundan açlık, sefaletin yanında bu durum da kadınların öfkesine sebep olmuştur. Çünkü kadınlar kocaları tarafından yalnız bırakıldıkları ve hayatın hiçbir alanında onlardan destek görmedikleri için fahişelik yapmak zorunda kalmışlardır. Hayata bir yerden tutunmaya çalışan ve ailesini geçindirmeye çalışan kadın, hakları için değil "ekmek" için isyan etmiştir (E-monsite, t.y., y.ç.).

İşçi kadınlar, ticarette kadın erkek arasında oluşan rekabetin artmasına öfkelenmişlerdir. Orta sınıf kadınlar, yasalar önünde eşit olmayı talep etmiş, eğitim hakkı istemişlerdir. Birçok istekte bulunan kadınların bu talepleri görmezden gelinmiş, hak arayışları sonuçsuz bırakılmıştır (Marilyn, 2008: 390).

Kadınlar, şehirde ve taşrada, devrimin hazırlanmasına yardımcı olmuşlar büyük bir coşkuyla desteklemişlerdir. Devrimi savunurken, kadın haklarını da gündeme getirmişler ve bunu *"kadınlar, ancak kadınlar tarafından temsil edilmelidir"* diyerek vurgulamışlardır (Tanilli, 2006: 54). Bu sebeple her meslekten kadın Versailles'a yürüyerek hak arayışı içine girmişlerdir. Hatta Schama'nın (2004: 459) ifade ettiği üzere bir pazar kadını, Kraliçe'yi açlıktan dolayı suçlamış ve kendi gibi diğer aç kadınların da ekmek isteğini dile getirmek için bu kadınlarla birlikte Versailles'a yürümüştür. Yürüyüşü yapan grup bir kadın tarafından yönlendirilmiştir. Yürürken bir yandan da *"Ne Zaman Ekmek Alacağız?"* diye bağırmışlardır. Öfkeli kalabalığa diğer bölgelerden de kadınlar katılmışlardır.

Halktan olan isimsiz kadınlara, çoğu zaman "örgücüler" denilmiştir. Bu terimlerle küçük düşürülmeye çalışılan kadınlar, 1789 Ekim'inde kral ve kraliçeyi Versailles'dan çıkaranlar olmuştur. Fakat sonraki süreçte kadınların devrim dönemindeki rolü net olmamıştır. En iyi tarihçiler bile onlara yalnızca birkaç satır ayırabilmiştir. Oysa kadınlar büyük devrim günlerinin kahramanı olarak ön sırada

yerlerini almışlardır. Kadınlar baldırı çıplaklar tarafından çıkarılan karmaşanın ayaklanma ile sonlandığı halk hareketinin temel unsuru olmuşlardır (Hazan, 2016: 240-241).

Versailles'a 1789 yılının Mayıs ayında varan ve büyük bir sefalet içinde olan işçi, pazarcı, zanaatçı, çamaşırcı kadınlar şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Pazarcı kadınlar zenginlere ve hayatın pahalılığına tepki göstermişlerdir. Vergilerdeki adaletsizlik hakkında şikâyette bulunmuşlardır. Yoksulluğun ayyuka çıktığı bu dönemde anneler kızlarının fahişelik yapmasına bile göz yummak zorunda kalmışlardır (Bock, 2004: 44-45).

Kadınlar bu dönemde mutsuz olmuşlardır. Kaderlerine razı olmayan ve kendilerine dayatılan bu mutsuz yaşamı protesto etmek için harekete geçmişlerdir. Bu zamanda öne çıkan korkusuz kadınlar asil yürekleriyle kendilerini feda etmekten çekinmemişlerdir. Acı, kadınlara yapılan kötülüklere sessiz kalan erkekler arasında pasif bir duyguyken kadınları ayakta tutan, onlara savaşma gücünü veren şiddetli bir duygu olmuştur. Kadınlar bu cesareti gösterip ayaklandıklarında erkeklerden daha fazla risk altında olmuşlardır. Kahramanlık duygusuyla heyecanlanan kadınlara saldırmak, güçsüz bir varlık olarak görülen kadınlara uygulanan zulüm ve benzeri çirkinliklerle onları gülünç duruma düşürmek, o dönemin tiksindirici bir anlayışı olmuştur (Baird, 1962: 88-89-128).

O yılların Fransız kadını, devrimi gerçekleştiren geniş kitleler halinde hareket ederken asıl düşünceleri sadece ailelerine destek olmak olmamış, bu hareketin doğruluğuna ve hakları uğruna mücadele etmek gerektiğine inanmışlardır. Bu mücadeleyi verirken kadın-erkek hakları diye ayırmamışlar, insanlık onuru adına kazanılması gereken bir savaş olarak görmüşlerdir. Hatta o dönemde Paris'te görev yapmakta olan Amerikalı diplomat Mr. Morris, Fransa'nın bir kadınlar ülkesi olduğunu gözlemlemiş, bu kadınların hayatın her alanında var olduğunu belirtmiştir (Ataseven, 1989: 141).

Versailles Sarayı'nın önündeki kalabalıkta ilk söylevini vermeye cesaret eden Madame B…B… olduğu düşünülen ancak kimliği bilinmeyen Normandiyalı halk kahramanı bir kadın olmuştur. Bu kahraman kadın, bir taşın üzerine çıkarak burada

toplanan tüm kadınların amacının aynı olduğunu, istediklerinin bu güne kadar sessizliğe mahkûm edilmiş hemcinslerinin temel hakları olduğunu ve bu uğurda çekinmeden korkusuzca ilerlemeleri gerektiğini söylemiştir (Ataseven, 1989: 141).

Şekil 2.10: Theroigne de Mericourt

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Theroigne.jpg (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Devrim hareketi kitlesel bir kadın hareketi olmuş olsa da bazı kadınlar eylemleriyle daha ön planda olmuştur. Bunlardan biri geçimini pazarda balık ve meyve satarak sağlayan Reine Audu'dur. Reine Audu elinde sopasıyla cesur bir biçimde Kral XVI. Louis'ye hesap sormaya cesaret etmiş, Bastille hapishanesinin ele geçirilmesinde önemli rol oynamış ve *Les Dames de la Halle* [42] derneğinin lideri kabul edilmiştir. Bu hareketin diğer bir kadın kahramanı Theroigne de Mericourt olmuştur. Bakan Necker'in istifa ettirilip Paris'ten uzaklaştırılması halk tarafından büyük bir tepkiye yol açmış var olan gerginliği daha da körüklemiştir. İnsanlar erkekli kadınlı yığınlar halinde Bastille hapishanesine yönelmiş büyük bir kanlı çarpışma sonucu Bastille halk tarafından ele geçirilmiştir. Bu harekette Mericourt elinde silahıyla öne çıkmış kitleleri ardından sürüklemiş ve birçok aktif hareketin cesur karakterlerinden biri olmuştur. Güçlü bir kadın olan Mericourt İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin hazırlanmasında çalışmıştır. Ona göre insanlar özgür doğar ve yaşarlar, yasalar önünde herkes eşittir ve herkese eşit şekilde uygulanması gerekir (Ataseven, 1989: 143-144).

[42] Fransız devriminin içinde yer almak isteyen esnaf kadınların kurdukları *Kadınların Salonu* isimli dernektir.

Kral XVI. Louis askerlerinin bir kısmıyla bu isyanı bastırmaya çalışsa da başarısız olmuştur. Kralın askeri birliklerinin saldığı "Büyük Korku" köylülerin efendilerine karşı isyan etmelerine neden olmuştur. Bu korku iki önemli sonucu beraberinde getirmiştir. Birincisi tüm Orta Çağ feodal harçları kaldırılmış ve serflere özgürlük verilmiştir, diğer sonuç ise lüks mal alımları durmuş ve işsizlik ortaya çıkmıştır. Bu durum Parisli kadın işçi sınıfını hayatını fazlasıyla etkilemiştir. Yoksulların sayıları gün geçtikçe artmış ve erkekler daha büyük sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Aynı süreçte kadınlar ise aileleri için yiyecek bulmaya çalışmışlardır. *"Eğer soylular gerçekten soylu olsalardı, kimseyi küçümseyemezlerdi"* diyerek 7.000 kadar kadın Paris'ten Versailles'a saldırmak için harekete geçmiştir. Bu kadınların öfkesi ve hedefinde esas itibariyle Marie Antoinette vardı. Bu arada Ulusal Meclis bir anayasa hazırlayarak Fransa'da anayasal monarşi ilan etmiştir. Bu anayasa ilan edildiğinde halkın büyük çoğunluğu tutuklanmıştır. Mutlakıyetin sona ermesiyle Prusya ve Avusturya Fransa'ya savaş ilan etmişlerdir. Bu savaş ortamı gittikçe artmış ve Fransa Avrupa'nın geri kalanıyla savaşmaya başlamıştır. Tüm sınıflardan kadınlar hak arayışlarını bir kenara bırakıp devletlerine katkıda bulunmuşlardır. Yaralı askerler için bandajlar yapmışlardır. Bu süreçte belki de çoğu kadının tek mal varlığı olan alyansları para karşılığı rehin verilirken, aristokrat kadınlar da buna mücevherleriyle katkı sağlamışlardır (E-monsite, t.y., y.ç).

Artık kadınlar varlıklarını büyük devrimci günlerde ve orduda da hissettirmişlerdir. Bu katkılar hiçbir zaman konuşulmasa da baskı altında tutularak pasifize edilmeye çalışılan kadınların aslında toplumda ne kadar önemli bir yere sahip olduklarını da göstermiştir. 1789'da, savaşa giderken kadınlar şu şarkıyı söylüyordu[43]:

"A Versail' comme des fanfarons,	*Versay'da, bardak altlıkları gibi,*
J'avions amene nos canons:	*Toplarımızı getirdim:*
Falloit voir, quoi qu' j'etions qu'des femmes	*Görmek zorundayım, her neyse ben kadındım*
Un courage qui n'faut pas qu'l'on blame.	*Suçlanması gerekmeyen bir cesaret*
Nous faisions voir aux homm' de coeur	*Adamın kalbini gösteriyorduk*
Que tout comme eux j'n'avions pas peur:	*Tıpkı onlar gibi, ben de korkmadım:*
Fusil, musquetons sur l'epaule,	*Tüfek, omuzdaki musktonlar,*
J'allions comme Amadis de Gaule	*Amadis de Gaule gibi gidiyordum"*

[43] bkz. Cornwell (1949). y. ç.

Paris'te devrim sırasında kentin alt tabaka kadınlarının talebi, ayaklanmaları ve toplantıların aksaması hükûmete sıkıntı vermiştir. Bununla birlikte geleneksel olarak erkek faaliyetlerine müdahil olan kadınlar tamamen dışlanmış ve militan duruşları meclisin erkeklerini kızdırmıştır (Anderson, 2007: 159-160). Bu durum üzücü olmakla birlikte aynı zamanda kontrol altına alınamayan bir hal olmasından dolayı oldukça şaşırtıcıdır.

Şekil 2.11: Parisli kadın yurttaşlar ulusal meclise takılarını götürürken

Kaynak: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69440733 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Bastille, krallık için birkaç tutsağın tutulduğu Orta Çağ kalıntısı bir kale olarak algılanırken, Paris halkı tarafından mutlakiyetçiliğin sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden Bastille hapishanesinin ele geçirilmesi çok büyük ve çok önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Hapishanenin yıkılması sadece Paris'te ezilenlere ümit vermemiş tüm insanlığa bir ışık olmuştur. Bu yüzden hapishanenin ele geçirilmesi İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nden çok daha fazla önem arz etmiştir. Eski Bakan Necker Kral tarafından geri çağrılmış ve bir süre de olsa ortalık sakinleşmiştir. Bu süreçte kadınlar kendilerine verilen siyasi görevleri yerine getirmişlerdir. Politik sıkıntıların rahatlıkla konuşulabildiği salonlar açmışlar ve siyasi hayata aktif olarak katılmışlardır. Meclis toplantılarında fikirlerini açıkça ifade etmişler hatta yeni düşünceler ortaya atmışlardır (Jaures, 2016: 55-56). Çalışmanın ilerleyen

kısımlarında daha detaylıca bahsedilecek kitaplar, mektuplar yazmışlar, gazeteler ve duvar afişleri bastırarak bu döneme çarpıcı bir şekilde iz bırakmışlardır.

Devrim, her ne kadar ülkeye eşitlik ve hürriyet kavramlarını yasa olarak getirmiş olsa da ekonomik sorunlar bir türlü aşılamamış, kral ve ailesinin tutarsız davranışları yeni huzursuzluklara yol açmıştır. Kral, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni iptal ettiğini açıklayınca halkı 5-6 Ekim 1789 kanlı çarpışmalarına sürüklemiştir. Bu çarpışmaların diğer bir sebebi de halkın büyük bir sefalet içinde yaşarken sarayda büyük ziyafetlerin verilmesi olmuştur. Özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin simgesi olan üç renkli kokartlar aynı zamanda halkın mutlakiyetçi yönetim şekline karşı kazandığı bir zaferin sembolü olmuştur. Fakat saray kadınlarının bu üç renkli kokartları çıkarıp yerine Marie Antoinette'i yani krallığı simgeleyen siyah renkli kokartları takmaları halk nezdinde büyük tepkilere yol açmış ve bu tepkiler silsileler halinde Paris'e yayılmıştır. Gergin olan halk Versailles Sarayı'nın önünde toplanmış sert ve kanlı çarpışmalar sonucunda kral ve ailesi tutuklanmıştır. Bu Ekim olaylarının yine ünlü kadın kahramanı Theroigne de Mericourt olmuş, Michelet'e onu "devrimin ölümcül güzelliği" olarak tanımlamıştır (Moore, 2008: 48).

Şekil 2.12: 5 Ekim 1789 kadınlar versay sarayı'na yürürken

Kaynak: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69441758 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Fransa'daki düşüncelerin yayılmasında önemli katkı sağlayan kişilerden biri de Germaine Staël olmuştur. Bakan Necker'in kızı olan Staël devrimin canlı tanıklarından olmuş, döneminin siyasi ve entelektüel kişiliklerinden biri haline gelmiştir (Ataseven, 1989: 143-144). Madam de Staël, Napolyon tarafından salonunun siyasi etkilerinden dolayı sürülmüş, düşünsel ve edebi eserler ortaya koymuş özel bir kadındır. Buna karşın cinsiyetinden dolayı toplumdan dışlanmış, eserleri küçümsenmiş, katkıları göz ardı edilmiştir. Fakat kadın varlığını, çabasını ve eylemlerini ortaya koymayı hedefleyen feminist anlayış sayesinde, Staël'in eserlerine zamanla önem verilmiştir. Kadınların eylemlerine ilişkin imkânsızlıkları dile getiren feministler aklı temel almışlar, siyasi ve ahlaki yargılarda bulunabilmişlerdir. Kamusal ve özel alanın katı bir şekilde ayrılması gerektiğini savunmuşlardır. Çağdaş siyasi örgütlenişte kadınların fikri, siyasi ve kamusal katkılarının engellenmek istendiğine vurgu yapmışlardır. Staël erkeklerin baskın olduğu böyle bir anlayışın içerisinde kendini var etmeye uğraşmış, cinsiyet temelli toplumsal zorluklara karşın varlığını ortaya koymuştur (Tütüncü, 2017: 3). Staël Fransız aydınlarının toplum bilincini yorumlamış, biçimi içeriğe feda eden Alman anlayışına kıyasla, Fransız anlayışın fikri iletebilme adına içeriği biçime feda ettiğini vurgulamıştır. Bu şekilde Almanlar soyut ve özgün düşüncede öne çıkarken, Fransızlar belirli bir hedefe yönelen toplumsal düşüncede öne çıkmışlardır (Alatlı, 2010: 918). Staël (Mill, 2016) ülkesinin yazın kültüründe belli bir noktaya gelen eserle kaleme alan bu cesur kadın*: "Bir erkek açıkça kamuoyuna karşı koyabilir; bir kadınsa ona boyun eğmek zorundadır"*[44] diyerek yaşadığı ortamdaki kadın durumunun altını çizmiştir. Bu cümleden yola çıkarak Mill'in (2016: 38) kadınlarla ilgili *"kadınlar hakkında yazdıklarının büyük bölümü erkeklere dalkavukluk etmek için olmuştur"* yorumu da Staël'in aslında her ne kadar cesur ve entelektüel olsa da kadın-erkek eşitliği konusuna bakış açısını ortaya koymuştur.

Devrim yıllarının bir başka önemli ismi de Manon Roland olmuştur. Jirondin'lere[45] destek veren bu kadın, bir bakanla evlenmiş bu evliliği neticesinde siyasi hayatın

[44] *"Un homme peut braver l'opinion: une femme doit s'y soumettre"*. bkz. Mill (2016).
[45] Devrim yıllarının tanınmış siyasi gruplarından birisidir. 1791'de Brissot'nun etrafında oluşan aydın burjuva kesiminin ülkeyi yönetmesinden yana olan ve halkın yönetimde olmasına karşı çıkan siyasal topluluktur.

içine dâhil olmuştur. Fikirlerini açıkça ifade eden yazılar yazmış, eşiyle birlikte önemli kararların merkezi olmuştur.

Şekil 2.13: Manon Roland

Kaynak: http://www.prisonersofeternity.co.uk/madame-roland-o-liberty-what-crimes-are-committed-in-thy-name/ (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Devrim hareketini kadın hakları konusunda yol gösteren, devrimi kendi hedefleri doğrultusunda şekillendirmek isteyen *Les amies des Vérités*[46] isimli feminist grubunun iki önemli ismi Etta Palm ile Olympe de Gouges'dur. Her iki kadın da haklar konusunda etkili olmuşlardır. Olympe de Gouges devrimle kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni kadın hakları bakımından yorumlamış ve kaleme almıştır. Birçok tiyatro eseri ve siyasi içerikli yazıları bulunan Gouges bu kaleme aldığı bildiriyi yayımlamaktan çekinmemiştir. Kendi hazırladığı siyasi afişlerinde ara ara Fransız erkeğinin adalet anlayışını sorgulamış ve kadın gözüyle söz hakkının elinden alınamayacağına vurgu yapmış ve bu hakkı erkeklere gücün mü yoksa yeteneklerinin mi verdiğini sorgulamıştır (Ataseven, 1989: 143-144).

Bu hak arayışı ve sorgulamalar sırasında diğer yandan da kurucu meclisin politikacıları eşitlik kavramı hakkında fikir yürütenleri dışlamışlardır. Bunlar; fakirler, hizmetkârlar ve kadınlar olmuştur. Kadınlar kendileri hakkındaki ön yargıların baskısı ile özel ve kamusal alandaki kısıtlanmalarından dolayı yurttaşlık haklarından mahrum bırakılmışlardır. Tiers Etat'nın kadınları krala *"erkeklerin otoritesini ele geçirmek için değil, kendi saygınlığımızı artırmak ve kötü talihimizden kurtulmak amacıyla aydınlanma ve iş istiyoruz"* demişlerdir (Hufton, 1999: 3).

[46] Kadın haklarını savunmak için kurulmuş *Hakikatin Dostları* isimli kadın derneğidir.

2.4. Devrime Doğru Kadın

2.4.1. Devrime Doğru Marie Antoinette: Kurban mı Kıvılcım mı?

Fransız Devrimi'ne kadınların etkisinden bahsederken Kraliçe Marie Antoinette'ten detaylıca bahsetmeden geçilemezdi. Devrimin tetikleyicisi mi yoksa kurbanı mı olduğu çeşitli kaynaklardan yola çıkılarak tartışılabilir. Fakat bir kadın olarak kadınların nefretini kazanmak istemiş midir yoksa sadece yaşadığı düzene ayak mı uydurmuştur hala bilinmeyen noktalardan biridir. *"Ekmek bulamazlarsa pasta yesinler"* cümlesini söylemiş midir bilinmez, ama devrim döneminde aslında çok da halkının ne yaşadığından bihaber, mutsuz bir kadın olarak kötü giden evliliğinin gerçekleriyle yüzleşirken, yaşadığı lüks hayatın bir gün onu giyotine götüreceğinden habersizdir.

Kraliçenin devrimle zıt anılması kadınlar için çok da olumlu olmamıştır. Fakat kadın-giyotin ilişkisi, kadın ve erkek eşitliğiyle ilgili bir eylem ve gelişim göstermiştir. Söz konusu devrim karşıtlığı olduğunda kadınlar ve erkekler eşit konumda olmuşlardır. Tanilli'ye (2003: 171) göre Marie Antoinette'in devrim öncesinde de kötü bir itibarı vardır. Devrim sırasında harekete karşı direnmenin başkahramanı olmuş mutlakiyetçi gelenek ile yetişmesinden kaynaklı halkçı bir takım özlemleri anlayamamış ve kralı politik anlamda yanlış yönlendirmiştir. Dolayısıyla kral ve kraliçe tarihin aktörü olabilecekken oyuncağı olmuşlardır.

Marie Antoinette'in kadın haklarına ilgisi olmamasına ve Fransız feministlerin kraliçeyle alakası az olmasına rağmen, kraliçe ve kadınların statüsü konusu daha yakından ilişkiliydi. Bilinçsizce bu iki konu birbirine bağlandı, çünkü kraliçe kamusal alanda rol alan kadının en önemli örneğiydi (Hunt, 1992: 89-90).

Stefan Zweig (2006) *Vasat Bir Karakter'in Portresi* adlı eserinde Marie Antoinette'in karakterinin genel hatlarını ve gelişimini, hayatıyla, yaşadığı dönem arasındaki bağı açıklamak gibi karmaşık bir görevle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle, bir dereceye kadar Fransız Devrimi'nin sebeplerini ortaya koymuştur. Marie-Antoinette'in hayatındaki önemli detayları, Fransız halkının geldiği nokta,

XVI. Louis'nin iktidarsızlığı ve kötü giden evliliği olarak detaylandırmıştır. Kral'ın bu iktidarsızlığının kamusal ve özel sonuçlarının Fransa için felaket haline dönüştüğünü belirtmiştir. Kral'ın "gizli utancı"[47], kralı iradesini eşine veya başka kadınlara uygulayamayacak kadar utangaç ve çekingen hale getirmiştir. Bu arada, cinsel açıdan hayal kırıklığına uğramış, Marie Antoinette'in hayatı hem saraydaki hem de dışarıdaki düşmanlarının dikkatini çekmiş ve bu hayat ona düşman kazandıran abartılı bir yaşam tarzına dönüşmüştür. Siyasi meselelere müdahale etmesi sorunlarını daha da büyütmüştür. Kişisel kaprisleri kendisinden daha çok nefret edilmesine sebep olmuştur. Hiçbir zaman annesi gibi siyasete ilgi duymamıştır.

Şekil 2.14: Marie Antoinette giyotine giderken

Kaynak: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6949957n/f1.item.r=Marie-Antoinette (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Zweig (2006) eserinde Kraliçe'yi katı ifadelerle eleştirmekten uzak durmuştur. Kraliçe olarak giyotin gibi bir sonu hak etmiş midir bilinmez, fakat *"Siz buraya kraliçe olarak oturtuldunuz"* ithamına cevaben kendini ve eşini kastederek: *"Biz*

[47] Zweig'in (2006) isimlendirmesi

buraya getirilmedik, zaten biz hep buradaydık" diyerek aslında kraliçe olmayı hak ettiğini de belirtmiştir.

Şekil 2.15: Marie Antoinette karikatürleri

Kaynak: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69481298/f1.item.r=Marie-Antoinette - https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6947750f/f1.item.r=Marie-Antoinette%20Caricature (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Avusturya imparatoriçesinin kızı Viyanalı Marie Antoinette[48] Fransa kralı XVI. Louis ile evlendirilmiştir. Marie Antoinette'in saraya gelin gelmesinden itibaren ekonomik bunalım, doğal afetler ve benzeri sıkıntılar neticesinde halk arasında kraliçenin uğursuzluk getirdiğine inanılmış ve kraliçe halk tarafından lanetlenmiştir. Düğün töreninde yüzden fazla kişinin ölmesi bu olumsuz görüşü temellendirmiştir. Kendisine olan öfke ve nefret o kadar artmıştır ki halk arasında kendisine "Avusturyalı Orospu", "Hoppa Viyanalı", "sürtük", "şıllık", "süslü" gibi kötü sıfatlar yüklenmiştir. Paris halkının sefalet içinde yaşadığı dönemde Marie Antoinette'in savurganlıkları ve skandalları onu devrimin hedeflerinden biri haline getirmiştir (Hamuroğlu, 2018). Hunt'a (1996: 85) göre devrim döneminin en ünlü kurbanı kadersiz Marie Antoinette olmuştur. Henüz kraliçeliğinin ilk döneminde dar görüşlü yüzeyselliği ve beceriksizce politikaya burnunu sokması ona "l'Autrichienne"[49] ve "Madame Deficit"[50] lakaplarının takılmasına neden olmuştur. Ülkenin savaş ve kıtlıkla mücadele ettiği bir dönemde kraliçenin savurganlığı dikkatleri üzerine

[48] Almanya'daki tam ismiyle Maria Antonia Josepha Joanna von Österreich-Lotringen'dır.
[49] Deve kuşu.
[50] Madam Bütçe Açığı.

çekmiş ve günden güne düşmanlarının sayısı artmıştır. Artık Fransa'nın üzerine kara bulutlar çökmeye başlamıştır (Sarıca, 1981: 85).

Kral XVI. Louis ve Marie Antoinette'in çocuklarının son mürebbiyesi olan Tourzel Düşesi, kraliyet ailesinin çöküşünün en yakın tanıklarından biri olmuştur. Versailles'daki son günlerine, Paris'e göç etmek zorunda kalışlarına ve Fransa'dan kaçışlarına tanık olan Tourzel düşesi, 1792 yılında halkın baskınını ve 10 Ağustos ayaklanmasını da yaşamıştır. Tempel kulesine kapatıldıklarında kral ve ailesiyle birlikte olan düşes bu büyük düşüşü yaşayan kraliyet ailesinin özel hayatlarını gözleyebilecek kadar çok yakınlarında olmamakla birlikte ve ondan başka hiç kimse o günleri yazma görevine bu denli kendini adamamıştır. 1986'da onun söz konusu çalışmasını yayına hazırlayan Jean Chalon, kitap için *"Restorasyon döneminin gözlükleriyle bakan önemli ve güçlü bir kadının gözünden Devrim tarihi"*[51] demiştir (Yalom, 2004: 49).

Düşesin anıları, 1883'te büyük torunu Dük Cars tarafından yayımlanıncaya kadar gün yüzüne çıkmamıştı. Yalom'un (2004: 68) aktardığı gibi devrim dönemini yaşayanlar bu korkunç olayın etkisini üzerlerinden atamamış ve hep bir korku ve tedirginlik içinde yaşamışlardır. Bu korku onların çocuklarına ve torunlarına da geçmiştir. Bu nedenle düşesin kraliyet ailesine ait anılarını basarak halka açıklamak için ölümünden sonra yarım yüzyıldan fazla beklemek zorunda kalmışlardır.

Kral XVI. Louis ve ailesinin ölümüne tanıklık eden bir başka isim de Madam Royale olarak bilinen Düşes Angouleme olmuştur. *Private Memoirs on the Captivity of the Royal Family in the Tower of Temple*[52] adıyla küçük bir kitap 1817 de basılmıştır. Madame Royale kral ve ailesinin hapishanede arka arkaya yaşanan ölümlerini konu alan bu kitabı yazan kişi olmuştur (Yalom, 2004: 71).

[51] Eser *Madam la Duchesse de Tourzel, les Memoires de la Duchesse de Tourzel* ismiyle Jean Chalon tarafından 1986 yılında yayımlanmıştır.
[52] Kraliyet Ailesinin Temple Kulesi'ndeki Tutsaklığına Ait Özel Anılar, *Duchesse d'Angouleme, l'histoire complete de la Captivitede la famille royale a laTour du Temple* adıyla 1817 yılında yayımlanmıştır.

Değersiz ama yetkili insanların olduğu bu ortamda bu insanlar hiçbir şeyi umursamadan yoksulları yönetmiştir. Örgüsünü ören Madame Defarge'a[53] devrim ailesine zulmeden insanlardan intikam alacağı anı sağlamıştır ve yolunu bulmasına yardım etmiştir. Defarge gibi tüm bu kadınların ortak noktası açlık, sefalet ve nefret olmuştur. Bu nefretin sonucu giyotin olmuştur:

> *"Her gün, fırtına soluyan sokaklarda, lanetlenmiş insanlarla tıka basa dolu arabalar ilerledi ağır ağır. Güzel kızlar, süslü kadınlar, kahverengi saçlı, siyah saçlı, soluk benizli kızlar; delikanlılar, yürekli erkekler ve yaşlılar; doğuştan asilzadeler ve köylüler, hepsi de Bayan Giyotin için sunulan kırmızı şarap, hepsi de nefret edilesi hapishanelerin karanlık mahzenlerinden gün ışığına henüz çıkarılmış ve onun doymaz susuzluğunu gidermek için sokaklar boyunca taşınıp huzura getirilmiş. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik, ya da ölüm - sonuçta, bahşedilmesi hepsinden kolay olan, Ey Giyotin!"* (Doyle, 2015: 18-19).

2.4.2. Devrime Doğru Kadının Durumu

Fransız Devrimi süresince üstlenilen rollerin eşit olmadığını ve bunun her tür siyasi topluluk için geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Tanilli'nin (2003: 185) de tanımladığı gibi kadınlar devrime katılmış fakat tek bir vücut olmadıkları için kimi devrim yanlısı olmayı kimi de devrim karşıtı olmayı tercih etmiştir. Kadınlar erkeklerle eşit statüye sahip olmadıkları gibi erkeklerin gözünde de kötü bir imaja sahip olmuşlardır. Erkekler kamusal alanda siyasetle ilgilenirken kadınlar da özel alanda aileleriyle ilgilenmişlerdir. O zamanın doğal bir durumu olan ailenin reisinin erkek olması kadına da asli olarak görevini vermiştir. Kadınlar Devrim sırasında önemli ama çok da fark edilmeyen bir rol oynamışlardır (Bendason, 1990: 56).

Kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olabilmek için savaş vermişlerdir. Kadın hareketinin temelini özgürlük ve eşitlik talebi oluşturmuştur. Kadınlar onlara atfedilen rollere ve yaşam biçimine karşı bir isyan hareketine girişmişlerdir. Bu hareketin hedefini çizdiği XVIII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyıl boyunca, toplum özgürleşmeye başlamış, geleneksel yaşam biçiminden kopuş gösterilmiş, siyasi ve

[53] Dönem edebiyatına da konu olmuştur. Charles Dickens'in (2016) ünlü romanı "İki Şehrin Hikayesi"inde Madame Defarge'dan giyotine giden ve nefret ettiği aristokratların isimlerini örgülerine işleyen kişi olarak bahsedilmiştir.

iktisadi değişimlerin yaşandığı bu dönemde feminizm varlığını ortaya koymuştur (Çakır, 1996: 18).

1789 Fransız Devrimi, herkes için özgürlük ve eşitlik ile belirlenen yeni bir toplumsal düzen için umut getirmiştir. Bu özgürlük ve eşitlik kavramları, devrimden önceki yıllarda Fransa'ya yayılan Aydınlanma fikirlerinden kaynaklanmıştır. Devrim, bu fikirlerin yayılmasında evrensel erkek kurtuluşuna giden yolu açarken, kadınların sosyal ve siyasal özgürlüklerini onları özel alana hapsetmekle sınırlandırmıştır. Eski Rejim sırasında kadınların siyasete erişimi olmayıp, ancak, devrimden sonra kadınların siyasete katılımı açıkça ve yasal olarak reddedilmiştir. Kadınlar büyük ölçüde öznelliği ve özel alana hapsedilmelerini kabul ederken, devrimci ilkeler onları, özel hayatlarını işgal eden hükûmet politikalarına karşı daha iyi bir muamele için savaşmaya teşvik etmiştir. Devrimci nedenlere yardımcı olsa da, kadınların kamusal alandaki katılımı, kadın cehaleti ve itaatsizlikten kaynaklanan sosyal yıkım korkusu nedeniyle erkek kaygısını yaratmıştır. Devrimin erkekleri, kadınları toplumsal ya da politik bir varoluştan mahrum eden yasalar çıkarmıştır. Nihayetinde, bu cinsiyetçi düzende katı bir inanç hâkim olmuş ve devrimin başarısızlığından kadınlar sorumlu tutulmuştur. Erkekler kendilerini siyasetin ön cephesine koyarken, kadınların "apolitik hayvanlar" olduklarına inanmışlardır (Gupta, 2014: 18). Fransa'da çok tartışılan oy hakkı konusunda, üç grup kategori dışı tutulmuştur: vergi bile veremeyen en yoksullar, efendilerinin sözünden çıkamayan hizmetçiler ve kadınlar. İlk iki kategori tartışılmaya açık olsa da son kategoride yer alan kadınlar tamamen tartışmaya kapatılmıştır. Burjuva devrimci liderler için, bir kadının toplumdaki yeri bir erkeğe eşit olmamıştır. Bu bakış açısı, Fransa'da kadınların oy kullanma hakkına sahip olduğu 1944 yılına kadar sürmüştür (Anderson, 2007: 155).

Devrim sırasındaki birçok kadın için, "özgürlük" ve "eşitlik" terimlerinin karşılığı içi boş bir yüzüğe sahip olmak olmuştur. 26 Ağustos 1789 tarihinde Kurucu Meclis tarafından onaylanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, nüfusun yarısından fazlasını yani kadınları haklarından mahrum etmiştir. Hakları görmezden gelinen kadınlar, yalnızca sıra giyotine çıkmaya geldiğinde erkeklerle eşit olarak yargılanmışlardır. Kurucu Meclis ayrıca kadınların da erkekler gibi vatandaş olarak mülk edinme

hakkını reddetmiştir. Bir koca orduya katılmak için veya ailesini terk etmek için evden ayrıldığında, kadın çocuklarını tüm haklarından yoksun bırakılarak yalnız yetiştirmeye mahkûm bırakılmıştır (Anderson, 2007: 156). Toplumdan dışlanmaları sebebiyle, kimliklerini tamamlamaya çalışan kadınların bu durumu Batı'da Rönesans'ın ortaya çıkışına kadar inmiştir. Rönesans'la birlikte kadın hakları ve hareketleri gündeme gelmeye başlamış, devrim döneminin aksine artık soylu kadın yöneticilerin kadının rolündeki gerilemeye tepkileri ortaya çıkmıştır. Kadınlar, ulusal bir devlet kurma, ittifaklar yapma, feodal direnmeyi kırma ve barış anlaşmaları imzalamakta krallar kadar başarılı olmuşlardır. Yani feminizm Rönesans'la birlikte tarihte kendini göstermeye başlamıştır (Michel, 1993: 37-38; Gönenç Yapar, 2006).

Devrim dönemindeki kadın hareketleri ve feminizm akımlarında meydana gelen gelişmeler kadınların toplum içindeki geleneksel işlevlerinin yeniden gözlemlenmesini sağlamıştır. Bu hareketler kadınların onlara atfedilen rol kalıplarına ve onlara sunulan hayat biçimine bir başkaldırı olmuştur. Dolayısıyla toplumda ortaya çıkan bu değişim beraberinde eşitlik ve özgürlük fikirlerinin toplumun genel geçer değerleriyle birlikte anılmasını sağlamıştır (Çakır, 1994: 18). Her ne kadar kadının siyasal ve toplumsal hayatta yer alma mücadelesi XIX. yüzyıla tekabül etse de kadının toplum içerisinde yer edinme mücadelesi ilk çağlara kadar indirgemek mümkün olmuştur.

Devrim süreci kadınların oynadığı roller neticesinde artık kadınlar siyaset içerisinde var olmak için yeni imkânlar elde etmişlerdir. Bununla birlikte Fransız Devrimi de kadın tarihiyle feminizmin tarihi arasında önemli bir mola görevi görmüştür (Shusterman, 2014: 137).

Bunun aksine devrimci değerlerle aynı fikirde olmayan diğer kadınlar ise daha az kararlılıkla hareket etmişlerdir. Bu tavırlarıyla kitleleri boykot etmişler ve bunu da 1793-1794 yılları arasındaki zor zamanlarda gizli kilise ayinleri düzenleyerek yapmışlardır. Çocuklarına dualar öğretmişler ve onlara devrimci kahramanların adını değil, değer verdikleri azizlerin isimlerini vermişlerdir. Çünkü bunların hepsi devrimciler tarafından suç sayılmış karşı devrimcilerin kayıtları polis tarafından

tutulmuştur. Bu kadınların[54] çoğu küçük köylerde ya da kasabalarda yaşamışlardır. Daha gelenekselci bir yapıda olup devrime karşı çıkmışlardır. 1790'da kiliseyi destekleyen ve dini konularda devrimin olmasına itiraz eden binlerce kadın devrimcilerin yanı sıra, hükûmet görevlilerinin de ölüm tehditleriyle yaşamak zorunda kalmışlardır. Ancak bu kadınlar inançları için giyotinle yüzleşmeye istekli olduklarını göstermişler ve diğer kadınlar tarafından desteklenmişlerdir (Anderson, 2007: 160).

Zamanla devrimin "eşitlik, özgürlük, kardeşlik" kavramları, bütün toplumu hızla sarmıştır. Kadınların devrime dâhil olmaları, onların başat unsur olmalarının birçok sebebi de vardır. Toplumsal yaşamdaki hak taleplerinin devrim şartlarıyla çelişmesi onları her ne kadar harekete geçirdiyse de bunun diğer bir sebebi de kendi yoksullukları olmuştur. O güne kadar toplumda varlığını hissettiremeyen ve yok sayılan kadınlar artık evlerinden dışarı çıkarak devrim sürecinin öznesi haline dönüşmeye başlamışlar ve örgütlü şekilde hareket imkânı bulmuşlardır.

[54] Bu tür kadınlar genellikle Katolik Kilisesi ve rahiplerini savunmuşlardır. 10 Mayıs 1790'da, Montauban'da, bazıları silahlı olan yaklaşık 5.000 kadın, devrimci yetkililerin kilise mülkü envanteri çıkarmasını engellemek için toplanmıştır. 1795 Şubat'ında, küçük Montpigié kasabasında Haute-Loire adlı bir hükûmet temsilcisi "yeminli rahipler olarak tanıklık etmeleri için" aptal küçük kadınlardan oluşan büyük bir meclis kurulması emrini vermiştir.

3. DEVRİM DÖNEMİ AVRUPA'DA VE FRANSA'DA KADININ DURUMU

3.1. Aydınlanmanın Fransız Devrimine Etkisi

XVIII. yüzyıl, Fransa'da mutlakiyetçiliğin azaldığı bir dönem olmuştur (Hampson, 2008: 2). Bu yüzyılın en belirgin özelliği, yeni bir çağın ortaya çıkmasına sebep "eleştirel düşünce"nin hâkim olmasıdır. Bu yüzyılda bütün yazarlar eşitsizliğe ve haksızlıklara karşı savaşmışlar; siyasal güçleri, Hristiyanlığı, kiliseyi, kurulu düzeni ve bütün toplumsal kurumları eleştirmişlerdir. Eleştirel düşüncenin ağırlık kazandığı XVIII. yüzyılda, döneme damgasını vuran Montesquieu, Voltaire, Diderot ve Rousseau gibi büyük yazarlar aynı zamanda filozof olmalarıdır. Bu yüzden bu yüzyıla "felsefe yüzyılı" denilmiştir. Felsefe, metafiziğin ötesinde aklın özgürlüğü olmuştur. Düşünce sisteminin gelişme göstermesi için hoşgörünün varlığı kaçınılmazdır. Çünkü tüm insanların mutluluğu sayesinde toplumda kendini var edebilmektedir. Acton'a (1910: 20) göre bu dönemde yaşayan ve çağa katkı sağlayan fikir adamlarının ortak fraksiyonu liberal olmalarıdır: Montesquieu zekidir, Voltaire ruhban sınıfına karşı çıkar, Rousseau demokrattır ve Diderot özgür düşüncelidir. Hepsi de devrimin yapısına bakıldığında özgürlük kaygıları olmadan fikirlerini rahatlıkla söylemişler, yaşadıkları döneme katkı sağlamışlardır.

Aster'e (2004: 111-112) göre Rousseau'nun dogmatik demokratlık düşüncesi eski rejimin sınıflarını, onlara ait hakları, özellikle asil sınıfın ayrıcalıklarını ortadan kaldırabilirdi, fakat ekonomik büyüme sonucunda artan faaliyetler ve ortaya çıkan zümre ve sınıfları ortadan kaldıramadı. Bu düşüncelerden hareketle devrim işçilerin oluşturmaya başladığı sınıf bilincine engel olmuş aynı zamanda kapitalistlerin ve fabrikacıların çıkarlarına hizmet etmiştir.

Aydınlanma düşüncesinin neticesinde insan soyut ebedi ve akıllı olma özelliğini sürdürdüğü müddetçe devrime yakın olmuştur. Bununla birlikte artık devletlerde bu fikre önem vermeye başlamışlardır. Fransız Aydınlanması, bütün aydınlanma sürecinin erdemlerini ve eksikliklerini çok net bir şekilde ortaya koymuştur (Ewald, 2013: 64).

Aydınlanma döneminin önemli yazarlarından Burke ve Tocqueville'in çabaları neticesinde eski rejimin ideolojik tabanı zayıflamış ve Montesquieu, Voltaire ve Rousseau gibi düşünürlerin fikirleri hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bu düşünürlerin fikirleri aristokratlar ve halk kitleleri tarafından yakından izlenmiş ve özümsenmiştir. Bu özümsenen yaklaşımlar ister istemez din adamlarını da etkilemiş ve artık yaygın bir durum haline gelmiştir. 1788 ve 1789 yıllarında broşür yazarlarının geniş çalışmalarıyla yaygınlaşan bu kavramların temeli, 1750'lere kadar inmektedir. Daha önce belirttiğimiz düşünürler ve diğer felsefe eleştirmenlerinin yazdıklarından etkilenen meclis üyelerinin despotizme karşı verdikleri uzun mücadele de bu durumun temellerinin atılmasında etkili olmuştur. Artık belki de ilk defa meclis filozofların yaptığı gibi bu siyasi el yazmalarıyla yetinmemiş kamusal alanda kitlelerin krallığa karşı mücadelelerinde onları etkili bir şekilde desteklemiştir (Rudé, 2015: 19-20). Modern milliyetçiliğin kurucusu olarak bilinen Rousseau'nun fikirleri sayesinde artık ulus ve halk kavramları özdeşleşmeye başlamış, bu sayede de Fransız ve Amerikan devrimlerinin temel ilkesi haline gelmiştir (Carr, 2012: 20-21).

Döneme damgasını vuran isimlerden biri de kuşkusuz Abbé Sieyes'dir. Devrim öncesi olduğu kadar devrim sırasında ve sonrasında da çok önemli bir role sahip olmuştur. Sieyes'e göre devrimin olabilmesi için güç gereklidir. Bu güç ise devrim düşüncesinin geniş halk kitlelerince benimsenmesiyle oluşacaktır. Sieyes'in isimsiz olarak yayınladığı *Ayrıcalıklar Üzerine Deneme* ve *Üçüncü Sınıf Nedir?* isimli broşürler büyük yankı yapmıştır (Ruhi, 2002: 1-5). Abbé Sieyes, bu broşürlerin ikincisinde aktif ve pasif vatandaşlık arasındaki ayrımlardan söz etmektedir. Ona göre kadınlar, çocuklar, yabancılar, kamu işlerine herhangi bir katkıda bulunmayanlar, hiçbir şekilde aktif vatandaş olarak algılanmamalıdırlar. Sieyes'in bu görüşünün aksine kadınlarla ilgili pasif olma durumu kadınların devrimde yer almasıyla değişmiştir. "Citoyenne" ya da "kadın yurttaş", kendi içinde birbirine zıt iki kavramdır aslında (Gupta, 2014: 19). Her ne kadar erkekler kadınların kamusal alana katılımına itiraz edip onları yurttaşlık erdeminden tamamen dışlamış olsalar da, gerçekten vatandaş olmalarını engelleyememişlerdir.

Toplumsal Sözleşme, İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni ve Temelleri gibi eserlerin yazarı ünlü filozof Jean-Jacques Rousseau kadın erkek eşitsizliğini daha

ileri taşıyarak: "*Bu eşitsizlik aklın gereğidir. Bağımlılık kadınlar için doğal olan bir durumdur"* demiştir (Caporal, 1999: 21). Erkeğin alanı olarak kamusal alan ile kadının yeri olan özel yaşam arasında kesin bir ayrım yapılmıştır. Kadınlar kendilerine rehberlik edecek birine ihtiyaç duyan çocuklar olarak algılanmıştır. Kadının ve erkeğin tabiatından söz edilmiştir. Rousseau kadının duygusal olduğu için pasif olduğunu erkeğinse gücünden ötürü daha aktif olduğunu ifade etmiştir. Kadın erkeğine güzel görünmek ve ona bağlı olmakla görevlendirilmiştir. Kadının tek mutluluğunun yaşayacağı aşktan başka bir şey olamayacağı düşüncesiyle kadına bakış açısını açıklamıştır. İnsanın özgürce gelişimini tamamlamasını, onu açık fikirli yapacak olan şeyin ihtiyaç duyduğu iyi bir eğitim olduğunu savunmuş fakat bu savunmasına sadece erkeği dâhil etmiştir. Roussea'nun da insandan kastettiği şey sadece erkek olmuş kadını tamamen bu fikrin dışında tutmuştur (Gleichauf, 2007: 66).

Aydınlanma'nın temel fikrini açıklamaya çalışan Immanuel Kant derslerinden birinde kadınlarla ilgili olarak: *"Kadınlar her zaman büyük çocuklardır, yani belirli bir amaçları yoktur. Bir şuna bir buna merak salarlar ve önemli amaçları hiç dikkate almazlar. Bu yalnızca erkeğin işidir"* diyerek kadın algısını ortaya koymuştur (Gleichauf, 2007: 69).

Aydınlanma felsefesinde her ne kadar vurgu vatandaşlık ve yurttaşlık kavramları üzerine yapılmış olsa da kadın çoğu zaman bunun dışında düşünülmüş bir kavram olmuştur. Oysa aydınlanma felsefesinin dayandığı ilkelere bakıldığında sadece burjuvaziyi değil, tüm insanlara hitap eden, eski düzen taraftarı olan asiller ve rahipleri değil herkesin mutlu olmasını amaçlamış görünen ilkeler olduğu söylenebilir. Bu bakış açısında yer verilen hürriyet, gelişme, insana değer verme, gibi kavramlar herkese hitaben kullanılmasına karşın, kadın bu kavramlardan yoksun bırakılmıştır. XVIII. yüzyıl aydınlanma felsefesinin hedefi evrensel insanı mutluluğa kavuşturmaktır. 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin evrensel özelliği bu tavrı açık bir şekilde göstermiştir. Tüm insanlığı mutluluğa eriştirecek yönetim şekli insan aklı sayesinde bulunabilmektedir. İnsanların idaresinin kaynağı ilahi gökyüzünden insani yeryüzüne inmiştir (Sarıca, 1980: 28). Diğer taraftan XVIII. yüzyıl, bilim yüzyılı olarak bilinmektedir. Gerçeği bulma, doğanın ve maddenin ne

olduğunun bilinmesinin isteği bilimsel gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. XVIII. yüzyılın bilinen çoğu büyük yazarları, pozitif bilimlerle alakalı olmuşlardır. Montesquieu biyoloji ve Voltaire fizikle ilgilenmiştir. Soyluların malikânelerinde deneylerin yapılabilmesi için laboratuvarlar kurulmuştur. Böylece, deneye ve gerçeğe dayanan akılcı düşünce güçlenmiş ve ivme kazanmıştır. Bu gerçekliği öğrenme isteği XVIII. yüzyılın ortalarında, ortak bir yapıtın oluşturulmasına imkân vermiştir. Aydınlanma çağının bu büyük yapıtı *Encyclopédie*[55]dir. Bu yapıtla birlikte aydınlanma çağı düşünürleri ve yazarları, kendilerini en özgür şekilde ifade etmişler, geniş halk kitlelerine ulaşabilmişler ve akıllarda önemli değişimlere yol açarak Fransız Devriminin hazırlanmasındaki düşünsel yapıyı oluşturmuşlardır (Yılmaz, 1989: 85). XVIII. yüzyılda Fransız burjuvazisi de akılcılık düşüncesiyle eski rejimi kolaylıkla eleştirebilmiştir. Ancak bunun önündeki en büyük engel insanların yasalar önünde eşit görülmeyişidir. İnsanların yasalar önünde eşit olmama durumundan yine kadınlar olumsuz olarak etkilenmişlerdir (Sarıca, 1980: 91-92).

XVIII. yüzyılın akılcılık ortamında oluşturulan *Encyclopédie* eski rejim ve kiliseye karşı bir savaş aracı olarak kullanılmıştır. Krallık sadece bir hükûmet biçimi değil aynı zamanda dinin dogmaları altında ezilen bir ideolojiyi de yansıtmaktadır. Sainte-Beuve'e göre, *Encyclopédie* dev bir kuşatma makinasıydı. Onun vurucu darbeleri, "Eski Rejim"in yara almasını hızlandırmış ve modern Fransa'ya giden yolu açmıştır (Yılmaz, 1989: 92).

Aydınlanma düşüncesi akıl, doğa ve insan kavramlarının bir bütünüdür. İlgilendikleri alanlar ve vurgu yaptıkları fikirler ne kadar farklı olursa olsun bütün aydınlanma filozofları batı dünyasının sahip olduğu değerleri ve kurumlarını eleştirmiş, aklın doğru yönlendirilmesiyle faydalı bilgiye ulaşılabileceğine inanmışlar ve insanın mutluluğunu da her türlü baskıdan uzak olmasında bulmuşlardır (Davran, 1986: 229).

Fransız Devrimi'nin ardından ortaya çıkan yeni düşünce sistemleri ister istemez Fransa dışında da etkili olmuştur. Artık bu yeni sistemde tüm otorite ve kurumların geçici olduğu ve akılcılığın geçerli olduğu yeni bir döneme girilmiştir. Bu bağlamda

[55] Ansiklopedi.

Fransız Devrimi aydınlanmanın zaferini tam manasıyla temsil etmiş ve içinde bulunduğumuz aklı esas alan dünyaya giden yolu göstermiştir (Doyle, 2015: 114-116).

3.2. Kadınlar Tarafından Kurulan Salonlar

Kamusallığın erkek egemen durumunun en acayip çelişkilerinden biri de şüphesiz Fransız salonları olmuştur. Kadınların sahip olduğu salonlar aslında entelektüel siyasi ve edebi bakımdan erkeği yücelten mekânlar olmuşlardır. Salonlarda tüm ihtişam zekâ ve duyarlılıklarıyla var olmaya çalışan kadınlar aynı zamanda da dönemin erkek egemen algısı yüzünden bulundukları konuma layık görülmemişlerdir (Mason, 1891: 1; Aktaran: Tütüncü, 2017). Failliğin yazmakla felsefi ve siyasi hak kazanımı için söz söylemekle somutlaştırdığı bu salonlarda da ne yazık ki yine erkeklerin konuşup yazdıkları okunmakta ve yine kadınlara susmak düşmekteydi. Fakat tüm bunlara rağmen salonlar, kadınlar açısından güç ve kamusal etki oluşturmak bakımından önem arz eden yerler olmuşlardır (Tütüncü, 2017: 7).

Şekil 3.1: Madame Geoffrin'in salonu

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Salon_(gathering) (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Salonlar bireysel ya da toplumsal gruplar arasında karşılıklı bağımlılık yani Diderot'nun deyişiyle, bir "birlikte düşünme" mekânları olmuşlardır. Salonlara

kadınların ilerlemesi açısından bir girişim olarak bakılmasa da toplumsal tabakalaşmanın silinmesine katkı sağladığı düşünülebilir. Kadının varlığı bir salonun amacına ulaşması için gerekli hale gelmiş ve bu salonlar kadın varlığıyla ulusal bir simge haline dönüşmüştür. Salon temsilcisi olan kadınlar zamanla bir ara bulucu rolünü üstlenmişlerdir. Bu yüzyılda salon aynı zamanda bir karma oluşum simgesi olmakla birlikte yine de aradaki ayrışmayı engelleyememiştir (Tanilli, 2006: 56). XVIII. yüzyılın ikinci yarısında salonlar edebi olmaktan çok felsefi bir özellik kazanmaya başlamış ve çağa hâkim olan düşüncelerin açık bir şekilde konuşulduğu ve yayıldığı mekânlar haline gelmişlerdir.

Feminist yazarlardan Ayşe Sevim (2012), tarihçi Regine Pernoud'un *"Kadının toplumdaki yeri, burjuvanın toplumdaki yerinin büyümesine ters orantılı bir şekilde daralır"* fikrini aktarmıştır. Yani burjuvazi ev kadınını yüceltip kadını zamanla ev dışı yaşamdan soyutlamıştır. Daha önceleri burjuva kadınları da kendilerini geliştirmeye çalışmamışlar ve entelektüel kesimin bir araya geldiği salonlarda toplantılar düzenlemişlerdir. Bu mekânlar hiçbir zaman tam manasıyla burjuvanın konumunu yansıtamamıştır; çünkü bu toplantıları organize etmek derin bir kültür hazinesini, bilimden ve sanattan anlamayı gerektirmiştir. Ancak XVIII. yüzyıl burjuva kadını henüz bu atılımı gerçekleştirememiştir. Üst sınıf kadınlar için ise bu salonlar kendilerini geliştirmek için önemli bir araç olmuştur. Kadınlar bu salonlarda toplumsal, siyasi ve sanatsal olayları öğrenmiş, yazdıkları yazıları okuma ve fikir alışverişinde bulunma imkânı bulmuşlardır. Bu sayede üst sınıf kadınları salonlarında katkısıyla bu yüzyılda geleneksel kimliklerinden arınıp erkekleri de bu konuda huzursuz etmeye başlamışlardır. Bu yüzyılda alt sınıftan kadınların durumu daha zor olmuştur. Onlar yoksullukla mücadele etmiş kilisenin baskısını sürekli üzerlerinde hissetmişlerdir. Bu düşünceyi Michelet'nin şu sözleriyle pekiştirebiliriz: *"Les femmes furent a I'avant garde de noire Révolution, Il ne faut pas s'en etonner, elles soufraient davantage"*[56] (Whale, 1922: 13). Feminist tarihçilere göre bu salonlar kaliteleri ne olursa olsun ya da bu toplantıları kim düzenlerse düzenlesin kadınların kendilerini geliştirdikleri yerler olarak algılanmış, ilk feminist düşüncenin tohumlarının ekildiği yerler olarak kabul edilmişlerdir.

[56] Michelet'den (1855) aktaran Winiferd Stephens Whale(1922) *"Kadınlar Siyah Devrimin ön saflarındaydı. Şaşırmamalıyız, daha çok acı çekiyorlar"* y. ç.

*Madame du DEFFAND (1697-1780) ve Salonu***:** Gerçek ismi Marie Anne de Vichy-Chamrond'dur. Chambrond'da doğmuş, bir manastırda dini eğitim almış fakat hep öğrendiği şeylere şüpheyle yaklaşmıştır (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2019). Marki du Deffand'la evlendikten sonra Markiz du Deffand olmuştur. 1730'dan itibaren Beaune sokağındaki evine seçkin kişiler gelmiştir. Bilgili ve zeki bir kadın olan Madame du Deffand, d'Alembert'le dost olduktan sonra Saint-Dominique sokağındaki evinde dönemin yazarlarını ve filozoflarını ağırlamıştır. Fontenelle, Montesquieu, La Harpe, Marivaux, Sedaine, Turgot ve Condorcet önemli konuklarındandır. Salonlarında eski inançlar tartışılmış yeni fikirler ortaya atılmıştır. 1753'te görme yetisini kaybeden Madame du Deffand kendisine okuyucu olarak Mlle de Lespinasse'ı yanına aldı. Fakat genç kadının etkileyici kişiliği tüm dikkatleri üzerine çekmiş bu durum Madame du Deffand'ın kıskançlığına ve aralarının bozulmasına sebep olmuştur (Vardar, 1998: 304).

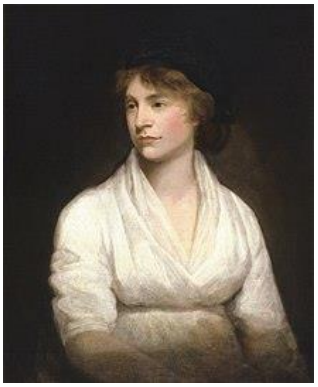
*Madame GEOFFRIN (1699-1777) ve Salonu***:** Marie Thérese Rodet Geoffrin burjuva bir aileden gelmektedir. François Geoffrin'le evlenmiş ve eşinin ölümüyle birlikte salonuna olan bağlılığı daha da artmıştır (Aldis, 1905: 9). Fransa'da VIII. yüzyılda kadının eğitimi kavramı oldukça tartışmalı bir kavram olduğundan Mme Geoffrin iyi bir eğitim alamamıştır (Goodman, 1989: 334). 1749'dan başlayarak Saint-Honoré sokağındaki evinde ünlü sanatçıları, yazar ve filozofları bir araya getirmiştir. Encyclopédie'ye karşı ilgi duymuş, bu önemli atılımı her yönden desteklemiştir. Mme Geoffrin'in salonunda yeni fikirler ortaya atılmış felsefi fikirler hızla yayılmıştır (Vardar, 1998: 305).

Mademoiselle de LESPINASSE (1732-1776) ve Salonu: Julie de Lespinasse yirmili yaşlarında Mme du Deffand'ın yanında çalışmaya başlamış, zeki oluşu dikkatlerden kaçmamış ve samimi davranışlarıyla misafirleri kendisine hayran bırakmıştır (Vardar, 1998: 305). Ateşli ve tutkulu olan Lepinasse çevresindeki herkesi büyülemiş, bu durum Mme du Deffand'ın kıskançlığına sebep olmuştur. Deffand'ın hizmetinden ayrılmış ve kendi salonunu açmıştır. Bu salonda birçok fikir adamını ağırlamıştır (Melançont, 1996: 325).

Aynı dönemde birçok salon fikir hayatı açısından önemli hale gelmiştir. **Mme d'Epinay'nin** (1726-1783), **Mme Necker'in** (1739-1794), **Mme du Boccage'ın** (1710-1802), **Trudaine de Montigny'nin** (1733-1777) salonları bunların başlıcalarıdır. Salonların yanı sıra kahvehaneler[57] de, ünlü düşünür ve yazarların bir araya geldiği mekânlar olmuştur (Vardar, 1998: 306).

Salonlar kadınların var olma çabalarında fikir olarak etkin olurken aynı zamanda bu salonlardan yetişen kadın hakları savunucuları döneme damgasını vurmuştur. Başlangıçta devrimci kadın hakları savunucuları direnişten ürkerken, özgürlük ve eşitlik ilkelerine bağlı olmakla birlikte, sorunlarını sabır ve etkili sözlerle dile getirmişlerdir. 1789'da Meclis'e verdikleri dilekçede erkeklere şöyle seslenmişlerdir: "*Sizler geçmişin bütün yargılarını yok ettiniz, ama krallıkta yaşayanların yarısını devlet dairelerinden, görevlerden, ayrıcalıklardan ve en önemlisi aranızda oturma hakkından yoksun bırakan en eski ve en kapsamlı olanının sürmesine izin verdiniz*" (Rowbotham, 1994: 44).

Şekil 3.2: Mary Wollstonecraft

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Wollstonecraft (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Kadınlar Aydınlanma Çağı'nın başlangıcında hala bir takım haklardan mahrum olsalar da, bu çağın birkaç erkek kuramcısından biri olan Marquis de Condorcet devrimin hedefine ulaşması için kadına da erkeklerle eşit haklara sahip olma hakkının verilmesi gerektiğini savunanlar arasında yerini almıştır. Yani Fransız Devrimi'nin amacı olan eşitlik, özgürlük ve kardeşlik kavramları kadınlar için geçerli olmadığı sürece devrimin başarısız olacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Mary Astell,

[57] bkz. Habermas (2010).

Mary Wollstonecraft, Olympe de Gouges, Anna Maria von Schurman gibi kadınlar yazdıkları eserlerle birçok kadına öncü olmuş, kendilerinden sonraki kadınlar için de ilham kaynağı olmuşlardır.

Şekil 3.3: Mary Astell

Kaynak: https://www.thecrownchronicles.co.uk/history/mary-astell-the-first-feminist/ (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Mary Astell İngiliz bir feministtir. Kadınlara eşit eğitim hakkını savunduğu için ona ilk İngiliz feminist denmiştir. Astell, kadınların eğitim hakkı üzerine eğilmiş ve onların erkekler kadar akılcı oldukları fikrini savunmuştur. "*Nasıl güzel görünüp karşılığında hiçbir işe yaramamayı göze alarak yeryüzünde bahçedeki laleler gibi yaşamakla yetinebilirsiniz?*" diyerek kadınların yaşamlarındaki boşluğu sorgulamıştır (Rowbotham, 1994: 34). Astell'e göre erkekler ve kadınlar ön yargılarını bir kenara bırakıp kanıtlanan ve nesnel olan şeylere itimat etmelidirler. Açık ve net olmak bilim alanında gereklidir. 1694'te yayınlanan *A Serious Proposal to the Ladies*[58] en önemli eseridir. Bu eserde aklımızın idrak edemeyeceği gerçeklerden birinin de Tanrı olduğundan bahseder. İnancın bir bilgi olduğunu fakat bilimsel bir niteliğinin olmadığı düşüncesini vurgular (Gleichauf, 2007: 61). Bu eser kadınların fikir hayatına katılmalarını sağlamak için bir üniversite planı sunmuştur. O eğitimin, kadınların düzgün evlilik tercihleri yapmaları ve bu kurumun zorluklarıyla başa çıkmaları için yardımcı olacağı fikrindeydi (Rowbotham, 1994: 34). Astell'in *Some Reflections Upon Marriage*[59] eserinde: *"Hangi zavallı kadına kendisine bir koca bulmaktan daha ileri bir sanat öğretiliyor, sanki?"* sorusundan hareketle

[58] Kadınlar İçin Önemli Bir Öneri. bkz. Astell (2017).
[59] Evlilik Üzerine Bazı Görüşler.

aslında evliliğin türün çoğalması için gerekliliğini istemeden de olsa kabul etse de, kadının erkeğin hizmetinde olduğunu savunmuştur (Walters, 2009: 45).

Bu dönemin önemli feminist filozoflarından biri olan Mary Wollstonecraft da devrim dönemi Londra'da doğmuş ve o da erkek egemen toplumun dayatmalarıyla karşı karşıya kalmıştır. 1791 yılında ilk felsefi eseri olan *A Vindication of the Rights of Women*'i[60] kaleme almıştır (Gleichauf, 2007: 72). Eser kadınların hakları üzerinde durmuştur. Wollstonecraft kadınlara layık görülen ev işlerinin düşünüldüğü gibi onların tabiatının bir gereği olmadığını öne sürmüş ve erkeklerin sahip olduğu eğitim hakkı gibi birçok haktan kadınlarında faydalanması gerektiğini vurgulamıştır (Michel, 1993: 11-16). Bu kitap modern feminizm için örnek teşkil etmiştir. Çünkü aydınlanma çağındaki erkek egemen toplum yapısına feminist bir eleştiri getirmiş, kadının duygusallığının onlar için olumsuzluklarını gören bir feminist tutum geliştirmiştir (Durakbaşa, 2014: 54). Aynı dönemde Fransız Devrimi'nin fikirlerini heyecanla savunan ancak bunu yaparken eleştirel bakış açısından da vazgeçmeyen İngiliz Edmund Burke'e de cephe almıştır. Wollstonecraft her ne kadar insanlık için aklın önemine vurgu yapsa da bunun ancak erdemle tamamlanabileceğini savunmuştur. Aklın gücünün iki cinste de var olduğuna inanmıştır. Ona göre erkekler eşlerine eğitim imkânı sunmalı, kadınlar da kendilerini eğitimden mahrum bırakacak her şeyin karşısında durmalıdırlar. Yani erdemli olmak başkasının iradesine bağlı olmak değildir. Kadınlarla erkeklerin tabiatları gereği farklı oldukları görüşünü eleştirirken, farklı olmadıkları fikrini de ölünceye kadar tüm gücüyle savunmuştur. Aynı zamanda: *"Kadınların haklara katılmasına izin verin; göreceksiniz ki erdem konusunda erkeklerle yarışacaklardır. Kadın acizlikten kurtulursa daha mükemmel olacaktır. Aksi takdirde yükümlülüklere zincirlenmiş ve baskı altındaki zayıf bir yaratık ne olabilirse o olacaktır"* (Gleichauf, 2007: 72) sözleriyle de kadınların kendilerine fırsat verildiği zaman kendilerini en mükemmel şekilde geliştireceklerini ve toplumda var olabileceklerini vurgulamıştır.

1792 yılında Mary Wollstonecraft kadın erkek eşitliğini savunduğu en meşhur eseri "Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi"ni yazarken, Olympe de Gouges da Kadın ve

[60] Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi. bkz. Wollstonecraft, (2018).

Kadın Yurttaşın Hakları Bildirisi'ni[61] yazdı. Gouges da Wollstonecraft gibi Fransız Devrimi'nin eşitlik ve demokrasiyi sadece erkeklere getirdiğini fakat kadınların bunlardan mahrum bırakıldığını savunmuş. Olympe kadınların siyasal haklarını savunurken, Mary de sosyal var oluşları üzerinde çalışmalar yaparak kadın hareketinin düşünsel temellerini atmışlardır.

Belki de XVIII. Yüzyılın cinsiyet açısından en önemli dönüm noktası Kadın ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirisi'nin hazırlanmasıdır. Bu bildiri 28 Ağustos 1789 tarihinde Fransız Millet Meclisi'nde onaylanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde kadınların bu bildirinin dışında tutulmasına karşılık yazılmıştır. Bildiri şu maddeyle başlar: "*Kadın özgür doğar ve bütün haklarda erkeğe eşittir. Toplumsal alandaki farklılıkların gerekçesi yalnızca kamu yararı olabilir"*. Gouges için önemli olan siyasi ve toplumsal hayatta eşitliktir. Kadınların yasalar önünde erkeklerle aynı hak ve sorumluluklara sahip olması gerektiğini düşünür. Onun özgürlük düşüncesi toplumsal koşullardan kaynaklanır. Yani insan ancak özgürce gelişme gösterdiği ve kabiliyetlerini sergileyebildiği ölçüde özgürdür. Bu özgürlük bütüne karşı sorumluluğu da barındırır (Gleichauf, 2007: 70).

Olympe de Gouges 1793 yılında düşünceleri yüzünden önce tutuklanmış, sonrada idam edilmiştir. "*Uyan ey kadın! Usun alarm çanları tüm evrende yankılanıyor; haklarını bil! Doğanın heybetli krallığını artık ön yargılar, fanatizm, batıl inanç ve yalanlar kuşatmıyor. Hakikatin meşalesi bütün aptallık ve kibir bulutlarını dağıttı Görünüşe göre ilahî bir el her yerde insanın miras payını, özgürlüğünü dağıtıyor. Yozlaşarak keyfiliğe dönüşmesi halinde bu özgürlüğe set çekmek yalnızca yasanın hakkıdır, fakat özgürlük herkes için eşit olmalıdır."* sözleriyle hazırladığı bildiriye ilişkin son düşüncelerini söylemiştir.

Kadınların siyaset ve iş hayatında erkeklerle eşit durumlarda olmaları gerektiğini savunan ve bunu talep eden kişi Dennis Diderot olmuştur. Diderot, kadınlar üzerine yazdığı makalesinde, kadının her yönüyle yüceltilmesi gerektiğini savunmuş, dış görünüşlerinin onları sınırlandırdığından bahsetmiştir (Heper, 2014: 12). Moore'a (2008: 11) göre de Diderot: *"güzelliğin, yeteneklerin ve zekânın her koşulda bir*

[61] Bildirinin tam metni için bkz. Göztepe (1996: 185-193).

erkeği etkileyebileceğini, güçlü olana kadar zayıf cinsin ancak bir kaç kadına özgü olan bu avantajların, güçlü olana karşı zayıf cinsiyetin genel bir tiranlığını kurmayacağını" belirtmiştir. Devrim sırasında toplumsal cinsiyet eşitliğini savunanlar oldukça az olmakla birlikte temel amaç kadını anlamak ve taşıdığı kadınsı özelliklerin geleneksel tariflerine yönelik ortaya çıkan ön yargıları kırmaktır. François Poullain Barre (Moore, 2008), XVII. yüzyılda yaşamış kadın hakları savunucusu: *"Kadınlar hakkında erkekler tarafından yazılan her şeyden şüphelenilmelidir, çünkü onlar hem yargıç hem davacıdırlar. Ön yargılarla doludur. Ruhun cinsiyeti yoktur"* diyerek kadın erkek arasındaki eşitsizliğe vurgu yapmış ve erkeklerin kadınlara karşı ön yargılı olma durumunu eleştirmiştir. Barre aklın cinsiyeti olmadığını düşünmüş ve bu fikri tamamen reddetmiştir. Ona göre kadınların eşitsizliğinin temelinde, kültürel ön yargılar vardır. Kadınların gerçek bir eğitim alması gerektiğini savunan düşünür ayrıca bilimsel yaşam da dâhil olmak üzere hayatın tüm alanlarının kadınlara açık olması gerektiğini savunmuştur. Bir yüzyıl sonra Condorcet (Moore, 2008) de: *"Yasanın kadınları herhangi bir yerden dışlamaması gerektiğine inanıyorum"* sözleriyle feminist kadın hareketine destek vermiştir. Ona göre kadınların eşitsizliği eğitim eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Kızların eğitim alanına girme çabalarına vurgu yaparak XIX. yüzyıl feministlerine yol gösterici olmuştur.

Fransız Devrimi döneminde kadın hakları ile ilgili birçok yayın yapılmıştır. Bu bağlamda Olympe de Gouges'un Kadın ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirisi'ni bunlardan biri olarak görmekteyiz. Bu bildirinin ortaya çıkış sebebi, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde insan derken sadece erkeğin vurgulandığı erkek egemen anlayışın savunulması ve kadınlara ve haklarına değinilmemesidir. Olympe de Gouges bu bildiride erkek (homme) sözcüğünü kadın (femme), erkek yurttaş (citoyen) kelimesini kadın vatandaş (citoyenne) olarak değiştirmiş ve tekrar yazmıştır (Ottmann, 2012: 152).

Karşı devrimci erkeklerin kadın anlayışı, devrim yanlısı erkeklere göre daha da cinsiyetçiydi. Teorisyen Bonald, kadını "uşak ruhlu" olmakla itham etmiş ve erkeğin iktidar olma halini meşrulaştırmıştır. Edmund Burke, Bonald'ın fikirlerini kurumsal bir yapı olan aile çerçevesinde meşruiyet zeminine oturtmuş, devrimin evlilik bağını

gevşettiği, cinsel iş bölümünün[62] değiştirilemez yasaları ihlal ettiği evliliği vatandaşlar arası bir anlaşmaya indirgediğini ileri sürmüştür (Sledziewski, 2005: 41). Kadın düşmanı Burke ve Bonald'ın aksine tarihçi Alphonse Aulard ise kadını toplumların ve demokratik hareketlerin ruhu olarak tanımlayarak kadınların devrimdeki rolünü göz ardı etmemiştir (Moore, 2008: 60).

Özetle, Aydınlanma Çağı kadın filozofları felsefe alanında önemli incelemeler yapmış ön yargılardan arındırılarak bir takım fikirlere erişmişlerdir. Bu çağda önceki çağlara göre çok daha cesurca düşüncelerini ifade etmişlerdir. İç huzur, mutluluk, özgür düşünce ve eşitlik gibi konularda fikirler üretmişler, kadın hakları ve toplum yapısı üzerine bir takım eleştirel düşünceler ortaya koymuşlardır.

3.3. Devrim Amazonları

Fransız Devrimi süresince devrime hem teorik hem de pratik anlamda katkı sağlayan kadınları devrim amazonları olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Fikirleriyle sürece yön veren kadınlar teoride bu sürecin öncüsü oldukları gibi pratikte de sahaya çıkıp karşı cins kadar hatta belki de daha fazla mücadele etmişlerdir.

Şekil 3.4: Pauline Leon

Kaynak: https://womenineuropeanhistory.wordpress.com/2017/01/31/pauline-leon/ (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

[62] Monarşi yanlısı teorisyenlerin kadın ve cinselliğe dair düşüncelerinin kökleri Orta Çağ Feodalitesi'nde görülür. bkz. Le Goff (2015).

Savaşçı kadınların mitolojik halkına atfen amazon adı verilen bu özgür Fransız kadınlarının rahatsız edici, gülünç olan, develerle donanmış devrimci kadınların imajı genel anlamda kötü karşılanmıştır. Çoğu zaman saldırgan, erkeksi hallerine vurgu yapılsa da feministler gözüyle daha vatansever olduklarından, Amazonlar genellikle devrimin tipik figürleri arasında yer almışlar ve devrimi tehdit eden ögelere karşı erkeklerle birlikte mücadele etmişlerdir (E-monsite, t.y., y.ç.).

6 Mart 1792'de, açık sözlü eylemci bir devrimci olan Pauline Leon, kadınları temsil eden bir temsilcinin ve kadınların silah taşıma hakkını talep eden üç yüzden fazla imzanın Yasama Meclisi'ne gönderilmesine öncülük etmiştir. Leon, kendini koruma hakkı ve 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde yer alan evrensel korunma haklarının kadınları da kapsaması gerektiğini iddia ederek devrimci vatandaşlığın sivil erdemi de içeren ahlaki ve siyasi niteliklerinin kadınlar için de geçerli olduğunu savunmuştur (Melzer ve Rabine, 1992: 88).

Şekil 3.5: Theresa Cabarrus

Kaynak: http://www.blakeneymanor.com/cabarrus.html (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Kadın hakları konusunda Theresa Cabarrus fikirleri ve eylemleri ile Fransız Devrimi'nde iz bırakan diğer bir karakter olmuştur. Özellikle ifade özgürlüğü hususunda aktif eylemlerde bulunarak fikirler ortaya atmıştır. Bu fikirlerinden dolayı tutuklansa da polis memuru Jean-Lambert Tallien'in kendisine âşık olmasından dolayı serbest bırakılmıştır. Cabarrus bu durumu kullanarak fikirdaşlarının kaçmasına yardım etmiş, onları idamdan kurtarmıştır. Bundan dolayı da kendisine "iyi yürekli leydimiz" lakabı takılmıştır. Robespierre'nin düşmesine neden olan teröre son verecek olan darbeye katılıp tekrar tutuklansa da daha sonra sevgilisi Bay

Tallien ile evlenip yeniden kurtulmuştur. Darbeye katıldığı için artık ona "Termidorun Leydisi" lakabı verilmiştir (E-monsite, t.y., y.ç.).

Voltaire okuyan, Diderot'nun Ansiklopedisi'ni takip eden bir anneden doğan Sophie de Grouchy ayrıcalıklı bir aileden gelmekteydi. Zeki, bilgili, müziğe ve resme olan yeteneği de özellikleri arasındaydı. Manastırda kısa bir süre eğitim aldıktan sonra bundan sıkılıp bazı yazar ve şairlerden esinlenerek ateist olmuş ve manastırı terk etmiştir. Marquis de Condorcet[63] ile evlendikten sonra kendi salonunu açmıştır. Bu salonda yazarlar, tarihçiler, şairler, gazeteciler, ekonomistleri ağırladığı gibi birçok Fransız ve yabancı aydını da misafir ederek salonunu kozmopolit bir yer haline getirmiştir. Condorcet Sophie'nin de yardımıyla kadınların özgürlüğü ve erkeklerle eşit haklara sahip olmaları için uğraşmıştır. Onlara siyasi yaşamda yer edinme ve oy kullanma hakkı için çalışmıştır. Kadınlarla ilgili bir başka faaliyeti de fahişeliğin suç olmadığını, bunun toplumun güvenliğini ve huzurunu kaçırmadığını belirterek bunları cezalandırmanın gereksiz ve insan hakları bakımından uygun olmadığını savunmuştur (Brookes, 1980: 297).

Şekil 3.6: Sophie de Condorcet

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Sophie_de_Condorcet (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Marquis de Condorcet ve eşi Sophie sonraki yıllarda devrim fikrini benimseyerek mücadele etmeye devam etmişlerdir. *La Societe des Amis des Negres*'i[64] kurmuşlar, ırkçılık karşısında durarak çok önemli bir etkinliğin içinde yer almışlardır. Aynı zamanda krallık rejiminin yıkılması ve cumhuriyetin kurulması fikirlerini de

[63] Marie-Jean Antoine-Nicolas Caritat asıl adı olarak geçmektedir.
[64] Siyahların Dostu Derneği.

benimsemişlerdir. Fakat Condorcet diğer devrimcilerden farklı olarak XVI. Louis'nin idamına karşı çıkmış kendini savunması gerektiğini düşünmüştür. Yani krala ölüm cezasından ziyade ömür boyu hapis cezasının daha ciddi bir ceza olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda diğer devrimcilerle fikir ayrılığı yaşamış ve bu fikrinden dolayı devrim mahkemeleri tarafından tutuklanarak idama mahkûm edilmiştir. Bir süre kaçan Condorcet idamını beklerken zehir içerek yaşamını sonlandırmıştır. Condorcet'in ölümünden sonra eşi Sophie yaşamaya devam etmiştir. *Lettres sur la Sympathie*[65] adlı kitabını kaleme almıştır. Bu eserini eşi daha hayattayken yazmaya başlayan Sophie, sempatinin pozitif yanlarını vurgulamıştır. Sophie'nin eserleri Aydınlanma Çağı'ndan günümüze gelen eserlerden olmuştur. Fransız Devrimi'nin kargaşa ve buhranlı döneminde yazılmıştır (Erlat ve Kasap, 2011: 116-118).

Şekil 3.7: Pandora'nın kutusu: Marie Antoinette

Kaynak: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6940054h (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Isabelle de Charriere döneme eserleri ve hayatıyla damga vurmuş bir başka kadın yazardır. Zeki ve yaratıcı bir kişiliğe sahip olmuştur. Sıkıntılı bir hayatın ardından evlenmiş ve hayatı daha sıkıcı bir hale gelmiştir. Bu sıkıcı hayatın monotonluğundan kurtulmak için kendini yazı yazmaya vermiştir. Devrim sırasında halkın Maria Antoinette'e karşı ayaklanmasını ve ülkede hâkim olan kargaşayı tedirginlikle

[65] Sempati Üzerine Mektuplar.

izlemiştir. Devrimci fikirlerini yansıtan *Bir Fransız Piskoposun Ulusa Yazdığı Altı Mektup* adlı eserini yayımlamıştır. Eserde tarımın desteklenmesi, milli gelirin eşit paylaşılması ve kilisenin mallarına el konulması gibi konulardan bahsettiği gibi herkese karşı özellikle ateistlere karşı hoşgörülü olunmasını savunmuştur. Hak eşitliği, özgürlük ve idam cezasının kaldırılmasıyla ilgili düşüncelere yer vermiştir. Isabelle devrimden yana olmuş fakat fikri konusunda kuşkular yaşamıştır (Erlat ve Kasap, 2011: 119-124). Isabelle de Charriere de çağdaşı birçok entelektüel gibi devrim fikrini tam manasıyla yaşayamamış, devrimci hareketin gücünü biraz da olsa endişe verici bulmuştur. Genel anlamda evrensel insan hakları bağlamında özgürlük ve eşitlikten bahsetmiş fakat kadının hakları ve eşitliği konusunda özel bir mücadelesi olmamıştır.

Şekil 3.8: Isabelle de Charriere

Kaynak: https://chawtonhouse.org/whats-on/isabelle-de-charriere-and-england-an-english-celebration/ (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Manon Roland Jirondin yanlısı olmasıyla devrim sürecinde tanınmıştır. Kuyumcunun kızı olan Roland fabrika müfettişi kocasıyla evlenmeden önce Manon Philipon olarak tanınmaktadır. Jirondin politikacıları etkisinde bırakan Paris köylüsünden de hoşlanmamıştır. Manon Roland salonunda, Robespierre gibi birçok siyasetçiyi misafir etmiştir. Salonundaki bu konuşmalardan etkilenerek perde arkasından siyasete de dâhil olmuştur. Fakat eski rejimin yıkılmasından sonra kendine dayatılan ev işleriyle uğraşmak yerine erkeklerle önemli tartışmalara girmeye başlamıştır. Ulusal Meclis'in her adımını izleyen Madam Roland, Buzot'nun konuşma metinlerini hazırlamış ve bunlar Fransız Yurtsever gazetesinde yayımlanmıştır. *"Biz kadınlar sizin kalbinizde hüküm sürmek istiyoruz"* diyerek hem kocasını hem de

Buzot'yu yöneterek Ulusal Meclis'in kararlarına etki etmiştir. 1793 yılında Jirondin-Jakoben çekişmesi ayyuka çıkmıştır. Madam Roland'ın hakkında tutuklama kararı çıkınca eşi kaçmak zorunda kalmıştır. Hapishanede Jirondin'leri övdüğü, Jakobenleri yerdiği dört ciltlik hatıralarını yazmıştır. Bayan Roland Thèroigne de Mèricourt, Claire Lacombe ve Olympe de Gouges ile gururlanan Paris köylüsünden hoşlanmamıştır. Salon toplantılarında, bilhassa ikili konuşmalarda Olympe'in, evlilik dışı doğduğunu, okuma yazma bilmediği için yazdığı yazıları sekreterine yazdırdığını söyleyerek alay etmiştir. Jirondin'li eşler gibi kendine biçilen ev işi annelik gibi görevlerinden ziyade, siyasi ortamdan zevk almış ve Jirondin'ler açısından politikanın seyrini değiştirmiştir (Serebryakova, 2012: 47-81).

Şekil 3.9: Madame de Stael

Kaynak: https://www.thoughtco.com/women-and-the-french-revolution-3529110 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Germaine de Stael dönemin meşhur bir başka yazarı olmuştur. Babası XVI. Louis'nin Maliye Bakanı olan Madame de Stael, Fransız Devrimi esnasında Fransa'dan kaçmış birçok liberal göçmenin öncüsü olmuştur. Robespierre'i takip ederek siyasi fikirlerini açık bir şekilde ifade ettiği için siyasi kitapları yasaklanmış ve Napolyon tarafından sürgüne gönderilmiştir. Napolyon'a karşı bir kitle oluşturmak için Fransa'ya geri dönmüştür (Alatlı, 2010: 1141). Germaine de Staël'in yazma kabiliyeti mühimdir; çünkü kadınları bir yazar olarak etkilemiş, onların özgürlük mücadelesinde fikirlerine destek olmuştur. Staël otuz dört yaşında siyasi ve

toplumsal fikirlerini yansıttığı *Literature Considered in Its Relation to Social Institutions*[66] adlı kitabıyla Mary Wollstonecraft'a ilham kaynağı olmuştur. Staël'in diğer bir katkısı da edebi metinlerde yer alan kadın figürlerinin betimleniş şekillerinin önemi konusunda olmuştur. Bu kadınlar sadece bu metinlerde var olsalar bile bu, varlıkları sebebiyle kadın algısının anlaşılmasını sağlamış, kadınlara verilen değer noktasında pozitif bir etki bırakmıştır (Carlson, 2000: 322; Aktaran Tütüncü, 2017: 9).

Madam Roland ve Madam Stael gibi güçlü aydın kadınlar Rousseau'nun kendileriyle ilgili tüm olumsuz düşüncelerine rağmen onun savunucusu ve hayranı olmuşlardır. Aslında Rousseau'nun fikirleri kadınların aşka yönelik taleplerini onaylaması ve evliliğin huzurlu olması hususunda bir model ortaya koyduğu için onlara cazip gelmiştir. Yalom'un (2004: 20) aktardığı Annette Rosa'nın belirttiği gibi: "*Kadınların hiçbir hakka sahip olmadığı bir yüzyılda Rousseau onlara kalplerini istedikleri gibi kullanma hakkı bahşetmişti"*.

Rousseau hayranı olan Madame Roland 1789 devrim sırasında kaleme aldığı *Mémoires Pour Ma Filles*[67] adlı mektuplarda devrimi anlatmış ve yorumlamıştır. Bu eserle hem Jirondin'lerin tarihine ışık tutmuş hem de ruhuna işlemiş olan özgürlük sevgisini anlatmıştır (Vardar, 1998: 376). Hapishanede de yazmayı sürdürmüş, eşinin ve arkadaşlarının siyasi faaliyetlerini savunmuştur. 1789'da siyasal arenaya çıkmış ve kendini tamamen devrime adamıştır. Ancak zamanla kadınların isteklerinin karşılık bulmayacağını fark etmiştir. Bu açıdan Theroigne de Mericourt ve Olympe de Gouges'dan ayrılmıştır. Madame Roland düşmanlarının nezdinde çevresindeki insanları felakete sürüklemiştir. Sevenleri içinse Jirondin'lere güç veren bir ilham kaynağı olmuştur (Erlat ve Kasap, 2011: 124-129).

Yazar Léopold Lacour (1900: 4) *Trois Femmes De la Révolution: Olympe de Gouges, Théroigne de Méricourt, Rose Lacombe*[68] adlı eserinde Olympe'in devrimdeki yerinden bahsederken biraz ironik biraz övgü dolu ama oldukça şaşırtıcı

[66] *Sosyal Kurumlarla İlişkisinde Ele Alınan Edebiyat* adlı eserinde Stael kadın yazarlarının başarısındaki çeşitli sosyal engelleri incelemektedir. Kadın varlığının birçok yönden belirsiz olduğu, ne doğal ne de toplumsal düzene ait olduklarını vurgulamıştır. bkz. De Staël ve Berger (2017).
[67] Kızım İçin Mektuplar.
[68] Devrimin Üç Kadını: Olympe de Gouges, Théroigne de Méricourt, Rose Lacombe.

yorumlar yapmıştır. Onun nadir bir merak dışında, bir adın gölgesinden başka bir şey olmadığını, aslında yaşadığı dönemde çok da popüler olmadığını ve kargaşa içinde yaşadığından bahsetmiştir. Ona göre Olympe, Théroigne de Méricourt gibi amazonluğun kanlı yüzü değil, eli kalem görmüş yüzü olmuştur. Yargılarında erkekler ve diğer her şey hakkında kör olduğunu düşünen yazar, duygularını büyük bir coşkuyla yaşadığı için aslında tam anlamıyla yaşadığı dönemde kendini ifade edemediğini de savunmuştur (Lacour, 1900: 4).

Eylemleriyle ortaya çıkan kadınlar özgürlüklerine kavuşma konusunda girişken ve mücadeleci olmuşlardır. Devrim boyunca kadınlar kendilerinde var olan gücü ortaya çıkartmışlardır. Kendilerine güveni gelişen kadınlar, kadın erkek eşitsizliğini daha etkili bir biçimde tartışmışlardır. Bu süreç kadınların bilinçlenmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Her sınıftan kadın siyasi topluluk ve kulüplere üye olmaya, dernekler kurmaya başlamıştır. Kurdukları kulüp ve dernekler aracılığıyla dönemin devrim yanlısı gazeteleriyle tanışmışlar bunları günlük yaşamlarına entegre etmişlerdir. Kadınlar bu kulüplerde öğrenmiş, tartışmış ve sorunlarına çözüm arayarak kadın erkek eşitliği hakkında fikirler üretmişlerdir. Kulüpler hızlı bir şekilde kadınların siyasi ve eylemsel olarak müdahil oldukları, örgütlendikleri yerlere dönüşmüştür. Bu dönemde sivrilen kadınların büyük bir bölümü kulüplerin kurulmasına da ön ayak olmuşlardır. Kimi dernek ve kulüpler yoksul ve orta sınıf kadınları bir araya getirmiş olsa da esasen burjuva kadınlarının önderliğinde kurulmuşlardır (E-monsite, t.y., y.ç.).

Kulüpler, belli kurallarla sınırlandırarak Parisli kadınlara çağdaş siyasete katılmada kısıtlı da olsa bir şans vermiştir. Ancak bazı kuralları beraberinde getirmiştir: Örneğin, Lüksemburg Topluluğu, sayılarının mevcut toplam üye sayısının beşte birini aşmaması şartıyla, 14 yaş ve üstü kızların ve 22 yaşın üzerindeki diğer kadınların toplantılara katılmasına izin vermiştir. Sainte-Geneviève topluluğu, kadınlar eğer yer varsa ve ayrı oturuyorlarsa onlara izin vermiştir. Cordeliers Kulübü kadınların girmesine başından beri izin vermiş, ancak 1791 Temmuz'unda, öncülük etsin diye 60 kadınla sınırlandırmıştır. Bundan önce aynı kulüp Şubat 1790'da, Théroigne de Méricourt'un meclise seslenmesine ve aktif görev almasına izin vermiştir. Sonraki oturumlarda kadının kulüpte yer alma talebi kabul edilmiş, fakat

ünlü avukat Paré tarafından reddedilmiştir. Kadınlar ayrıca Société Fraternelle'nin Jakobin kulübündeki toplantılarına da katılmışlardır. 2 Haziran 1792'de kabul edilen kurallar, her iki cinsiyeti de kapsayarak, tartışma ve seçimlerde, kadın ve erkeğin yer almasına izin vermiştir. 1793 yılının Mayıs ayında, Vendée'de kraliyetçi isyancılara karşı savaşacak kadın gönüllüleri işe almak için bir organizasyonun başlatıldığı duyurulmuştur. Bu, üyeliği kadınlarla sınırlı bir kulüp olan Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar Cemiyeti'nin kurulmasına da yol açmıştır. Kadınlar kendi kulüplerini kurma girişiminde bulunurken, 1793'te Konvansiyon, onları ciddi biçimde bastırmış ve siyasi faaliyetten çıkarmıştır. Kadınların her türlü siyasi organizasyona üyeliğini yasaklamıştır. Siyasilerin çoğu, kadınların politik haklarına katı bir şekilde karşı çıkmışlar ve kadınlara şiddetle hakaret etmişlerdir (Anderson, 2007: 161-163).

Gisela Bock'a (2004: 57-58) göre, kadın kulüpleri değişik özelliklere sahip olmuştur. Feministlere ağırlıklı olarak yer veren kulüplerde İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin kapsamının kadınlar için de geçerli olacak şekilde genişletilmesi istenmiş, bu konu hakkında çalışmalar yürütülmüştür. Büyük çoğunlukla orta sınıf kadınların oluşturduğu taşra kulüplerinde politik tartışmalar yapılmış, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ve Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi okunmuştur. Orta sınıftan evli kadınlar "Cumhuriyetçi Ana" modeline övgüler yağdırmış, çocuklarını birer vatansever olarak büyütme hususuna ayrı bir şekilde önem vermişlerdir. Çocuklarına özgürlüğün erkeksi dilini konuşmayı küçük yaşta öğretmişlerdir. Kulüplerden bazıları fakir kadınlara iş aramış, askerler için giysiler dikmiş, fiyatların kontrol edilmesi için Ulusal Meclis'e dilekçeler yazmışlardır. Bu kulüplerde teşkilatlanan kadınlar, siyasi alanda var olduklarını ortaya koyamamış ve bu alanın kendilerine kapatılmasından dolayı büyük rahatsızlık duymuşlardır.

Devrimle başlayan kadın aydınlanması, kulüpler dönemiyle gelişip güçlenerek zirveye tırmanmış, kadınların bilinçlenme durumu "kendileri için var olma" çabaları, erkeklerin engeline takılmıştır. Bu süreci, *Kadınların Özgürlüğü ve Sınıf Mücadelesi* adlı eserinde Tonny Cliff (1984: 34) şöyle anlatmıştır: "*Konvansiyon, bütün kadın kulüplerinin yasa dışı ilan edilmesini onayladı*". Kadınların toplantılara katılmasını yasaklamıştır. Yasaklama kararı ve Kamu Selamet Komitesi'nin "Cumhuriyetçi

Kadınlara Öğüt" adlı bir makalesi Moniteur[69]'de yayınlamıştır. Makalede, idam edilmiş olan Marie Antoinette, Olympe de Gouges ve Mme Roland'ın başlarına gelenler hatırlatılmıştır. Bu hatırlatmanın gayesi oldukça barizdir. Gouges'dan şöyle bahsedilmiştir: *"O, bir politikacı olmak istedi ve yasa, cinsinin erdemlerini unutan bu kadını sadece fikirleri olduğu için cezalandırdı"* diyerek dönemin düşünmesine hatta bir fikri bile olmasına tahammül edemediğini vurgulamıştır (Cliff, 1984: 34).

Devrimden önce de devrim sırasında da kadın cinsiyeti sebebiyle hep hakaretlere maruz kalmış, kendini keşfedip var olmaya çalıştıkça daha da çok tepki çekmiştir. Aydınlanma dönemine damga vurarak devrim sürecine geçilmesini sağlayan düşünürler bile kadınlar hakkında hep olumlu şeyler düşünmemişler, toplumsal yapının zemini hazırlayan aydınlık fikirlerini kadınlara yansıtamamışlardır. Bunlara örnek vermek gerekirse: Diderot kadını "cinsine özgü organı" ile tanımlamış, Montesquieu kadınların devlet içinde devlet haline getiren entrika dehaları olarak tanımlamış, saman altından su yürüttüklerine inanmıştır (Tanilli, 2006: 55).

Aynı yüzyılda birçok pedagojik eser olsa da, kadınların bilgisizliğinden yola çıkarak onların eğitimini vurgulayan düşünürler de olmuştur. Jean Jacques Rousseau günümüzde kadın karşıtı olup cinsiyet ayrımı yapanlardan biri olarak görülse de Tanilli'ye göre (2006: 56) haksız olan bu düşünce Rousseau'nun (2011: 522) kendi sözleriyle çok da haksız karşılanamayacak kadar kadını hakir görme durumundadır: *"Erkekler kadınlara cinsel istekleri dolayısıyla bağlıdırlar, kadınlar ise erkeklere hem cinsel istekleri hem de gereksinimleri dolayısıyla bağlıdırlar. Kadınlar olmasa biz erkekler yaşayabiliriz, ama biz olmasak kadınlar yaşayamaz"*. Gerçi, dev romanı *Emile'de,* Emile ile Sophie'ye farklı ele alması onun olumsuz tavrını vurgulamıştır. Eserde kadının değerini yok sayan: *"kadın, erkeğe terk edilmek için yaratılmıştır ve onun adaletsizliğine de tahammül etmelidir"* gibi cümleleri kadına bakışı açısından üzücü olmuştur. Rousseau'nun hayal ettiği "doğal" kadın, kocasını mutlu etmek, onun çocuklarını doğurmak, ailenin bakımını üstlenmek üzere kodlanmıştır. Toplumsal yaşamdan tamamen kendini soyutlayan bu kadın doğasının gereği ev işlerine dönmüştür. Kadın erkeğine otoritesine boyun eğmeli ve ona karşı her zaman hassas ve sevgi dolu olmalıdır (Hunt, 1996: 34). Diğer taraftan Rousseau şaşırtıcı bir

[69] Le Moniteur Universel adıyla 24 Kasım 1789'da kurulmuştur.

şekilde, yaşadığı dönemdeki kadınlar arasında büyük bir hayranlık yaratmıştı. Rousseau gibi pek çok Aydınlanma düşünürüne göre, kadınlar ya akıldan tamamen yoksun ya da erkeklerden çok aşağı bir akıl yetisine sahip olmuşlardır. Her ne kadar bazı kadınların edebiyatta ve bilim dünyasında sivrildikleri görülse de bu tutum dönemin hâkim tutumu olmuştur (Cramp-Casnapet, 2005: 315). Rousseau'ya göre kadınlar hep çocuk kalmışlar bu yüzden de fen bilimlerine yetenekleri olmamıştır. Kadının ihtiyacı olan tek bilgi öncelikle kocasının ve sonrasında da yaşamındaki diğer erkeklerin ilkeleri olmalıdır. Yine "*Emile"* adlı eserinde bu durumu çok net bir şekilde dile getirmiştir: *"Soyut ve kurgusal hakikatleri, ilkeleri, bilimlerdeki belirtileri arayıp bulma ve düşünceleri genelleştirme eğiliminde olan her şey kadınların kapsamı dışındadır. Tüm incelemeleri, pratikle ilgili olmalıdır. İşleri, erkeklerin keşfettiği ilkeleri uygulamak ve erkekleri ilkeleri bulmaya yönlendiren gözlemler yapmaktır"*. Ne trajiktir ki, feminizmin öncülerinden biri olan Olympe de Gouges, Konvansiyon'a, *"Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi"ni* sunarken, Rousseau için "manevi babam" demiştir (Tanilli, 2006: 52-56).

Rousseau'nun eserlerinden etkilenen ve onun ateşli savunucusu olan ve giyotinin kurban ettiği diğer bir kadın da Manon Roland olmuştur. Jean Roland De La Platière'le evlenmiştir. Kocası içişleri bakanı olan Roland güzelliği, zekâsı ve kültürüyle dikkat çekmiştir. Lyon'da yayımlanan *Courrier de Lyon* gazetesinin önemli bir yazarı olmuş Jirondin'lerin ateşli savunucuları arasında yerini almıştır (Vardar, 1998: 376). Kendine özgü olan Paris'teki salonunda Jirondin'leri ağırlamıştır. Bu salonda Jirondin'li dostlarıyla birlikte eski rejimle ilgili eleştirilerde bulunmuş meclis oturumları hakkında fikirler yürütmüştür (Tanilli, 2006: 58). Adaletsizliğin yayılması, haksızlıkların artması ve kendi sınıfının aşağılanıp engellemelere maruz kalması üzerine Roland ilk kez Fransa için Cumhuriyeti istemeye başlamıştır. Tarihçi ve yazar olan Roland erkeklerin kadın yazarlardan hoşlanmadığını, kadın yetenekli değilse onlarla alay ettiklerini eğer kadın yetenekliyse de bunu başka şekilde yorumladıklarını dile getirerek erkeklerin o dönemde kadına bakış açılarını vurgulamıştır. Kalemi kuvvetli olmasına rağmen hiçbir zaman kocasının önüne geçmemiştir. Çevresinde gerçekleşen olayları yakından izlemiş devrimin düşünceleriyle bir nebzede olsa heveslenmiştir. Yoksul insanların oluşturduğu üçüncü sınıf ağır vergiler altında ezilmiş bu durum çok büyük

öfke yaratmıştır. Roland tüm bu olaylardan yola çıkarak Fransa'ya huzuru halkın getirebileceğini düşünmüş fakat bu düşünceyi çok fazla dile getirememiştir (Serebryakova, 2012: 56). Kocasının işleriyle de ilgilenen Roland eşini her türlü görev için desteklemiştir. Fakat devrimi ve devrimin yarattığı kargaşa ortamından kaçamamış, siyasi fikirleri onun ölüm sebebi olmuştur. Devrimin yanında olmuş fakat farklı sınıflardan devrimi destekleyen hemcinslerinden farklı olarak devrimin kendisine ne getireceğini bilememiştir. Yaşama gücü ve cesareti için devrimin en dikkat çekici kadınlarından biri olarak kabul edilen Roland, acımasızca ve cüretkâr bir şekilde Jakobin'ler tarafından ölüme mahkûm edilmiştir. Tarih onun ölmeye giderken gösterdiği soğukkanlılığı, korkusuzluğu ve yaşamını kaybetmekten pişman olmayacağını söylerken gösterdiği asaleti ve yürekliliği unutmamıştır. Giyotinin yanına dikilen Özgürlük heykeline doğru cesurca yürürken, *"Ah Özgürlük! Senin adına kaç suç işleniyor!"* diyerek ağlamıştır (Anderson, 2007: 161). Kadınları siyasi alanın kıyısından bile geçirmeyen bu zihniyet söz konusu idam olduğunda en ufak bir ayrıcalık tanımamıştır.

Çalışmanın önceki kısımlarında Olympe de Gouges'dan bahsedilmiş olsa da devrim amazonları arasındaki yeri ayrıca belirtilmeden geçilemezdi. Olympe de Gouges da diğer kadın kahramanlar gibi terör ve karmaşa döneminde bile yüreklilikle hareket etmiş düşüncelerini açık bir şekilde ifade ettiği afişler savaşa çağrı olarak algılandığı için 1793 yılının mayıs ayında tutuklanmış ve giyotinle cezalandırılmıştır. Kendisini giyotine yollayan Robespierre'i ruhsuz, akılsız ve çok hırslı bulduğundan onu sevmediğini etrafındaki canlı cansız her şeyi yıkmaya, yok etmeye kararlı olduğu için onu diktatör olarak gördüğünü haykırarak ölüme gitmiştir. Olympe de Gouges, erkeklerin kadınlar üzerindeki zulmünün tüm eşitsizlik şekillerinin temeli olduğunu düşünmüştür. Gouges'a göre devrimle zorbalık yer değiştirmiş, bundan dolayı kadınlar var olma mücadelesinde benliklerini ortaya koymak adına yeni bir cephe oluşturup bu cephede erkeklerle savaşmak durumunda kalmıştır (Landes, 1988: 114). Gouges, İnsan Hakları Bildirisi'nin yerine yazdığı Kadın ve Kadın Vatandaş Hakları Bildirisi'nde vatandaşlığın sadece erkeğe özgü bir kavram olmadığını, bu kavramın kadını da kapsadığını aksi takdirde İnsan Hakları Bildirisi'nin evrensellik özelliği taşımadığını dile getirmiştir. Ayrımcılığa karşı çıkarak önemli bir duruş sergilemiş ve tüm dikkatleri üzerine çekmiştir.

Mary Wollstonecraft, Fransa'da kadının siyasal alanın dışında bırakılmasının adil olmadığını düşünmüştür. Erkeklerin insanlığın tek temsilcisi olarak algılamanın, yanlış olduğunu kadınların da insanlığı temsil edebileceğini vurgulamıştır (Rullmann, 1996: 272). Wollstonecraft, Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi eseriyle kadınların kendi yaşamlarını kendilerinin tayin edebileceğini ve ortak yaşamda buna nasıl katkı sağlayacaklarını da yine kadınların karar vermesi gerektiğine önem vermiştir. Kadın ve erkek arasında bir görev dağılımı olması gerektiğine inanmış, kadınların annelik gibi birçok özel alanı kendilerinin belirleyebileceğini savunmuştur (Landes, 1988: 130). Ona göre kadınlar zekâları ve kültürleriyle de annelik görevlerini yerine getirebilirler, bu durum onların siyasi alanın dışında bırakılmaları için bir sebep teşkil etmemektedir. (Sledziewski, 2005: 501).

Devrim kadınları az da olsa yüceltmiş, devrimciler kadınların erkeklerle eşitliği hususunda çok da etkili olamamışlardır. Kadınlar bazı haklara sahip olabilmişler fakat Eski rejimin onları kamu hizmetlerinden uzaklaştırma geleneği o kadar keskinleşmiştir ki bu durum devrimden sonra İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Hayatın her alanında kadınlar yasaklı ve kısıtlı olmuşlardır. Yani devrim ve sonrasındaki süreç de kadının hakları bakımından var olma çabasını sürdürdüğü ve bu konuda verdiği sonsuz mücadelenin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadın aydınlanması Fransız Devrimi'nin özgürlük, eşitlik, kardeşlik ülküleri gibi, bütün Avrupa'yı etkilemiştir. Almanya'da Von Hippel, Emile Von Berlepsh ve Theoder Gottlieb, İngiltere'de Maria Wollstonecraft gibi birçok feminist bu aydınlanmadan etkilenmiş bu düşünceyi geliştirip, kadının eşitliği ve özgürlüğü için çeşitli makaleler ve kitaplar yazmışlardır. Yazar Abray'e (1975: 59-60) göre Kadınlar için devrim feci sonlar hazırlamış, hem işçi kadınlar için hem de kadın düşünürler için çalkantılı bir şekilde yoluna devam etmiştir. Kadınlar kimi zaman övülmüş, kimi zaman da giyotine layık görülmüştür. Örneğin Ekim 1789 ayaklanmasından sonra; ayaklanmada etkin olmuş kadınlara yapılan tam bir riyakârlık olmuştur. Paris Belediye Başkanı, bir taraftan kadınlara madalyalar verip onları yüceltirken, diğer taraftan ayaklanmaya öncülük etmiş olanları cezalandırmak için bulmaya çalışmıştır.

4. DEVRİM SONRASI KADIN

Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkeleri ve yasalar önünde herkesin eşit olduğu düşüncesiyle 1789 yılında çeşitli halk hareketleri ile başlayan Fransız Devrimi erkek kadın ayırt etmeksizin birçok hayatı söndürmüştür. Söz konusu ölüme göndermek olunca yurttaşlarını kadın erkek diye ayırmayan bu hareketin liderleri terör ve reform dönemleri içinde bu ülkeye çok da inanmamış ve buna sadık kalamamışlardır. Dolayısıyla kadınların da erkeklerle eşit haklara sahip olabilme düşüncesini çok da sindirememişlerdir (Hazan, 2016: 243).

Devrim sonrası süreçte de Robespierre, Marat, Hébert gibi önderlerin de içinde olduğu birçok kişi kadınların aktif siyasi yaşamda olmalarına çok da sıcak bakmadıkları gibi doğru da bulmamışlardır. Daha da enteresanı 1792'de Konvansiyon Meclisi tarafından başlatılan hakların yasalaştırılması çalışması 1804 yılında Code Napoleon olarak tamamlanmış ve tüm dünyaya örnek teşkil etmiştir. Yani bu metnin son hali kadınların söz hakkına sahip olma konusunda aciz olduklarına hükmetmiş miras konusu erkeklerle sınırlı tutulmuştur. Code Napoleon belgesiyle kadınların seçme seçilme hakkı gibi birçok hakka sahip olamayacakları karara bağlanmış ve bu durum XX. yüzyıl ortalarına dek geçerliliğini korumuştur (Davies, 2011: 60-61).

Devrim gerçekleşirken sınıf farkı gözetmeksizin kadın erkek aynı amaç için mücadele ederken kadınlar ayrıca kendi hakları için de ayrı bir mücadele vermişlerdir. Olympe de Gouges'un Kadın ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirisi'nin 10. maddesi dikkat çekicidir: *"Darağacına çıkmak hakkı olan kadının, kürsüye de çıkma hakkı olmalıdır"*. Dolayısıyla 1792 savaşına cesaretle katılan kadınlar, 1793'te, Konvansiyon meclisindeki temsilcilere şu önemli üç soruyu sorarlar:

1. Kadınlar Paris'te toplantı yapabilir mi?
2. Kadınlar, siyasi haklarını kullanarak ve yönetim işlerine katılabilir mi?
3. Kadınlar, siyasi kulüplerde ya da halk derneklerinde toplanıp tartışabilir mi?

Meclisin bu sorulara oy birliğiyle verdiği cevap "HAYIR" olmuştur (Tanilli, 2006: 54).

Mecliste özgürlüğün, kardeşliğin ve eşitliğin simgesi olarak devrimci cumhuriyetçiler tarafından kullanılan üç renkli kokart ve kırmızı bere kadınlara da zorla taktırılmıştır. Kadınlara devrim sırasında erkekler tarafından herhangi bir hak tanınmazken bu kokartın takılma mecburiyetinin getirilmesi de yine kadına yapılan baskının bir başka örneği olmuştur. Bunun ardından 30 Ekim 1793 Genel Güvenlik Komitesi'nde kadınlara ait tüm popüler kulüpleri ve dernekleri yasaklayan bir karar sunulmuştur. Bu kararı sunan Amar: *"kadınlar yüksek anlayış ve ciddi düşünme yetisine nail değildir"* şeklindeki ifadeleriyle kadınların biyolojik olarak siyasi işlerde felakete yol açabileceklerini coşkuyla savunmuştur. Bu karara itiraz eden Cumhuriyetçi kadın yurttaşlar Konvansiyon huzuruna çıkmış ve yuhalamalar alaylar eşliğinde geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Devrimci Cumhuriyetçi Yurttaşlar Kulübü 1793 yılında bu baskıya daha fazla dayanamayarak kapanmıştır (Hazan, 2016: 243).

Dönemin en ünlü lideri ve devrimin yaratıcısı olarak kabul edilen Robespierre'in de görüşleri aynı çizgidedir. Zira kadının evden çıkmamasını ve siyasi işlere karışmamaları gerektiğini savunmuş, kadınların düşünen ırktan olamayacağını ve onların düşünen varlıklar olarak kabul edilemeyeceğini konuşmalarında açıkça ifade etmiştir. Bu fikirler, o dönemde eşitlik algısının hangi düzeyde olduğunun en doğru göstergesi olmuştur. 1795 yılında meclis tarafından alınan kararlarda devrim süreci içerisindeki Fransız kadınlarının durumunu açıkça göstermektedir. Buna göre; kadınların açtıkları tüm kulüp ve salonlar kapatılmış, kadınların toplantılar yapmaları ve sokakta beşten fazla kadının yan yana yürümesi yasaklanmıştır. Devrim süreci içinde aktif rol alan kadın kahramanların, bundan sonraki terör ve reform yıllarında nasıl bir sonla karşılaştıklarına değinecek olursak, özellikle Reine Audu, 5-6 Ekim 1789 olaylarında halkın kıtlıktan ölme durumuna geldiğini ve bunun hesabının sorulmasının gerekli olduğunu belirttiği için bir anda kahraman olmuş ancak halk tarafından yüceltilen bu kadın, devrim sonrasında da aynı hızla düşüş yaşamıştır (Ataseven, 1989: 145). Bu şekilde kadınlar her ne kadar kendilerine hak verildiği söylenmiş olsa da kendilerini ağır baskı yaşadıkları bir ortamın içinde bulmuşlardır.

Audu, 1790 yılında bir sokak hareketi düzenlediği ve fakir halktan haksız yere zorla para topladığı gerekçesiyle tutuklanmış, uzun süre ceza evinde kaldıktan sonra

çıkartılan aftan yararlanmıştır. Özgürlüğüne kavuşmasının ardından kendine ve çevresine olan güvenini yitiren Audu kayıplara karışmıştır. Devrim bir kahraman kadınını da kaybetmiş ancak bu durum hemcinsleri tarafından da dikkate alınmamıştır.

Bu mücadeleye destek olan bir başka kadın Etta Palm ise devrimle birlikte gelen geleneklerin yerleşmesi için hükûmete karşı mücadele etmiş bu konuda hazırlanan broşürler dağıttığı için tutuklanmış sınır dışı edilerek Fransa'ya dönüşü yasaklanmıştır. Aynı şekilde Theriogne de Mericourt ise hemcinsleri gibi devrim yıllarının en gözde kadını olmasına rağmen daha sonra düşmanları tarafından fazlaca eleştirilmiş yıpratılmış ve yalnızlığa mahkûm edilmiştir. Trajik bir şekilde kral yanlıları tarafından Avusturyalılarca tutuklatılan Mericourt devrimci grup tarafından kurtarılmıştır. Avusturya dönüşü alkışlar ve övgülerle karşılanmış basın tarafından kahraman ilan edilmiştir. Fakat kısa bir zaman sonra kendisini kurtaran devrimci grup tarafından tutuklanmış acımasızca eleştirilerek yıpratılmıştır.

Jakobin'leri[70] temsil eden Robespierre bile devrim yıllarında Theriogne de Mericourt için "*özgürlüğün tutkunu kadın bize hangi yolu izlememiz gerektiğini gösterdi"* derken 1793 yılına gelindiğinde herkes bu kadını yalnız bıraktığında o da bu kadını tanımadığını söylemiştir.

Sıkıntılı yıllarda bile Mericourt aktif olmaktan vazgeçmez ve düşüncelerini yansıtan fikirlerini anlatan gazeteler çıkartmıştır. Hemcinslerine ithafen yazdığı bir yazısında kapıda onları bekleyen bir savaşın olduğunu söylemiştir. Erkeklerinde birbiriyle uğraşmaya bir son vermeleri gerektiğini bunu da ancak kadınların onlara yol göstermesiyle olacağını dile getirerek, hemen hemen her meclis toplantısına katılmış ve kadınların özel bir "eşarp"[71] takmasını talep etmiştir. Bu eşarplar kardeşlik ve dostluğun simgesi haline gelmiştir. Sonrasında Jakobin'ler tarafından tutuklanan Mericourt idamla yargılanmıştır. Theriogne de Mericourt da devrimin kurban ettiği kadın kahramanlar arasında yerini almıştır (Ataseven, 1989: 146).

[70] Devrim yıllarının önemli siyasi grubudur.
[71] Sadece kadına özgü olan bir simgeyi ön plana çıkarmıştır. Daha önce belirtildiği üzere kendilerine dayatılan kokartlara bir başkaldırı olarak eşarbı seçmişlerdir.

Fransız Devrimi "eşitlik" ilkesini yasallaştıran ilk hareket olmuştur. Devrimin ortaya çıkarttığı eşitlik, kardeşlik havasıyla Fransız kadını kendisine düşen görevi tereddüt etmeden yüklenmiş ve bu hareketi benimsemiştir. Kadınlar erkek cinsiyle birlikte mücadeleye katılmış hatta öncülük yapmış olmalarına rağmen devrim yine de bir erkek mücadelesine dönüşmüştür. Devrim öncüleri yasalar önünde herkesi eşit görmüşler ve bu eşitlik ilkesini farklı yorumlamışlardır. Eşitlik ilkesini Robespierre'in de desteğiyle sadece düşünen insanlara mal etmişler kadınları tüm çabalarına ve yararlarına rağmen bu ilkenin dışında tutmuşlardır. Meclisin kadınlarla ilgili aldığı kararlar uygulamaya konmuş, kadınların açtığı salonlar ve gazeteler kapatılmıştır. Böylece devrim kendine hareket katan, katkı sağlayan her mücadelenin içinde olmaktan çekinmeyen kadınları siyaset sahnesinden dışlamış hatta onları ölüme göndermekten çekinmemiştir. Çabaları ve mücadeleleri sonuçsuz kalan kadınlar bir şekilde sindirilmişlerdir. Devrim sürecinde güzel bir rüya gören kadınlar devrim sonrasında çok acı çekerek bu güzel rüyadan uyanmak zorunda kalmışlardır (Ataseven, 1989: 146). Tanilli'nin (2003: 187) de vurguladığı gibi devrim yalnızca çocuklarının yarısını tanımıştır.

Devrim devletin özel hayata müdahil olmasına yol açmış kadınlar da bu müdahaleyi edilgen bir şekilde kabul etmişlerdir. Kendi alanları olduğunu düşündükleri yaşamlarının başladığı ve beslendiği özel alanlarını savunmak için cesaret göstermiş bu alana sahip çıkmak için yürekli bir şekilde mücadele vermişlerdir. Öncelikleri değişmiş kendileriyle diğer insanların hayatta kalmalarını sağlamak en önemli amaçları olmuştur. Bazı kadınların kendilerine yüklenen kadınsı sıfatları kabul etmeleri, verdikleri mücadeleye ihanet olarak görmüşler kendilerini de yaşam mücadelesinin azimli kahramanları olarak tanımlamışlardır. Hunt'ın da belirttiği gibi *"erkeksi çatışmaların etkilerini hafifletmek için erkeklere müdahale eden kadın imgesi zamanla, bir kinayeye dönüşmüştür"* (Yalom, 2004: 251).

Devrimle birlikte ortaya çıkan toplu kadın hareketi bir zaman sonra kitlelere ulaşmıştır. Kadınlar bu dönemde bilinçli bir şekilde hak arama mücadeleleri vermişler, eşitlik, kardeşlik ve özgürlük ilkelerinden onlar da yararlanmayı talep etmişlerdir. Fakat bu imkân onlara tanınmamıştır (Çakır, 1996: 21; Gönenç, 2006: 63). Fransa'nın her yerinde, sıradan kadınlar, vatanseverliklerini ve devrime olan

bağlılıklarını göstermek için farklı türdeki kulüplerde bir araya gelmiş ve devrimle ilgili mücadelenin zeminini oluşturmuşlardır (Moore, 2008: 43). Farklı kesimlerden kadınlar devrime destek vermek amacıyla; bir araya gelmiş ancak başlangıçta çıkış noktaları tüm insanlığın eşitliği ve özgürlüğü için mücadele vermek olsa da ve kendilerini bu mücadeleden ayrı görmeseler de devrim onlar açısından hüsranla sonuçlanmış ve devrim öncesi sahip oldukları haklar da ellerinden alınmıştır.

Kadının kamusal alanda var olma çabası en belirgin olarak salon sahipliğinde olmuştur (Landes, 1988: 23). Dernek kurmaları ve toplantı yapmaları yasaklanmış, sahip oldukları dernekler de kapatılmıştır. Bu süreçten sonra hak arayışı da suç sayılmıştır. Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi'ni yazan Olympe de Gouges yeni anayasaya karşın hak talebinde bulunmayı bırakmamış ve 1793'te *"Mademki kadına giyotine çıkma hakkı veriliyor, öyleyse kürsüye çıkma hakkı da verilmelidir"* diyerek mücadeleye devam etmiştir. Bu mücadelesinin sonunda edindiği hak sadece ölüm cezası olmuştur (Çakır, 1996: 18; Aktaran Gökçimen, 2008).

Şekil 4.1: Claire Lacombe

Kaynak: http://inyourfacewomen.blogspot.com/2012/05/claire-lacombe.html (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Kadınlar sadece savaşa destek vermekle kalmayıp politik anlamda da sahnede olmuşlardır. Pauline Leon Mayıs 1793'te *Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği*'ni kurmuştur. Fransız aktris Claire Lacombe bu dernekte yoksul işçi sınıfı kadınlarla birlikte hareket etmiş eşitlikçi politikadan yana olduklarını ifade etmiştir. Robespierre liderliğindeki Kamu Güvenliği Komitesi terör hükümdarlığına geçtiğinde, Leon'un bu örgütlenmesi şüpheleri çekmiştir. Kamu Güvenliği

Komitesini kontrol eden Jakobin'ler kadınların evlerini onlara verilen görevlerini terk ettiklerini halka açık konuşmalar yapmalarını kabul etmeyerek tüm kadın kulüpleri ve derneklerini yasa dışı ilan etmiştir. Jakobin'lere göre kadınlar düşünemeyen ve ciddi kararlar alamayan varlıklardır. Bu yüzden hükûmet meselelerine karışmamaları gerekir. Devrimin yönünün değişmesi, kadınların mücadelesine şiddet olarak yansımıştır. Jakobenlerin, devrim yanlısı kadınlara yönelik aldığı sert önlemlerden sonra tutuklamalar başlamıştır. Claire Lacombe'la başlayan tutuklamaları başka tutuklamalar da izlemiştir. Kadınlar bu dönemde kurdukları dernek ve kulüplerden yine hakaretlerle mahrum bırakılmış, verdikleri mücadelenin önüne geçilmiştir.

Devam eden yıllarda kadınlar yoğun bir şekilde her alanda hak eşitsizlikleriyle karşılaşmışlardır. Her geçen gün değişen bir dünya düzeninde yeni haklar ve değerler artarken kadınlar bunlardan mahrum bırakmış, yaşam şartları daha kötüye gitmiş ve yaşamın her alanından dışlanmışlardır.

Kadının var olma çabası yaşadıkları hiçbir dönemde anlaşılamamıştır. Kadın hareketlerinin başladığı dönemde, işçi sınıfıyla burjuva kadınları arasında oluşan önemli farklar özellikle göze çarpmıştır (Heper, 2014: 15). Vatandaşlık haklarından mahrum bırakılan kadınlar mevcut politik kulüplerin çoğuna üye olamamışlardır. Elbette istisnalarla da karşılaşılmıştır. Örneğin Condorcet'in üyesi olduğu *Hakikat Dostları Derneği* kadınları üye olarak kabul etmiştir. Derneğin kadın üyeleri arasında Etta Palm D'Aelders de bulunmaktadır. D'Aelders derneğin kadınlar birimini kurmuştur. İlk kez 25 Mart 1791'de toplantı yapan kadınların gündeminde ağırlıklı olarak boşanma ve miras hakları gibi medeni haklarla ilgili konular yer almıştır. Madame Roland da eşiyle birlikte toplantılara katılmıştır. Bu derneğin kadınlar birimi, zengin kadınlar tarafından idare edilen yardım kuruluşu görevi de görmüştür (Kates, 1990: 174).

Devrim yanlısı kadınların çoğu, edebiyat ve sanat faaliyetlerinden çok kendi siyasal kulüplerini kurma mücadelesi vermişlerdir. Yani siyasal kulüp kurmaya çalışan kadınlar bir taraftan da sınıf mücadelesi vermişlerdir. Bu kulüpler kadınlara kanunları değerlendirme, gazete yazılarını tartışma ve bir takım yardım

faaliyetlerinde bulunma gibi imkânlar sunmuştur. Bunların arasında *Yasa Dostları Kulübü* ile *Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği* de bulunmaktadır. Yasa Dostları Kulübü'nün kurucusu Thèroigne de Mèricourt'dur. Kadınlar burada kitap okumuş, ülke meselelerini tartışmış ve toplumsal işlerle uğraşmışlardır. Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nin kurucuları ise Pauline Lèone ve Claire Lacombe'dur. Dernek üyeleri Cumhuriyet'i simgeleyen üç renkli kokart takmışlar, kadınların silah taşıması yasak olmasına rağmen tabanca taşımışlardır (Çakmak, 2007: 730). Bu kulüpler erkekler tarafından hoş karşılanmamıştır (Hunt, 1996: 161). Tüm bu olumsuzluklara rağmen devrim yıllarında devrim taraftarı kadınlar kendi siyasal kulüplerini oluşturmadan önce ve bu kulüpler kapatıldıktan sonra da yerel ve ulusal siyasi konularda konuşmaktan geri kalmamışlardır. Yurttaş olarak kabul edilmeseler de, siyasi tartışma ortamlarında yer alamasalar da, halka açık Meclis kürsüsündeki seçilmişlerin çalışmalarının denetlenmesi noktasında öneme sahip olmuşlardır. Dilekçe devrim esnasında kadınlar ve erkekler tarafından sıkça kullanılmış, özellikle kadınlar devrim hakkındaki görüşlerini bu yolla kamuoyu ile paylaşmışlardır (Çakmak, 2007: 731). Bu dilekçelerden en önemlisi Pauline Lèon'un dilekçesi olmuştur. Pauline Lèone 6 Mart 1792 tarihinde Ulusal Meclise, Ulusal Muhafızlar bünyesinde bir askeri kadın birliği kurulması talebiyle 300'den fazla Parisli kadının imzasının bulunduğu bir dilekçe sunmuş ve bu dilekçeyi kendi okumak istemiştir. Bu, kadınlara yurttaşlık istemesinin bir yolu olmuştur. *"Eğer algılayamadığımız sebeplerden ötürü eşlerine yurttaşlık statüsü vererek aynı düzeye çıkardığınız, özgürlüğün başlangıcını tadan, dünyaya özgür insanlar getirme umudunu aşıladığınız, ya özgür yaşarız ya da ölürüz diyen biz kadınların haklı taleplerini yerine getirmezseniz, bu kadınlar asla birer köle dünyaya getirmeye yanaşmayacak ve ölmeyi tercih edecektir"* diyerek kadınların taleplerini dile getirmiştir (Hazan, 2016: 242; Guillon, 2009: 116). Halkın silahlı örgütünün bir parçası olmak yurttaşlığın temel unsurlarından biri olduğu için bu dilekçe çok önem arz etmiştir. Bu talep geri çevrilmiştir (Levy vd., 1980: 79).

Olympe de Gouges'un Marie Antoinette'e ithaf ettiği ve 1791'de yayımlanan Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi'nde bahsedilen haklardan hiçbiri (kürtaj yaptırma veya anne olunca bir süre çalışmama hakkı gibi) kadın hakkı olarak ileri sürülmemiştir. Bu sebeple bu bildirinin Erlat ve Kasap'a (2011: 131-132) göre ne

derece feminist olduğu tartışma konusu olmuştur. Fakat kadınların da insan olduklarının vurgulanması açısından bu bildiri, tam anlamıyla kadın-erkek eşitliğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur.

Şekil 4.2: Kavramların değişkenliğine karşın sabit kalan kadına biçilen rol

Kaynak: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69429406 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Devrimde direniş gösteren, ayaklanmaya müdahil olan ve fikrini söyleyen her kadın militan olmamıştır. Kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar destek verdikleri politik gruplara hediyeler göndererek bağlılıklarını ifade etmişlerdir (Godineau, 1990: 64). Bu kadınların çoğu devrimci değildi tek istedikleri çocuklarına bakabilmekti (Moore, 2008: 43). Buna karşın devrim sürecinde olması gereken kadın tipi, Cumhuriyetçi anne kimliğini taşıyan kadın olmuştur. Kadına yüklenen rol, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramlarına sahip çıkacak çocuklar yetiştirmek olmuştur. Yani kadın ulusal meselelerin tartışılması noktasında yok sayılırken çocuklarına öğreteceği devrimci ilkeler için siyasi toplumda yer almak durumunda kalmıştır (Çakmak, 2007:

731). Hunt'a (1992: 82) göre siyaset alanında rol alan kadınlar, cinsel sınırların aşılması ve cinsel farklılaşmanın algılanmasına katkıda bulunanlar olarak tanımlanmışlardır. Eylemleri onları erkek gibi gösterirken; cinsiyetleri onları sadece, seks objesi olarak göstermiştir. Bununla birlikte, kadınlar radikal cumhuriyetin ikonografik aile romantizmini de yansıtmıştır. Cumhuriyeti temsil eden figürlerin çoğu kadınsı olmuş ve bu figürler çoğu zaman genç kadınları, bakireleri ve bazen de çok küçük çocukları temsil etmiştir. Siyasi bir mesaj ne zaman alegorik bir sunum gerektirse, her zaman kadın figürlerine odaklanılmıştır.

Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Kulübü adında parti kelimesi geçmese de dünyadaki ilk "kadın partisi" olmuştur. O dönem içinde kadınlara üye olma hakkı tanınan ilk siyasi yapı olmuştur. 30 Ekim 1793'te yasaklanan bu kulübün Paris dışında da şubeleri kurulmuştur (Hamuroğlu, 2018).

Kadınlar devrim süreci ve sonrasında gerçekleşen her eylemde yer almışlardır. Bastille Sarayı'na yönelik 14 Temmuz 1789 tarihli işgal, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin kral tarafından onaylanmaması, devamında gerçekleşen 1789 Ekim direnişleri, 17 Temmuz 1791 tarihinde Champ de Mars Kıtali, kralın 1792'de tahttan indirilmesi ve monarşinin kaldırılması isteğiyle 10 Ağustos hareketi, Mayıs-Haziran 1793'te Jakoben-Jirondin çatışması ve Mayıs 1795 ayaklanmaları gibi tüm direniş ve isyanlarda hep var olmuşlardır. Özellikle 1793 yılında halk hareketleri içindeki baldırı çıplak kadınların ağırlığı açıkça hissedilmiştir. Ekim direnişinde ilk önce kadınlar toplanmış Versailles'a yürümüşlerdir. Tüm bu direniş ve ayaklanmalarda kadınların varlığı tehlikeli bulunmuş olduğundan kadınların gruplar halinde yürümeleri 23 Mayıs 1795 tarihinde yasaklanmıştır (Levy vd., 1980: 309-310). Kadınlar bu direniş ve ayaklanmalarda tetikleyici unsur olmalarına rağmen, devrimci örgütlenmelerin sahneye çıkışıyla dışlanmışlardır. Devrim örgütlü bir yapıya kavuşmuştur. Ancak kadınlar Fransız Ulusal Muhafızları, Tartışma Meclisleri gibi birçok devrim yanlısı örgütlü yapının içinde yer alamamışlardır. Karşı devrimci kadınlar ise zaman zaman yerel papazları korumak, zaman zaman da kilise çanlarının susturulmasını engellemek ve kiliselerin tekrar açılmasını talep etmek için ayaklanmışlar fakat yine erkeklerin gerisinde yer almışlardır (Çakmak, 2007: 729).

Etta Palm Van Aider Fransız Devrimi'nin önde gelen feministlerinden biri olmuştur. Olympe de Gouges kadar ünlü olmasa da onun gibi aktif bir şekilde bu sürece dâhil olmuştur. Felsefe salonları kurmuş, halka açık tartışmalarda siyasi ve önemli bir rol oynamıştır. Özgür düşünceye esin kaynağı olmuş ve yeni fikirler üretmiştir. *"Cinsel zorbalığa son vermek için törelerimizde ikinci bir devrime ihtiyaç olduğunu"* ifade edebilecek kadar cesur söylemlerde bulunmuştur. Kurucu Meclis'e kadınların eşit iş ve eğitim hakkı gibi bazı taleplerinin yer aldığı dilekçeler sunmuştur. Tüm bunları burjuva kadınlarının hakları için yapmış olsa da kadın mücadelesi anlamında önem arz etmiştir. Etta Palm, Ulusal Meclis'e kadınlar için tam bir hak eşitliğine imkân tanıyacak çalışmalar sunmuş, evliliği etkileyen yasalardaki eşler arası eşitlik ve eğitim için fırsat eşitliği gibi konulara daha özenli yaklaşmıştır. Yüksek aydınlanma hakkındaki en radikal feminist düşünceyi, yasalardaki ve doğa haklarındaki anayasal önerileri temel almıştır. Çok okuyan bir kadın olarak, Aydınlanma fikrini diğer kadınlara tanıtmaya yardımcı olmuş fakat idamlar başladığında, çareyi ülkeyi terk etmekte bulmuştur (Levy vd., 1980: 68-78).

Döneme etki eden bir başka kadın da Theroigne de Mericourt olmuştur. Topraksız bir köylünün kızı olan Mericourt monarşi karşıtı bir tutum sergilemiştir. Devrimin ilk yıllarında Jakobin'lerle hareket etmiş, monarşistlere karşı Jirondin'lerin zafer kazanması sonucu onların tarafına geçmiştir. Devrim fikrini çabucak benimsemiş, meclis çalışmalarını izlemek üzere bir salon açmıştır. Mericourt kadın-erkek eşitliğini sadece devrimin bir ilkesi olarak görmemiş günlük yaşamda siyasi alanda ve bilimde de olması gerektiğini vurgulamıştır. Siyasi kulüp toplantılarına katılmak için kadın ve erkeğin eşit olduğunu iddia etmiştir. Kadının toplumun öngördüğü geleneksel durumuna yani anne ve eş olma durumuna meydan okumuştur. 1793 yılında kulüplerin kapatılması ve kendisine şüpheyle yaklaşılması, tüm çabanın boşa çıkmasına, siyasi arenanın tamamen erkeklere bırakılmasına sebep olmuştur. Kadınların tam vatandaş olmasını amaçlamış, erkek tarihinin onlara dayattığı kaderi değiştirmeye çalışmıştır. Mericourt'a göre vatandaş olan kadın her zaman erkekler gibi vatandaş olmuştur. Aristokratların gazeteleri ve mizah dergileri Mericourt'u sefil kadın olarak tanımlamış, siyasi alanda var olma mücadelesi veren kadını bu şekilde aşağılayarak siyasi bir rakip olarak görmemiştir (Serebryakova, 2012: 17-27).

XVIII. yüzyılda "siyasi bilinç" kavramı batılı kadınların benimsediği yeni bir nosyon olmuştur. Fransa'da monarşinin gücü azaldığında kadınların bu siyasi bilinçleri yeni boyutlar kazanmıştır. Kadınlar ister vatansever olsun ister eski rejim yanlısı olsunlar, erkekler kadar ülke sorunlarının içinde var olmuşlardır. Çok azı tam anlamıyla tarihte öne çıkmasına rağmen, kadınlar da devrim mücadelesinin sonucu olan yeni cumhuriyetçi toplumun oluşturulmasına katkı sağlamışlardır (Yalom, 2002: 147).

Michelet'ye (1855: 35-73) göre kadınlar 5-6 Ekim 1789'da ekmek için ayaklandıkları zaman mesele olmamış, fakat devrimde ve sonrasında kendilerinin de erkeklerle eşit olduklarını ileri sürüp kamusal rolleri benimsediklerinde büyük sorunlar yaşamışlardır. Bununla birlikte kötülüğün timsali canavarlara dönüşmüşler ve ortadan kaldırılmaları gerekmiştir. Berktay'a (2012: 22) göre Michelet'nin bu anlayışı, devrim mahkemesinin kararının, erkeklerin kendi içlerinde bu durumu yasallaştırmasını ortaya koymuştur. Bu durumun başka bir örneğini ise, yazar dönemin gazetelerinden alıntılamaktadır. *Le Moniteur Universal* gazetesi, 10 Kasım 1793 tarihli sayısında devrime müdahil olmuş ve kadın hakları için savaşmış olan Olympe de Gouges ve yine bu dönemin ünlü aydınlarından olan Madame Roland'ın idamları üzerine, Cumhuriyetçilere başlığıyla, bu idamlarla kadınlara iyi bir ders verildiğini belirtmiş ve haklı gördüğü idamların sebebini şu şekilde açıklamıştır: "*Olympe de Gouges devlet adamı olmak istedi ve yasa onu cinsine yakışan erdemleri unuttuğundan dolayı cezalandırdı. Roland ise bir anneydi, ama doğanın üstüne çıkmak isterken onu feda etmiş, bilgiç olma arzusu cinsinin erdemlerini unutmasına yol açmıştı. Her zaman tehlikeli olan bu unutuş da onun idam sehpasında can vermesine yol açtı*" (Berktay, 2012: 23) Görüldüğü üzere, kadınlar var olma mücadelesini vermeye başlayarak her türlü kötü sonu hak etmişlerdir.

Devrim dönemine işlediği cinayetle damga vuran yoksul bir soylunun kızı olan Charlotte Corday olmuştur. Monarşi yanlısı olan Corday devrimi gerçekleştirenleri, kutsal geleneklere el uzatan sefil yaratıklar olarak görmüştür. Marat'yı[72] öldürdüğü takdirde, devrimin biteceğine inanmış ve Marat'yı bıçaklayarak öldürmüştür. Devrim Mahkemesi'nde yargılanıp, idam edilmiştir. Onun idam edilmesi baldırı çıplakları memnun etmiş, aristokratlar ve Jirondin'ler için kahraman olmuştur. Corday'in

[72] Devrim döneminin önemli karakterlerinden biridir. Jakobin üyesidir. bkz. Tanilli (2003).

eylemi, o dönemde kadının toplumdaki özel ve toplumsal rolünün yeniden gözden geçirilmesine yardımcı olmuştur. Kadınların ikinci sınıf veya daha alt seviyede görülme fikrine meydan okumuş, devrimcilere karşı olanları kendince kahraman ilan etmiştir. Corday, Marat'nın ölümünün birçok kişiyi kurtaracağına inandığı için onu öldürdüğünü son sözlerine eklemiştir (Serebryakova, 2012: 29-45).

Şekil 4.3: Charlotte Corday'in Marat'yı öldürme anı

Kaynak: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6949768r (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Madam Du Barry devrimle birlikte ortadan kaybolmuş bir süre sonra Paris'e geri dönmüştür. Fakat bu dönüş önceden Barry'nin oda hizmetçiliğini yapan, genç yaşlardan itibaren monarşiden nefret eden, okumayı yazmaya ilgisi olan ve kendini baldırı çıplaklara daha yakın hisseden zenci Zamoréa'ya kuşkulu gelmiştir. Madam Du Barry, monarşistlere para yardımında bulunmuş ve tam bir devrim düşmanı olarak tarihe geçmiştir. Zamore, onun bu yaptıklarını, Devrim Mahkemesi'ne bildirince mahkeme tarafından yargılanmış ve hakkında idam kararı verilmiştir. Bir karşı devrimci olarak özgür bir kadın olmuş ve fikirlerini söyleme cesaretini göstermiştir. Fakat ironik bir şekilde onu karşı devrimci yapan ait olduğu sınıf değil

inkâr ettiği sınıf olmuştur. Yoksulların içinde doğmasına rağmen kendini hep aristokratların içinde hayal etmiş ve bunu da gerçekleştirmiştir. Cinselliğini kullanarak sınıf atlama çabası sonucunda ona taraftarı olduğu monarşistler bile sahip çıkmamıştır (Serebryakova, 2012: 83-89).

Taşralı bir küçük burjuva olan Claire Lacombe, kırsal kesimde sahne alan bir oyuncudur. Güzelliğinden dolayı ona "dilber" denilmiştir. İlk zamanlar Jakobenlere yakın olmuş fakat daha sonra Öfkelilerden yana olmuştur. Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nin kuruluşunu Pauline Lèone ile birlikte gerçekleştirmişlerdir. Bu dernek, Jirondin'lere karşı bir tutum sergilemiştir. Dostlarından bazılarının idam edilmesi onu devrimden soğutmuş sonrasında oyunculuğa geri dönmüştür. Fakat akabinde tutuklanmış, bir yıldan fazla bir süre hapishanede kalmıştır. 1795 yılının sonuna doğru hapishaneden çıkan Lacombe'un ölümü hakkında net bir bilgi yoktur. Lacombe devrimi devrimin erkeklerine rağmen savunmuş, kadınların erkeklerle eşit olduğunun altını çizmiştir (Serebryakova, 2012: 91-117).

Olympe, devrimin kadın erkek herkesi kapsadığı gücüne inandığı için savaş vermiştir. Jakoben erkekler tarafından fazlasıyla sahiplenilen devrim ona göre Jakoben olmayan erkekleri de kapsamalıydı. Kadınların ne Jakoben erkekler ne de Jirondin erkekler tarafından yurttaş olarak görülmediğine dikkati çekerek kadınların devrim içindeki eylemlerine atıfta bulunmuştur (Rullmann, 1996: 254-265).

Olympe de Gouges kadınların cinsiyetleri sebebiyle siyasetin dışında tutulmalarını isteyen genel görüşü tersine çevirmiştir. Ona göre *"kadınlar anne, kız, kız kardeş olmalarına rağmen değil, oldukları için halkı temsil etmişler"* düşüncesiyle kadınların da erkeklerle eşit olduğuna vurgu yapmıştır. Kadınların da birey olduğunu vurgulayarak cinsiyetler arasındaki farklılığı reddetmediği gibi bu durumun kadınlar için de var olmasının insan haklarının temeli olduğuna dikkat çekmiştir. Bu şekilde cinsiyet hem çok mühim hem de değildir. Bu bağlamda Gouges sadece kadınların olduğu bir ulusal meclis hayal etmiştir (Bock, 2004: 60-61).

İngiliz yazar Stephen'ın kitabından aktaran Cliff'e (1984: 23-24) göre devrim günlerinin önde gelen feministlerinden biri olan Gouges, tüm görüşlerin aksine halktan biri olmasına rağmen soyluluk taslayan zengin bir kadındır. Devrimin başında sıkı bir monarşist olan Gouges kadınların Versailles Sarayı'na yürümelerine hiç de hoş bakmamıştır. Onun için XIV. Louis'nin yetkinleştirdiği mutlak monarşi sistemi, neredeyse dokunulmaz ve kutsal bir olgu olduğunu:*"14 yıllık çaba, harika bir sistem geliştirdi. Onu değiştirmeyi düşünmek deliliktir ve şimdi bunu yapmayı düşünüyorlar. Ne günlere kaldık"* diyerek savunmuştur. Cliff'e (1984: 23-24) göre Gouges, hakkında bilinenlerin aksine, kadınların kraliçeyi korumak için vücutlarını ortaya koymaları gerektiğini düşünmüş, toplumun en alt tabakasından gelen hemcinslerine karşı acımasız olmuştur. Onurlu kadınları ve kızları korumak adına, onları Paris caddelerindeki iğrençliklere tanık olmak dehşetinden kurtarmak için fahişelerin işlek caddelerden uzaklaştırılmasını ve devlete ait polis denetimindeki özel mahallelere kapatılmalarını talep etmiştir. Erkek egemenliğine, iktidarın kadın cinsini bütünüyle yok saymasına karşı tutum almıştır. Kadınların devrim sürecinin her aşamasında yer almalarına, kitle gösterilerinin, ayaklanmanın temel öznesi olmalarına rağmen, yasalar önünde "insan" olarak görülmemelerine isyan etmiş ve *"Erkek, adil olmayı becerebilir misin sen? Sana bunu bir kadın soruyor. En azından bu hakkı onun elinden almayacaksın. Söylesene, benim cinsimi baskılamanın zalim gücünü kim verdi?*" diyerek erkek egemenliğini sorgulamıştır (Cliff, 1984: 23-24).

Olympe de Gouges'un bildirisi erkeklerin bildirisinin on yedi maddesini aynen izlemiştir. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin aksine başlığına rağmen yalnızca kadınları değil, erkekleri de kapsamıştır. Bazı maddeleri incelemek gerekirse: Kadın özgür doğmuştur ve erkeklerle eşit haklara sahiptir (1. Madde). Her siyasi birliğin amacı kadının ve erkeğin doğal ve dokunulmaz haklarının korunmasıdır. Bunlar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve karşı koyma hakkıdır (2. Madde). Egemenliğin kökeni, erkek ve kadının birliğinden başka bir şey olmayan ulusa dayanır (3. Madde). Tüm kadın ve erkek yurttaşlar yasanın önünde eşit oldukları için yetileri, erdem ve yetenekleri dışında bir ayrım yapılmaksızın kamusal rütbe, mevki ve görevlerde eşit pay sahibi olmalıdırlar (Madde 6). Vergiler ve devlet giderleri kadın ve erkek yurttaşlar ya da temsilcileri tarafından belirlenir (Madde 13-14). Ulusu oluşturan bireylerin çoğunluğu ulusun oluşumunda rol oynamadığı takdirde anayasanın hiçbir

hükmü yoktur (16. madde). Maddelerde de görüldüğü gibi erkeğin varlığının hep hissedildiği ama kadının yok sayıldığı bildirinin kadınlaştırılmış haline gelen versiyonunda, Gouges erkekleri yok saymamış hemen hemen tüm maddelerde yurttaş olarak kabul ettiği kadın ve erkekten eşit olarak bahsetmiş ve kapsayıcı bir tavır sergilemiştir. Kadın cinsinin eşitliği ve geleceği konusunda hemen hemen tüm soruları sormuş, yanıtlar oluşturmuştur. Onun, tarihi bir kişilik olmasını sağlayan da bu olmuştur. Gouges bildiride: *"Kadın uyan! Aklın çanı tüm evrende duyuluyor, haklarını bil"* diyerek kadınları hakları konusunda mücadeleye çağırmıştır. O dönem kurulan bütün kadın kulüp ve dernekleriyle alakadar olmuştur (Bock, 2004: 58-60).

Fransız kadınları ortak kamusal alana etkin bir şekilde katkı sunmak istemişlerdir. Kendilerini özgür bir halkın üyesi olarak görmüşler fakat erkeklerin baskılarının üstesinden gelmek hiç kolay olmamıştır. Vatandaşlık hakları esirgenmiş ama aynı zamanda "citoyenne" olarak nitelendirilmişlerdir (Godineau, 1990: 68). Aslında kadınlar devrim yıllarındaki mücadeleleri sayesinde pek çok hak kazanmıştır. Örneğin, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nden sonra, kız çocukları mal paylaşımında erkek çocuklarla aynı haklara sahip olmuştur. Mart 1791'de vasiyetname bırakmadan ölen kişilerin mallarının eşit paylaşımını garanti altına alan bir yasa kabul edilmiştir. 1791 Anayasası erkeklerle kadınların olgunluk yaşını aynı ifadelerle belirtmiştir. 1792'de kadınların kamusal belgelerde tanıklık yapmaya ve uygun gördükleri taahhütlerde bulunmaya yetecek akla ve bağımsızlığa sahip oldukları öngörülmüştür. 1793'te ortak mallarda pay sahibi olmalarına müsaade edilmiştir (Landes, 1988: 122).

Kadınların kulüp ve derneklerde toplanması, toplumsal sorunlara alaka göstermeleri, yasalar önünde erkekle eşit olma hususundaki kimi taleplerini dilekçelerle ortaya koymaları, çıkardıkları gazetelerle yaymaya çalışmaları çok geçmeden karşıt bir tavrı ortaya çıkarmıştır. Erkek gericiliği ayağa kalkmıştır. Kulüplerin aktif kahramanı olan kadınların eşleri çocuklarının bakımsız kaldığından, giysilerinin dikilmediğinden, yemek pişirilmediğinden şikâyetçi olarak bu şikâyetlerini Jakobenler kulübüne taşırlar. Şikâyetlerinin ortak hedefi kadınların evlerini ihmal ettiği gerekçisiyle kulüplerin kapatılması olmuştur. Bu sebeple kadınların Kurucu Meclis'in toplantılarına katılmalarının engellenmesi tartışılmaya başlanmıştır. Kulüp ve

derneklere girişleri engellenen kadınların, evlerine dönmeleri için bir sürü yasaklar getirilmiştir (E-monsite, t.y., y.ç.).

Tony Cliff'e (1984: 38) göre; devrim boyunca Parisli kadınlar, kendi istekleri dışında oluşan şartlarda harekete geçmek durumunda kalmalarına karşın, devrimci mücadelede etkin bir şekilde yer almışlardır. Bu şartlar o zamanın günün nesnel şartları, devrimin burjuva sınırlarının önüne geçmesine imkân vermeyen sınıfsal duruşu ve daha ileri bir sınıfın olmayışı olmuştur. İşçi kadınlar devrimi daha sola çekmiş, meşruti monarşiden cumhuriyete, oradan da demokrasiye yani 14 Temmuz 1789 ve Eylül 1793 tarihleri arasındaki toplu mücadelelerde etkin bir şekilde yer almışlardır.

XX. yüzyıla gelene kadar, küçük bir azınlık dışında hiç kimse, kadınların da erkekler gibi özgür olması gerektiği düşüncesini kabul etmemiş, devrim sırasında da kadınlar adına taleplerde bulunan az sayıdaki erkekle alay edilmiş ya da susturulmuşlardır (Doyle, 2015: 120).

4.1. Kadının Edindiği Haklar

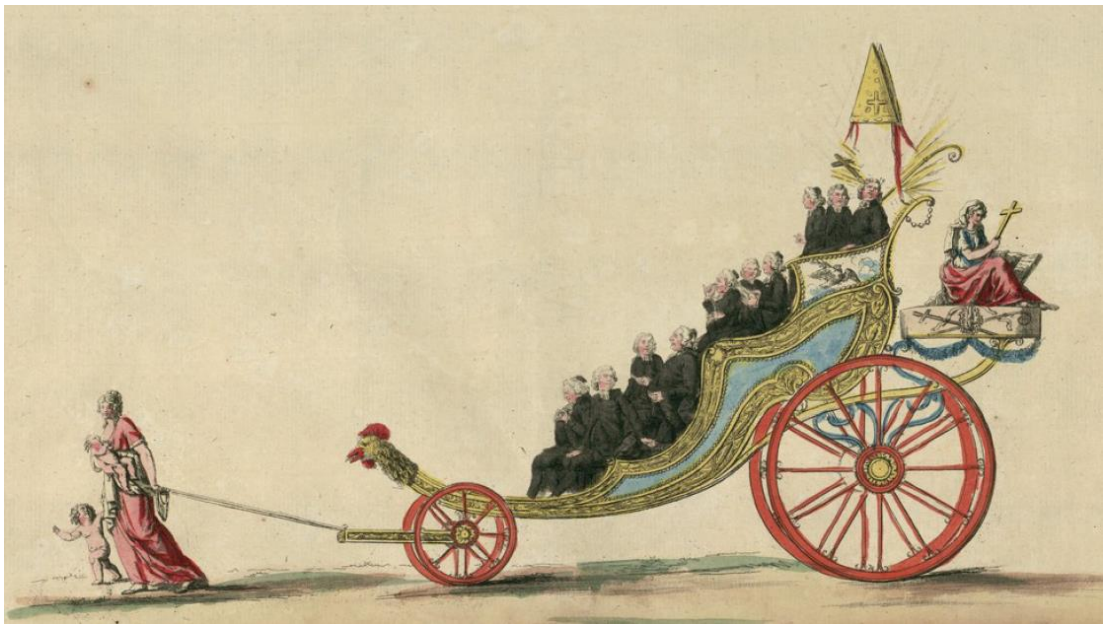
"All women, mothers or otherwise, married or not, must exercise their political rights so as to put order in the community and state" Hubertine Auclert[73].

Fransız Devrimi'ne kadınların katılımı konusu, kadınların büyük olaylardaki rolünü ortaya koymak açısından oldukça önemlidir. Ancak bu duruma bazı tarihçiler çok az ilgi göstermiş ve görmezden gelmeye çalışmışlardır (Roessler, 1996: 25). Popkin (2015: 35-50) devrim öncesi dönemle kıyaslandığında devrim sonrası köylüler de dâhil olmak üzere üçüncü sınıfın miras, boşanma, eğitim, meslek seçimi gibi bazı haklara kavuştuklarını ileri sürmüştür. 1789 yılında yayımlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'yle kazanca göre vergi hakkına sahip olmuşlar, kanun önünde eşit hale gelmişlerdir. Fakat heyecanla elde etmeyi bekledikleri oy hakkını elde edememişlerdir. Halkın haklar elde etmeleri dışında kazandıkları kimi hakların

[73] *"Tüm kadınlar, anneler ya da diğerleri, evli olanlar ya da olmayanlar, topluma ve devlete düzen vermek için siyasi haklarını kullanmalıdırlar."* Hubertine (1908).

zamanla çoğalan terör, açlık ve problemler sebebiyle ertelenmesi devrimin olumsuz sonuçlarından olmuştur. Arka arkaya yaşanan kötü hasat, İngiltere, İspanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yapılan savaşlar, oy hakkından yararlanamayıp sokağa dökülenler ve eski rejim taraftarlarının özellikle kralın idamıyla çıkarılan isyanlar ülkede büyük bir kargaşanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu kargaşa yerini kanlı bir terör dönemine bırakmış devrimin getirdiği hakların suistimal edilmesine ve ülkede sıkıyönetim uygulama zorunluluğunu beraberinde getirmiştir (Perry, 1997: 328-330).

Şekil 4.4: Devrim öncesi ve sonrası kadının durumu

Kaynak: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6942674z (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Devrim dönemi ve sonrasında kadınların çok fazla hak kazanamadıkları yadsınamaz bir gerçek olsa da, devrimin kadınları ve yaptıkları faaliyetler feminist düşüncenin temellerini atmış ve Fransız kadınlarının Versailles'a Yürüyüşü, kurdukları siyasi kulüpler, hazırladıkları broşürler ve bu harekete öncülük etmiş kadınlar, toplumdaki kadına bakışı biraz da olsa değiştirmeye katkıda bulunmuşlardır. Napolyon döneminde bu bakış açısı değişip kadınlara verilen haklar tekrar geri alınsa da, gelecekteki kadın hakları için örnek olmuştur. Eski Rejimde erkeklerinkine kıyasla oldukça az hakka sahip olan kadınlar çoğunlukla evde kalması ve çocuk yetiştirmesi gereken kişiler olarak görülmüşlerdir. Bu düşünceler kadınların siyasi alanda

bulunmaması gerektiğine inanan Aydınlanma filozofu Jean Jacques Rousseau'dan etkilenen batı medeniyetinin çelişkili gerçeklerinden olmuştur (E-monsite, t.y., y.ç.).

1790'ların başından itibaren artık kadınlar sahip oldukları az sayıdaki haklarını da kaybetmeye başlamış ve toplumdaki rollerinin yavaş yavaş devlet tarafından kısıtlandığını hissetmişlerdir. Bu dönemde kadınların hak mücadelesi hazırladıkları broşürler, yüksek ücretli işlere sahip olma talebi ve evlilik konusunda eşitliği savunarak ortaya çıkmıştır. Hala günümüzde de etkisini gösteren ekonomik ve cinsel eşitlik fikirleri, Fransız Devrimi sırasında ilk kez dile getirilmiştir. XVIII. yüzyıl cinsiyet eşitliğinin gerekliliğini az sayıda kişi savunmuş ve Marquis de Condorcet de kadınların oy vermesi gerektiğini düşünerek onlardan biri olmuştur. Birçok kişi Condorcet ile hemfikir olmasa da, kadınların eşit haklara sahip olması gerektiğine olan algı gitgide yayılmaya başlamıştır.

Condorcet kadın hakları kapsamında; kadınların hukuki statüsü, Gouges kadınların siyasal rolleri ve Wollstonecraft ise kadınların sosyal varoluşuyla ilgilenmişlerdir. Kadın haklarının ne ifade ettiği üçü için de farklı olurken, Condorcet siyasal anlamda Anayasada düzeltilerek yer alması gerektiğini, Gouges kadınların ortak tarihe katılımının bir göstergesi olması gerektiğini ve Wollstonecraft ise "ezilen cins" üzerinde durulması ve bunun değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur (Sledziewski, 2005: 46). Condorcet'nin görüşleri saf ve kuramsal olmuş, kadınların siyasetin dışında bırakılmasını bitirecek bir kanun teklifini içermemiştir. Gouges kadınları erkek zulmünden kurtarmak için birçok öneride bulunmuş fakat bir faydası olmamıştır. Wollstonecraft da ezilen cins olan kadınların haklarına kültürel açıdan yaklaşmış fakat bu yaklaşımda yararlı öneriler sunsa da pek faydalı olamamıştır.

Marquis de Condorcet kadınların siyasi alanın dışında bırakılmasını tam bir ayrımcılık olarak nitelendirmiştir. Ayrımcılığın her türlüsüne itiraz eden Condorcet, kadınlara yapılan ayrımcılığı eşitsizlikle aynı görmüştür. Tüm eşitsizlikleri hiçbir şekilde yasallaştırılamayacağının altını çizmiştir. Yani daha sade bir ifadeyle anlatmak gerekirse kadın erkek eşit haklara sahip olmalıdır demiş ve kadınların bu sorununun eşitsizlik problemi ortadan kalktığında halledileceğine dikkat çekmiştir. 3 Temmuz 1790 tarihinde *"Journalde la Sociètè"nin* beşinci sayısında yayımlanan

yazısında Condorcet, kadınların yurttaşlık haklarının dışında bırakılmasını dile getirirken: *"Ya insan türünün hiç bir bireyinin sahici hakları yoktur, ya herkesin aynı hakları vardır ve başka birinin haklarının aleyhine oy kullanan kişi, o kişinin dini, rengi ya da cinsiyeti ne olursa olsun, bu şekilde kendi haklarından vazgeçer"* demiştir (Landes, 1988: 114). Sledziewski'ye (2005: 47) göre Condorcet'nin kadın hakları sorununu gündeme getirmesi dikkate değer olmuş, kadın-erkek eşitliliğini hukuki bir sorun olarak genel eşitlik ilkesinin içinde değinmesi, kadın-erkek eşitsizliği meselesinin özünden uzaklaşılması gibi bir diğer problemi de beraberinde getirebilir ihtimalini göz önünde bulundurmuştur. Diğer taraftan Condorcet'in yaşadığı dönemdeki kadına ve haklarına bakış açısı düşünülürse, kadınlar için fikirler yürütmesi de önemli olmuştur.

Vergilerin arttırılması, ücretlerin düşürülmesi, Kraliçe'nin savurganlığının halka ödetilmesi, alt sınıf kadınlarda büyük bir öfkeye neden olmuş ve bu öfke neticesinde kadınların öncülük ettiği ve tarih sahnesinde de büyük ses getiren Versailles Saray'ına yürümelerine ve devrimin içinde kendilerine bir rol edinmelerine yol açmıştır. Bu yürüyüş ve sonrasındaki olaylar, elde edilecek siyasi hakların temelini oluşturmuştur. Şöyle ki devrimin öncülerinden olan bazı kadın kahramanlar, bu mücadelenin gerçekliğine ve ezilen yoksul kadınların varlığına dikkat çekmişlerdir (E-monsite, t.y.; y.ç).

Bu dönemde bir kasabın kızı olan ve kendi kendine okuma yazma öğrenen Olympe de Gouges, bugün bile hala geçerliliğini koruyan Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi'ni yazmıştır. Olympe de Gouges terör döneminde yazdıkları ve söyledikleri yüzünden ölüme gönderilmesine rağmen, Fransız Devrimi sırasında kadın haklarının toplum tarafından da benimsenmesi için çok uğraşmıştır. Düşünce özgürlüğü gibi yaşadığı dönemde hayal bile edilemeyecek birçok fikri ortaya atmış ve kadınların varlıklarının temeli olan haklara sahip oldukları konusunda onları heveslendirmiştir. 1789'da Ulusal Meclis tarafından ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi "erkekler doğar, özgürdürler ve haklar bakımından eşittirler" ile başlamaktadır. Bu maddeye göre "insan hakları" tanımı sadece erkekler için yapılmış ve yine sadece onun hakkını savunarak erkeğin özgür olduğunu vurgulamıştır. Gouges bu bildiriden hareketle kadınların da özgür olduğunu ve erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu

ısrarla savunmuştur. Bundan bir yüzyıl sonra maalesef kadınların biraz da olsa kazandıkları haklar ve siyasi eşitlikte verdikleri mücadele açısından ilerledikleri yol ne yazık ki Napolyon yönetiminde geriye gitmiştir (Tanilli, 2006: 56).

Devrimle gerçekleşen süreçte ve akabinde evlenmenin modernleştirilmesi önemli bir adım olmuştur. Evlilik medeni bir sözleşme haline getirilirken, siyasal toplumu yönlendiren özgürlük ve eşitlik ilkelerine bağlı kalınmıştır. Bu şekilde, ailenin kendisine özgün yapısı sonlanmıştır. Boşanma da evlilik gibi modernleştirilmiş kadınla erkek arasında eşitlik kurulmuştur. Boşanma sebepleri (cezaî ithamlar, ağır hareketler, uyuşmazlıklar, göç vb.) her ne olursa olsun kadınlar içinde geçerli olmuştur. Bu açıdan bakıldığında devrim sonrası süreçte özellikle 1792'den 1795'e kadar, boşanmalar artmış, boşanma talepleri daha çok kadınlardan gelmiştir (Tanilli, 2006: 57).

İngiliz yazar Whale'e (1922: 17-19) göre kadınlar Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında hizmetlerinden dolayı onurlandırılmışlardır. Başarılarına karşı madalyalar takılmış, törenlerde arkasında yürümeleri için kendilerine bir flama verilmiş ve flamada şu ifadeler yer almıştır: *"İşte böyle alçak bir haini (kralı) av gibi önlerine katıp sürüklediler"*. Bu onurlandırma, kadınların lortlarının ve efendilerinin yolunda uysalca ilerlemekten memnuniyet duydukları sürece devam etmiştir. Ancak devrim ilerledikçe ve kadınların siyasi eğitimi geliştikçe affedilemez bir günah işlediler. Artık kendi fikirlerine sahip olmaya başlamışlardı ve daha önce Tanrısallaştırdıkları ayartılamayacak Robespierre'i dahi ayırt etmeksizin erkek yoldaşlarını eleştirme cüretini göstermişlerdir. Erkeklerin gözünde artık onlar baştan atılmak istenen, siyaset sahnesinden yasaklanması ve boyunduruk altına alınması gereken günahkâr bir kitleydiler. 30 Ekim 1793'te tüm kadın salonları ve toplulukları kapatılmıştır. Kadınlar devrim sürecinde edinebildiği az miktarda haklardan varlıklarını fark ettikleri için cezalandırılarak mahrum bırakılmışlardır. Devrimden sonraki yıllarda Napolyon yasasının 312 numaralı maddesi: *"Her evli kadın kocasına itaat etmekle yükümlüdür"* der. Bu Napolyon'un *"her çalı bir bahçıvanın malı olduğu gibi her kadın da bir erkeğin malıdır, sosyal düzen ancak böylelikle sağlanabilir"* düşüncesinin bir ürünü olmuştur (Whale, 1922: 17-19). Bu düşünce devrim sonrasına hâkim olmuş, kadının durumu, edindiği haklar tamamen geriye gitmiştir.

Feministler ekonomi, eğitim, politika ve yasal düzenlemeler için bir program geliştirmişlerdir. Amaçlarına erişmek için üç ana veri sunmuşlardır. Bu verilerden birincisi, kadınların insana ait doğal haklara ortak olduğudur. Yani feministler, kadınların çabasını, alt tabakanın üst tabakaya karşı mücadelesinin bir devamı olarak görmüşlerdir. İkincisi, kadınların biyolojik rolü olmuştur. Yaşamlarını garanti altına almak için tüm yurttaşların anneleri olarak kadınların devletten istedikleri şeyler vardır. Modern feministlerin aksine, kadınları anneler dışında tarif etmek için özel bir çaba içine girmemişlerdir. Üçüncüsü ise, devrim süresince feministler kadınların hak ve özgürlük mücadelesine siyasi katılımlarından bahsederken aynı zamanda ülkeleri için savaşarak da vatanperverliklerini göstermişlerdir. Bu verileri çok sağlam temellere oturttuklarını düşünen feministlerin cinsiyet bilinci açısından önem arz eden bu çabaları, devrimci hükûmetler tarafından geri çevrilmiştir ve hem 1791 Anayasası hem de 1793 Anayasası kadınları erkeklerle eşit saymamıştır. Yasayı oluşturanların tamamıyla erkeklerden oluştuğu bu meclislerde çok da farklı bir kararın çıkması şaşırtıcı olurdu. Feministler erkeklerin bile haklarının verilmediği bu dönemde böyle bir çıkış yaparak tarih sahnesinde önemli bir yer edinmişlerdir.

4.2. Devrimden Sonra Oluşan Kadın Hareketleri

XVIII. yüzyılda ana unsur kadın erkek eşitliği, kadının özgürlüğü ve var olma mücadelesiyle başladığı bu uzun ve çetrefilli yol, toplumdaki cinsiyet ayrımı algısının yok edilmesi ve kadının aydınlanması olarak ilerlemiştir. 1789 Fransız Devrimi de bu ilerlemeye katkı sağlamış, hatta en önemli tetikleyici olmuştur. Kadının özgürlük ve hak arama mücadelesi kendinden sonraki yıllardaki kadınları etkilemiş, kadınlar açılan bu yoldan emin adımlarla ilerlemiştir.

Fransız Devrimi ve sonrasında kadınlara verilen bazı hakların geri almasından dolayı bazı feminist tarihçiler bu hak mücadelesinin beyhude bir çaba olduğunu düşünmüşler ve aynı zamanda devrimdeki eşitlik ilkesinin sadece erkekleri kapsadığını ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda ilan edilen ve insanların eşitliğini savunan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi de eleştirilmiştir. Hem Kuzey Amerika Bağımsızlık Bildirisi hem de Fransa İnsan Hakları Bildirisi içinde bağımsızlık ve insan haklarını barındırmış olsalar da, bu kavramlar sadece kâğıt üzerinde kalmış

siyahların köleliği devam etmiştir. Buna karşın devrimin amacına ulaştığını düşünen feminist tarihçiler de olmuştur. Onlara göre Fransız Devrimi kadın hakları bakımından kadına çok fazla bir getirisi olmasa da kadınlar bu mücadeleyi verirken kendilerini geliştirme imkânı bulmuşlardır. Yapılan toplantılar ve mitingler, kurulan dernekler ve hazırlanan broşürler kadınları geri dönüşü olmayan bir bilinç seviyesine ulaştırmıştır. Burada vurgu yapılması gereken konu şüphesiz kadının sadece aile içindeki konumu değil toplumdaki konumu da olmuştur. Kadın hakları ve kadının rolü ve konumunun tartışıldığı bu dönemin ardından, kadınların derin bir mücadeleyle elde ettiği bazı haklar uzun ömürlü olmamıştır. Devrimden sonra Napolyon Sivil Yasaları, kadınların sahip olduğu hakların onları olumsuz davranışlara ittiği düşüncesiyle bu hakları geri almıştır. 1801 tarihinden itibaren kadının erkeğe itaat etme zorunluluğunun yaradılışları gereği olağan bir durum olduğu konusunda hemfikir olunmuştur. Bu düşüncedeki amaç kadın kişiliğini yok saymak olmamış, bedenen zayıflığından dolayı himaye edilmeye muhtaç olduğuna inanılmıştır. Yani kadın yeniden evine dönecek kendine dayatılan hayatı yaşamaya devam edecektir (Sevim, 2005: 34-35). Bu açıdan bakıldığında kadın erkek eşitliği amacına ulaşma noktasında ağır adımlarla ilerlese de devrim dönemi gibi kimi dönemlerde hızlanmış, ancak hiç duraksamamıştır.

Fransız ve Amerikan devrimleri, kadınların -kadın olarak- toplanıp kolektif bir şekilde hareket etmelerini sağlarken bir kıyaslama yapılacak olursa Fransa'da çok da radikal olmayan daha siyasi bir nitelik taşımaktadır. Devrim her ne kadar kadını sokağa çıkarıp kulüpleri açtırsa da yine aynı devrim kulüpleri kapatmış ve kadını eve hapsetmiştir. Kamusal yaşam, özel yaşamdan ayrılırken; sivil yaşam da siyasal yaşamdan ayrılmıştır. Bunun doğal sonucu olarak da kadınlar siyasetten uzak tutulmuş sivil yaşamda da bağımlı hale getirilmişlerdir. Fransız Devrimiyle gelen bu ikililik az da olsa yaşamın her alanında görülmüştür (Tanilli, 2006: 59).

Fransa'da 1879'da Cumhuriyet kurulduğunda kadınların devrimdeki mücadelelerine karşılık seçim hakkı sistemin henüz oturmadığı bahanesiyle reddedilmiştir. Fransa'da kadınlar seçim hakkını ancak I. Dünya Savaşı'nın sonunda elde etmişlerdir. Fransa kadın hakları konusunda mücadelenin merkezi konumunda olmasına rağmen siyasi

gelgitler kadınların hak mücadelesine de yansıdığı için bu konuda düzenli bir ilerleme yaşanmamıştır (Sevim, 2005: 39-40).

Çalışan kadın sayısı 1900'lerden itibaren artış göstermiş, işçi ya da memur olarak kadının var olabilmesi Fransa'da önemli bir toplumsal gelişme olarak görülmüştür. Ekonomik bağımsızlık beraberinde gerçek bir özgürlüğü de getirmiştir. Bu durum 1960'lı yıllarda en yüksek rakamları görmüştür. Yurttaş olmak toplumun özgür bir bireyi olarak adlandırılıyorsa, kadınların özgürlüğü de şüphesiz iş hayatında var olabilmelerine ve ekonomiye katkılarına bağlı olmuştur. Kadınlar bu aşamalara hiç kolay gelmemiş ve ciddi bedeller ödemek zorunda kalmışlardır. Bugün Fransa'da çağdaş bir birey olmak birçok kimliğe sahip olmakla eş değer olmuştur. Kadın ya da erkek, çocuk ya da ebeveyn, vatandaş ya da ücretli işçi olma durumu bağımsız olmak ve kendine bakmakla ilişkilendirilmiştir. Tüm bunların sağlayıcısı da medeni kanun ve çalışan haklarını oluşturan yasalar olmuştur. Kadınların yurttaş olma hakları 1792'de Medeni Kanun'un kadınlara boşanma hakkı vermesiyle olumlu bir artış göstermiştir. Bu haklar 1800'den itibaren artış göstererek devam etmiştir (Erlat ve Kasap, 2011: 36).

Kadınların siyasal ve toplumsal eşitlik uğrundaki mücadeleleri XIX. ve XX. yüzyıllarda yoğunlaşmış ve yasal alanda önemli edinimler elde etmişlerdir. Örneğin XX. yüzyılda kadınlar, Birleşmiş Milletler'e üye ülkelerin çoğunda eşit siyasal haklara sahip olmuşlardır. Bu durum ülkeden ülkeye değişse de kadınların oy hakkına sahip olmadıkları gerçeği birçok ülkede hala bulunmaktadır (Berktay, 2004: 8).

Fransız Devrimi sırasındaki "özgürlük" figürü, yeni hükûmet tarafından Fransız Cumhuriyeti'nin simgesi olmuş siyasi figür olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilk mühründe, özgürlüğü tanımlayan çıplak ayaklarıyla dizginlerinden kurtulmanın simgesi azat edilen Romalı kölelerle özdeşleştirilmiş, sağ elinde ucuna Frigya başlığı geçirilmiş bir mızrak ve sol elinde arasında bir nacak da bulunan bir demet sopa birliği simgelemiştir. Avam tabakasından gelen Marianne siyaseten dışlandığı Cumhuriyette git gide olumlu bir anlam kazanmıştır (Gullickson, 2015: 26-27).

Şekil 4.5: Özgürlük figürü

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Eug%C3%A8ne_Delacroix_-_La_libert%C3%A9_guidant_le_peuple.jpg (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Genel perspektif içinde devrim öncesi ve sonrası kadınların üstlendiği rollere bakılacak olursa Olympe de Gouges devrimin temelini oluştururken, Madame Roland perde arkasında siyasete yön vermiş, Theroigne Mericourt ise kızıl amazon olarak devrimi sırtlanmıştır. Kadın yurttaşlığının bütün bu çabaları başarısızlığa uğramış olsa da özellikle taşrada, kasabada, köylerde ve kırsal bölgelerde bir başka siyasi katılım yolu arayan kadınların sayısı artmış ve en sonunda tek evrensel söylem olan Hristiyanlıkta karar kılmışlardır. Ekim Kadınları gibi onlar da kadınların var olduğu halk ayaklanmaları geleneğinin bir devamı olmuşlar ve XIX. yüzyılın temelini atmışlardır. 1793-94 Vendée ve Lyonnais iç savaşlarında kırk bin kadar insan devrimci güçler tarafından katledilmiş, pek çok kadın tecavüze uğramıştır. Bu isyanlar krallık taraftarı karşı devrimci köylüler tarafından çıkarılmıştır. Parisli kadınlar ve baldırı çıplaklar 1793 Anayasası talebinde bulunurken, dindar kız kardeşleri *"Tanrı varken, ekmek de vardı"* diye ayaklanmışlardır (Bock, 2004: 72-75). Sınıf mücadelesinin belirginleştiği ekmeğin temel mücadele sebebi haline

geldiği böyle bir ortamda işçi ve yoksul kadınlar da az da olsa oluşan sınıf bilinci cinsiyet bilincine baskın gelmiştir. Mücadele dolu yıllar devrim sürecinde ortaya çıkıp kulüpler dönemiyle zirveye çıkan kadın aydınlanması farklı sınıflardan kadınları biraz olsun yakınlaştırsa da henüz talep edilen haklar noktasında bir "kız kardeşlik" duygusu oluşturamamıştır.

Kadınlar hem Fransız Devrimi sonrası ve akabinde yaşanan devrimlerde hem de bu devrimlerin arkasında yatan fikirler açısından kilit bir nokta olmuştur. Kadınların siyasal yaşamda var olmaları ancak hükmetme erkinden ziyade özgürleşme bilincine erişmeleri sayesinde gerçekleşebilmiştir.

5. SONUÇ

Tüm dünyadaki kadınlar haklardan yararlanmak ve özgürleşmek için önemli mücadeleler verip, kanlı çarpışmalar içinde bulunmuşlardır. Toplumdaki cinsiyetçi anlayışın değişmesi, kadın ve çocukların uğradığı haksızlıkların düzenlenmesi ve duyarlılığın sağlanması için birtakım düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Tamamıyla eşitlikçi toplumsal teşkilatlanmaya yönelik atılması gereken daha birçok adım bulunmaktadır.

Günümüz çağdaş ülkelerinden biri olarak bilinen Fransa'da kadınlar birçok hakkı yasal çerçevede edinmiş olsalar da halen toplumdaki konumları için savaşmaktadırlar. Bununla birlikte günümüzde kadın sorununun toplumsal bir konu olduğu kadar evrensel bir konu olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır. Birtakım farklılıklar olsa da aslında her toplumda kadınların verdiği hak arama mücadelesi birbirine benzemektedir. Bir toplum ne kadar ilerlemiş ve modernleşmiş olursa olsun toplum içinde kadın daima erkek egemen toplum anlayışıyla mücadele etmek zorundadır.

Oysa Fransa her türlü toplumsal özgürlüğün var olduğu bir ülke olarak kabul edilmektedir. Her türlü özgürlüğün hissedildiği bir ülke olarak Fransa'da da birçok modern çağdaş ülkede olduğu gibi kadınlar özgür görünmektedirler. Fakat tüm bu görüşlerin aksine Fransa'da kadınlar erkeklerden daha az kazanmakta, kadın işsizlik oranı erkek işsizlik oranından daha fazla olmakta ve politik yaşamda kadınlar tam anlamıyla temsil edilmemektedir. Bu açıdan baktığımızda kadınların bugün de hakları konusunda mücadele vermesi çok önem arz etmektedir. Kadın erkek eşitliğinin toplumun her alanına yansıması için kadınlar daha aktif olmalıdırlar.

Fransız Devrimi dönemi, kadın ve erkeğin birlikte hareket ettiği, bazılarının devrimci bazılarının karşı devrimci olduğu bir dönemdir. Kadınlar bu dönemde erkekler tarafından kendine bakamayan, başkalarına bağımlı olarak betimlenmişlerdir. Fakat kadınlar kamusal alanda eşit olma hakkı için savaşmışlar, bu savaş sonucunda birçok hak kazanmış ve epey yol kat etmişlerdir. Bu kazanımlar bağlamında kadınların da erkeklerle eşit bir konuma sahip olabilmesi için Condorcet, Olympe de Gouges ve

Mary Wollstonecraft gibi birçok fikir insanı bu konuda çalışmalar yapmış, fikirler üretmiş ve bu konunun üzerinde ısrarla durmuşlardır. Thèroigne de Mèricourt, Charlotte Corday, Manon Roland, Madam Du Barry, Claire Lacombe, Mary Wollstonecraft ve Olympe de Gouges gibi kadın kahramanlardan bahsetmek, kadının devrimdeki rolünü devrimden hareketle anlatmak adına önemlidir. Bu kadınlar devrimden sonraki dönemde meşrulaşacak olan kadın erkek eşitliliği meselesine ilk fırça darbesini vurmuşlar ve bu resmi büyütüp genişletmişlerdir. Kadınlar devrim dönemi ve sonrasında hem hakları için hem de erkeklerle eşit olmak için mücadele verdikleri gibi aynı zamanda toplumun sadece erkeğe yüklediği güç, sabır, cesaret gibi sıfatlara da sahip olduklarını gösterme çabası içinde olmuşlardır. Bu bağlamda dernek ve kulüpler kurmuşlar, broşürler yayınlayarak meydanlarda mücadeleleri için seslerini yükseltmişlerdir. Ancak kulüpleri ve dernekleri kapatılmış hatta çok ses çıkaranlar da idama mahkûm edilmiştir. Kadınlar kendi sınıfları adına cinayet işlemişler, ellerinde silahla hak ve özgürlük için mücadele vermişlerdir. Entelektüel kadınlar kendilerine dayatılan ev hayatını bir kenara bırakıp siyasi konularda fikir yürütmüşler hatta siyasi gruplara destek olmuşlardır. Bazıları devrim içinde fikir olarak yer almasalar da devrimci kocalarına destek vererek dolaylı olarak devrime katkı sağlamışlardır. Karşı devrimci kadınlar da krallığı ve Hristiyanlığı savunmuş, ekmek ve Tanrı için ayaklanmışlardır. Kız kardeşlik ilkesini cinsiyet bilinci değil sınıf bilinci oluşturmuştur. Fransız Devrimi kadınların tarihini yeniden şekillendiren önemli bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın erkek gibi insan ve yurttaş olduğunu bu süreçte kanıtlamıştır. Kadın hem kendi varlığı hem de sınıfının ve halkının bağımsızlığı için savaş vermiş, bu uğurda ölümü bile göze almıştır.

Sonuç olarak, erkekler her zaman kadını öteki olarak nitelendirmişlerdir. İnsanlık tarihinin başından beri biyolojik farklılıklar erkeklerin kendilerini kadından üstün görmesine ve kadını her fırsatta aşağılamasına sebep olmuştur. Öteki varlık olmaya mecbur bırakılan kadın yaratılışından başlayarak her çağda kendine yüklenen sıfatların ötesinde bir birey olarak erkeklerle eşit olmanın mücadelesine girmiştir. *"Tanrıları erkekler yaratır, kadınlar tapar"* sözünden hareketle yarattıkları Tanrı'nın bile dişi mi erkek mi olduğuna karar veren erkek cinsi, kadının da sürekli ne yapması gerektiğini söylemiş, kadını boyunduruğu altına almaya çalışmıştır. Kadının değişik siyasi düşüncelere meyletmesi ve hep kadın olarak var olma çabası devrim sürecinde

de devam etmiştir. Bu açıdan bakıldığında devrim kadının bu mücadelesi bağlamında önemli bir kazanç olmuştur diyebiliriz. Kadın yurttaş olmak için "eksik yurttaş" olarak yola çıkmış ve bu dikenli yolda ayakları kanasa da yürümeye devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Abray, J. (1975). Feminism in the French Revolution. *The American Historical Review*, 80(1): 43–62, https://doi.org/10.1086/ahr/80.1.43 (Erişim Tarihi: 10.02.2017)

Acton, J. (1910). *Lectures on the French Revolution* [Elektronik Sürüm]. London: Macmillan and Co. https://archive.org/details/lecturesonfrench00actoiala/page/n5 (Erişim Tarihi: 24.09.2016)

Alatlı, A. (2010). *Batı'ya Yön Veren Metinler III*. Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayınları, Nevşehir.

Aldis, J. (1905). *Madame Geoffrin: Her Salon and Her Times* [Elektronik Sürüm]. *1750-1777*. GP Putnam's sons.

Anderson, J. M. (2007). *Daily Life during the French Revolution*. Westport, Conn: Greenwood Press.

Arendt, H. (1990). *On revolution*. London ve New York: Penguin Books.

Astell, M. (2017). *A Serious Proposal To The Ladies: For The Advancement of Their True and Greatest Interest (In Two Parts)* [Elektronik Sürüm]. Urbana, Illinois: Project Gutenberg, https://www.gutenberg.org/ebooks/54984 (Erişim Tarihi: 09.01.2017)

Aster, E. (2004). *Fransız İhtilali'nin Siyasi ve Sosyal Fikirleri* (Çev. Şennur Şenel). Ankara: Phoenix Yayınevi, 1926.

Ataseven, F. (1989). Fransız İhtilali ve Kadın Kahramanlar. *Frankofoni*, (1): 141-149.

Auclert, H. (1908). *Le Vote des Femmes* [Elektronik Sürüm]. V. Giard & E. Brière (Ed.). Bibliothèque Nationale de France, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k853191f/f7.vertical (Erişim Tarihi: 19.01.2017)

Bendason, N. (1990). *Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları* (Çev. Şirin Tekeli). İstanbul: İletişim Yayınları.

Berktay, F. (2004). "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye" [Elektronik Sürüm]. Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No: 7.

Berktay, F. (2012). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Blanning, T. C. W. (1987). *The French Revolution: Aristocrats versus Bourgeois?*. Houndmills: Macmillan Education.

Bock, G. (2004). *Avrupa Tarihinde Kadınlar* (Çev. Zehra Aksu Yılmazer). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Bothe, C. M. (1994). Writing as Mirror in the Work of Marguerite Porete. *Mystics Quarterly*, 20(3): 105-112. http://www.jstor.org/stable/20717216 (Erişim Tarihi: 10.09.2018)

Brookes, B. (1980). The Feminism of Condorcet and Sophie de Grouchy [Elektronik Sürüm]. *Studies on Voltaire and the XVIIIth Century*, 189: 297-362.

Burke, E. (2003). *Reflections on the Revolution in France* [Elektronik Sürüm]. Frank M. Turner, and Darrin M. McMahon (Ed.). New Haven: Yale University Press.

Caporal, B. (1999). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I* (Çev. Ercan Eyüboğlu). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1982.

Carlson, J. A. (2000). Characters: Mary Wollstonecraft and Germaine de Staël. *Modern Philology*, 98(2): 320-338.

https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/492966?journalCode=mp (Erişim Tarihi: 21.08.2018)

Carlyle, T. (1898) *The French Revolution, in the Works of Thomas Carlyle* [Elektronik Sürüm]. H. D. Traill (Ed.). Cilt. 1–4, London: Chapman and Hall.

Carr, E. H. (2012). *Milliyetçilik ve Sonrası* (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: İletişim Yayınları, 1968.

Chambers, M., Hanawalt, B. Rabb, T. Woloch, I. ve Tiersten, L. (1999). *The western experience*. Seventh Edition, Cilt II. New York: McGraw-Hill.

Clark, J. D. (1992). Women in the French Revolution: The Failure of the Parisian Women's Movement in Relation to the Theories of Feminism of Rousseau and Condorcet. *Concord Review*, 7: 115-27.

Cliff, T. (1984). *Kadınların Özgürlüğü ve Sınıf Mücadelesi* (Çev. Şamil Beştoy). İstanbul: Ataol Yayıncılık. 1981.

Cornwell, B. R. (1949). *The Spirit of Revolution in 1789* [Elektronik Sürüm]. Princeton University Press.

Cramp-Casnapet, M. (2005). "On Sekizinci Yüzyıl Felsefesinin Bir Örneği". G. Duby, M. Perrot, ve C. Klapisch-Zuper (Haz.). *Kadınların Tarihi – Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (s. 303-333). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çakır, S. (1994). *Türkiye'de Kadın Tarihi Yazmak? Kadın Araştırmalarında Yöntem*. Serpil Çakır ve Necla Algökçe (Haz.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çakmak, D. (2007). Fransız Devrimi'nde Kadın: Eksik Yurttaş. *Ege Akademik Bakış*, 7(2): 727-745.

Davies, J. C. (1962). Toward a Theory of Revolution. *American Sociological Review*, 27(1): 5-19. http://www.jstor.org/stable/20897145-19 (Erişim Tarihi: 07.02.2018)

Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi* (Çev. Ed. M. H. Naci Aklan). Ankara: İmge Kitabevi. 1939.

Davran, Z. (1986). "Aydınlanma Çağı". Zeynep Davran ve Arda Denkel (Ed.). *Osmanlılarda ve Avrupa'da Çağdaş Kültürün Oluşumu 16-18. Yüzyıllar*, İstanbul: Metis Yayınları.

De Beauvoir, S. (1971). *Kadın* (Çev. Bertan Onaran). İstanbul: Payel Yayınevi. 1967.

De Gournay, M. J. (1622). *Egalité des Hommes et des Femmes: A la reyne* [Elektronik Sürüm]. https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k3142288 (Erişim Tarihi: 16.11.2018)

De Staël, M. ve Berger, M. (2017). *Politics, Literature and National Character*. Abingdon, Oxon: Routledge.

Delmas, C. (1973). Avrupa Uygarlık Tarihi, (Çev. Nihal Önol). İstanbul: Varlık Yayınları. 1961.

Deringil, S. (Temmuz 1989). Fransız Devrimi'nde İnsan Hakları Kavramı. *Tarih ve Toplum*, 67: 35-38.

Detlefsen, K. (2006). Atomism, Monism, and Causation in the Natural Philosophy of Margaret Cavendish. *Oxford Studies in Early Modern Philosophy* 3:199-240.

Dickens, C. (2016). *İki Şehrin Hikâyesi* (Çev. Meram Arvas). İstanbul: Can Yayınları.

Doyle, W. (2015). *Fransız Devrimi* (Çev. Hakan Gür). Ankara: Dost Kitabevi. 2001.

Durakbaşa, A. (2014). *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Durmaz, S. (2016). Yüksek Orta Çağ Politik ve Estetik Evreninde Mitik Bir İlahe Portresi: Akitanyalı Eleanor. *Uluslararası sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43): 701-714.

Eco, U. (2014). *Orta Çağ Katedraller, Şövalyeler, Şehirler* (Çev. Leyla Tonguç Basmacı). İstanbul: Melisa Matbaacılık. 2010.

E-monsite. (T.Y.). "Quel rôle les femmes ont-elles joué pendant la Révolution Française?". http://adream.e-monsite.com/medias/files/quel-role-les-femmes-ont-elles-joue-pendant-la.pdf (Erişim Tarihi: 09.02.2019)

Erlat, J. ve Kasap, Ö. (2011). *Fransız Edebiyatında Kadın Yazarlar*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Ewald, O. (2013). *Fransız Aydınlanma Felsefesi* (Çev: Gürsel Aytaç). Ankara: Doğu-Batı Yayınları. 1924.

Flum, P. N. (1961). Additional Thoughts On Marie de France. *Romance Notes*, 3(1): 53-56. http://www.jstor.org/stable/43800085 (Erişim Tarihi: 16.03.2018)

Fox, J. C. (1910). Marie de France. *The English Historical Review*, 25(98): 303-306. http://www.jstor.org/stable/550653 (Erişim Tarihi: 20.02.2018)

France, A. (1999). *Tanrılar Susamışlardı* (Çev. Erdoğan Alkan). İstanbul: Kaynak Yayınları, 1912.

Furet, F. (2007). *The French Revolution 1770–1814* (Çev. Antonia Nevill). Oxford: Blackwell.

Garrard, G. (1996). Joseph de Maistre's Civilization and Its Discontents. *Journal of the History of Ideas*. 57(3): 429-446.

Gaxotte, P. (1969). *Fransız İhtilali Tarihi* (Çev. Samih Tiryakioğlu). Ankara: Varlık Yayınevi. 1928.

Gazete Karınca. (2018). "Kadın Filozoflar". http://gazetekarinca.com/2018/07/feminizmi-yuksek-sesle-dillendiren-ilk-kadin-mary-wollstonecraft/ (Erişim Tarihi: 06.09.2018)

Genç, Ö. (2011). "Orta Çağ Avrupası'nda Kadın". Altan Çetin (Ed.). *Orta Çağ'da Kadın* (s. 241-296). Ankara: Lotus Yayınları.

Gleichauf, I. (2007). *Kadın Filozoflar Tarihi* (Çev. Leyla Uslu). Ankara: ODTÜ Yayıncılık. 2005.

Godineau, D. (1988). *Citoyennes Tricoteuses, les Femmes du Peuple a Paris Pendant La Révolution Française*, Paris: Alinéa.

Godineau, D. (1990). "Masculine and Feminine Political Practice during the French Revolution, 1793-Year III". Harriet B. Applewhite & Draline G. Levy (Ed.). *Women and Politics in the Age of the Democratic Revolution* (s. 61-80). ABD: University of Michigan Press.

Goodman, D. (1989). Enlightenment Salons: The Convergence of Female and Philosophic Ambitions. *Eighteenth-Century Studies*, 22(3): 329-350.

Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi. *Yasama Dergisi*, (10): 5-59.

Gönenç Yapar, A. (2006). Fransa'da ve Türkiye'de Kadın Harekektleri. *İletişim Fakültesi Dergisi*, (27): 63-84.

Göztepe, E. (1996). Kadının ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirgesi: Olympe de Gouges (7 Eylül 1791). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45: 185-193.

Guillon, C. (2009). *Notre patience est a bout: 1792-1793, les ecrits des Enragées*. Paris: éditions IMHO.

Gullickson, G. L. (2015). *Komün'ün Asi Kadınları* (Çev. İlke Bereketli Zafeirakopoulos). İstanbul: Yordam Kitap. 1996.

Gupta, S. (2014). Liberty for All? An Exploration of the Status of Women in Revolutionary France. *Primary Source*, (V)I: 18-23.

Gülmez, D. (2011). *Orta Çağ'da Kadın Örgütleri: Anadolu ve Avrupa Örneği*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Habermas, J. (2010). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar). İstanbul: İletişim Yayıncılık. 1962.

Hampson, N. (2008). *A social history of the French Revolution*. Routledge.

Hamuroğlu, A. (2018). Büyük Fransız Devrimi ve Kadınlar. *Bilim ve Üyopya*. https://bilimveutopya.com.tr/buyuk-fransiz-devrimi-ve-kadinlar (Erişim Tarihi: 20.01.2018)

Hazan, E. (2016). *Fransız Devrimi Tarihi* (Çev. Nazlı Ceyhan Sümter). İstanbul: Say Yayınları. 2012.

Heper, A. (2014). Feminizm ve Hukuk. *Hukuk Kuramı*, 1(5): 11-27.

Hobsbawm, E. (2003). *Devrim Çağı Avrupa 1789-1848* (Çev. Bahadır Sina Şener). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. 1975.

Howard, J. (1984). “The German Mystic: Mechthild of Magdeburg”. Katharina M. Wilson (Ed.). *Medieval Women Writers* (s. 153–163). Manchester: Manchester University Press.

Hudson, W. H. (1888). Hrotsvitha of Gandersheim. *The English Historical Review*, 3(11): 431-457. http://www.jstor.org/stable/546611 (Erişim Tarihi: 27.01.2018)

Hufton, O. H. (1999). *Women and the Limits of Citizenship in the French Revolution.* Canada: University of Toronto Press.

Hunt, L. (1992). *Family Romance of the French Revolution*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Hunt, L. (1996). *Erotizm ve Politika* (Çev. Ayşe Lahur Kırtunç). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 1991.

International Encyclopedia of the Social Sciences. (1968). “International Encyclopedia of the Social Sciences Vol. 13”. David L. Sills (Ed.). USA: The MacMillion Co. and the Free Press.

Jaures, J. (2016). *Fransız Devrimi’nin Sosyalist Tarihi* (Çev. Koray Büyüktuncer). Ankara: Dipnot Yayınları. 2015.

Kartal, D. (2013). “Kadın Filozoflar”. http://dunyalilar.org/kadin-filozoflar.html/ (Erişim Tarihi: 21.05.2018)

Kaş, A. (1989). Kentsoyluların Uzun Yürüyüşü ve 1789. *Frankofoni*, (1): 41-55.

Kates, G. (1990). “The Powers of Husband and Wife Must Be Equal and Separate: The Cercle Social and Rights of Women, 1790-1791”. Harriet B. Applewhite & Draline G. Levy (Ed.). *Women and Politics in the Age of the Democratic Revolution* (s. 163-180). University of Michigan Press.

Kourken, M. (2009). Margaret Cavendish's Epistemology. *British Journal for the History of Philosophy*, 17(1): 31-53.

Lacour, L. (1900). *Les Origines du féminisme contemporain. Trois femmes de la Révolution: Olympe de Gouges, Théroigne de Méricourt, Rose Lacombe* [Elektronik Sürüm]. Paris: Bibliothèque Nationale de France.

Landes, J. B. (1988). *Women and the Public Sphere In the Age of the French Revolution*. New York: Cornell University Press.

Le Goff, J. (2008). *Avrupa'nın Doğuşu* (Çev. M. Timuçin Binder). İstanbul: Literatür Yayıncılık. 2005.

Le Goff, J. (2015). *Orta Çağ Batı Uygarlığı* (Çev. Hanife Güven ve Uğur Güven). Ankara: Doğu Batı Yayınları. 1988.

Lee, S. J. (2014). *Avrupa Tarihi'nden Kesitler 1789-1980* (Çev. Savaş Aktur). Ankara: Dost Kitabevi. 1982.

Levy, D. G., Applewhite, H. B., ve Johnson, M. D. (1980). *Women in Revolutionary Paris 1789-1795*. Illinois, Chicago: University of Illinois Press.

Lewis, E. (2001). The Legacy of Margaret Cavendish. *Perspectives on Science*, 9(3): 341–365.

Lewis, G. (2003). *The French Revolution: Rethinking the Debate*. Routledge.

Locke, J. (2004). *Hükûmet Üzerine İkinci İnceleme* (Çev. Fahri Bakırcı). Ankara: Ebabil Yayıncılık. 1689.

Lowell, E. J. (1892). *The Eve of the French Revolution* [Elektronik Sürüm]. Boston: Houghton Mifflin and Company.

Lucas, C. (2002). “Nobles, Bourgeois, and the Origins of the French Revolution” [Elektronik Sürüm]. Gary Kates (Ed.). *The French Revolution: Recent Debates and New Controversies* (s. 56-80). Taylor and Francis e-Library.

Madrigal, M. (2014). *Birinci Yüzyıl Anadolu Kiliseleri*. İstanbul: Kutsal Kitap ve Arkeoloji.

Mason, A. G. (1891). *The Women of the French Salons* [Elektronik Sürüm]. Gutenberg Project.

Melançont, B. (1996). Du corps épistolaire. Les correspondances de Julie de Lespinasse. *Orbis Litterarum*, 51(6): 321-333.

Michel, A. (1993). Feminizm (Çev. Şirin Tekeli). İstanbul: İletişim Yayınları. 1992.

Michelet, J. (1855). *Les Femmes de la Révolution* [Elektronik Sürüm]. Paris: Bibliothèque Nationale de France.
https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k96139188 (Erişim Tarihi: 21.06.2017)

Mill, J. S. (2016). *Kadınların Özgürleşmesi* (Çev. Damla B. Aksel). İstanbul: Pinhan Yayıncılık. 1984.

Moore, L. (2008). *Liberty: The Lives and Times of Six Women in Revolutionary France* [Elektronik Sürüm]. Harper Collins E-books.

Myers, H. S. (1990). *The Bluestocking Circle: Women, Friendship, and The Life of the Mind in Eighteenth-Century England*. Oxford Clarendon Press.

Ottmann, H. (2012). *Geschichte des politischen Denkens: Band 4.2: Das 20. Jahrhundert. Von der Kritischen Theorie bis zur Globalisierung.* Stuttgart: Springer-Verlag.

Özer, İ. (1989). Fransız Devriminin Toplumsal ve Düşünsel Temelleri. *Frankofoni*, (1): 111-122.

Özsel, D. (2016). İki Ayrı Veçhesiyle Devrim. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 78: 15-30.

Öztürk, A. (2016). Devrimlere Dair. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 78: 7-11.

Perry, M. (1997). *Western Civilization. A Brief History. Volume II: From the 1400s*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.

Pirenne, H. (1982). *Orta Çağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması* (Çev: Şadan Karadeniz). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. 1925.

Popkin, J. D. (2015) . *A Short History of the French Revolution.* Boston: Pearson.

Poullain De La Barre, F. (1676). *De l'égalité des deux sexes, discours physique et moral où l'on voit l'importance de se défaire des préjugez* [Elektronik Sürüm]. Bibliothèque Nationale de France.
http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82363t (Erişim Tarihi: 28.04.2017)

Renan, E. (1882). *Histoire des Origines du Christianisme. 7, Marc Aurèle et la Fin du Monde Antique* [Elektronik Sürüm]. Bibliothèque Nationale de France. https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k61281833/f19 (Erişim Tarihi: 08.03.2017)

Roberts, J. M. (2015). *Avrupa Tarihi* (Çev: Fethi Aytuna). İstanbul: İnkılap Kitabevi. 1996.

Roessler, S. E. (1996). *Out of the shadows: women and politics in the French Revolution 1789-95*. Peter Lang Pub Inc.

Rousseau, J. J. (2011). *Emile* (Çev. Yaşar Avunç). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 1762.

Rowbotham, S. (1994). *Kadınlar Direniş ve Devrim* (Çev. Nilgün Şarman) İstanbul: Payel Yayınları.

Rubin, M. (1995). Women and Mystical Experience in the Middle Ages. *The English Historical Review*, 110(438):982-983. http://www.jstor.org/stable/576835 (Erişim Tarihi: 18.03.2019)

Rudé, G. (1967). *The Crowd in the French Revolution*. Oxford: Clarendon Press.

Rudé, G. (2015). *Fransız Devrimi* (Çev. Ali İhsan Dalgıç). İstanbul: İletişim Yayıncılık. 1988.

Ruhi, M. E. (2002). *Fransız Devrimi'nde Bir Başrol Oyuncusu: Sieyes*. Ankara: Liberte Yayınları.

Rullmann, M. (1996). *Kadın Filozoflar Antik Çağdan Aydınlanmaya Kadar* (Çev. Tomris Mengüşoğlu). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 1993.

Sarı, İ. (2017). Sümer Uygarlığı: Sümer Dini ve Tanrıları. Nokta E-kitap Publishing.

Sarıca, M. (1980). *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Sarıca, M. (1981). *Fransız İhtilali*. Kutup Yıldızı Kitaplığı.

Schama, S. (2004). *Citizens: A Chronicle of the French Revolution*. New York. 1989.

Serebryakova, G. (2012). *Fransız Devrimi'nde Kadınlar* (Çev. Ahmet Açan). İstanbul: Evrensel Basım Yayın. 2000.

Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Sevim, A. (2012). “Kadının Ortaçağ’dan XX’i yüzyıla Değin Serüveni”. Cafrande Kültür Sanat. https://www.cafrande.org/kadinin-ortacagdan-xxi-yuzyila-degin-seruveni-ayse-sevim/ (Erişim Tarihi: 06.09.2018)

Shusterman, N. C. (2014). All of His Power Lies in the Distaff: Robespierre, Women and the French Revolution. *Past & Present*, 223(1): 129-160.

Sledziewski, E. G. (2005). “Dönüm Noktası Olarak Fransız Devrimi”. Georges Duby ve Michelle Perrot (Ed.). *Kadınlar Tarihi Cilt IV* (Çev. Ahmet Fethi) (s. 39-51). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Soboul, A. (1969). *Fransız İnkılabı Tarihi* (Çev. Şerif Hulusi). İstanbul: Cem Yayınları.

Sonenscher, M. (2018). *Sans-Culottes: An Eighteenth-Century Emblem in the French Revolution*. Princeton University Press.

Spektorowski, A. (2002). Maistre, Donoso Cortes and the Legacy of Catholic Authoritarianism. *Journal of the History of Ideas*. 62(2): 283-302.

Straubhaar, S. B. (2008). Sarah Higley, Hildegard of Bingen's Unknown Language: An Edition, Translation and Discussion (The New Middle Ages series.) Palgrave Macmillan, 2007. *Medieval Feminist Forum* 44(2): 19.

Tanilli, S. (2003). *Fransız Devrimi’nden Portreler*. İstanbul: Adam Yayınları.

Tanilli, S. (2006). *Ne Olursa Olsun Savaşıyorlar*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Tannenbaum, D. ve Schultz, D. (2008). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri* (Çev. Fatih Demir). Ankara: Adres Yayınları.

The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2019). “Deffand, Marie Anne de Vichy-Chamrond”. Encyclopaedia Britannica (7(11):928). Encyclopaedia Britannica.

Tocqueville, A. (1948). *L'Ancien Régime et la Révolution*. NRF Gallimard.

Touchard, J. (2015). *Siyasal Düşünceler Tarihi* (Çev. İsmail Yerguz). İstanbul: Islık Yayınları.

Tuğrul, S. (2016). Devrim için Ölmek. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi Devrimler I*, 19(78): 51-82.

Tütüncü, F. (2017). Germaine de Staël'in Failliği ve Feminist İlişkisel Özerklik Anlayışı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (24): 1-18.

Vardar, B. (1998). *Fransız Edebiyatı*. İstanbul: Multilingual Yayıncılık.

Voaden, R. (2005). Who Was Marget Thorpe? Reading Mechtild of Hackeborn in Fifteenth-Century England. *Religion & Literature*, 37(2): 9-25.

Walters, M. (2009). *Feminizm* (Çev. Hakan Gür). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Whale, W. S. (1922). *Women of the French Revolution* [Elektronik Sürüm]. Cornell University Library.

Williams, R. (2011). *Anahtar Sözcükler Kültür ve Toplumun Söz Varlığı* (Çev. Savaş Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları.

Wilson, K. M. (1984). "The Saxon Canoness: Hrotsvit of Gandersheim". Katharina M. Wilson (Ed.). *Medieval Women Writers* (s. 30–63). Manchester: Manchester University Press.

Wollstonecraft, M. (2018). *A Vindication of the Rights of Woman With Strictures on Political and Moral Subjects*. İstanbul: Gece Kitaplığı.

Woodford, C. (2006). Realism and Sentimentalism in Marie von Ebner-Eschenbach's "Unsühnbar". *The Modern Language Review*, 101(1): 151-166.

Wright, S. M. (2013). Insurrectionary Heroines: The Possibilities and Limits of Women's Radical Action During the French Revolution. *Grand Valley Journal of History*, 2(2): 3.

Y.Y. (1906). Marie Antoinette. *The Irish Monthly*, 34(393): 151-160. https://www.jstor.org/stable/20500933 (Erişim Tarihi: 21.02.2019)

Yalom, M. (2002). *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi* (Çev. Zeynep Yelçe ve Neşenur Domaniç). İstanbul: Çitlembik Yayınları. 2001.

Yalom, M. (2004). *Kan Kardeşler Kadınların Belleğinde Fransız Devrimi* (Çev. Neşenur Domaniç). İstanbul: Çitlembik Yayınları. 1993.

Yeşilorman, M. (2001). Toplumsal Eşitlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel Bir Bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2): 269-280.

Yılmaz, G. (1989). Encyclopédie ve Fransız Devrimi. *Frankofoni*, (1): 85-97.

Zweig, S. (2006). *Marie Antoinette Vasat Bir Karakterin Portresi* (Çev. Tevfik Turan). İstanbul: Can Yayınları. 1976.

İnternet Kaynakları

https://www.britannica.com/biography/Olympe-de-Gouges/images-videos/media/1/850593/234913 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://en.wikipedia.org/wiki/Mechthild_of_Magdeburg (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://www.britannica.com/biography/Saint-Hildegard (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://en.wikipedia.org/wiki/Mechtilde (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

http://scihi.org/hrotsvitha-gandersheim (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://historyofphilosophy.net/marguerite-porete (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

http://jessehurlbut.net/wp/mssart/?p=3604 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://en.wikipedia.org/wiki/Marie_de_France (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://en.wikipedia.org/wiki/Gertrude_the_Great (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://en.wikipedia.org/wiki/Marie_de_Gournay (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Theroigne.jpg (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69440733 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69441758 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

http://www.prisonersofeternity.co.uk/madame-roland-o-liberty-what-crimes-are-committed-in-thy-name/ (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6949957n/f1.item.r=Marie-Antoinette (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69481298/f1.item.r=Marie-Antoinette (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6947750f/f1.item.r=Marie-Antoinette%20Caricature (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://en.wikipedia.org/wiki/Salon_(gathering) (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Wollstonecraft (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://www.thecrownchronicles.co.uk/history/mary-astell-the-first-feminist/ (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://womenineuropeanhistory.wordpress.com/2017/01/31/pauline-leon/ (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

http://www.blakeneymanor.com/cabarrus.html (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://en.wikipedia.org/wiki/Sophie_de_Condorcet (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6940054h (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://chawtonhouse.org/whats-on/isabelle-de-charriere-and-england-an-english-celebration/ (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://www.thoughtco.com/women-and-the-french-revolution-3529110 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

http://inyourfacewomen.blogspot.com/2012/05/claire-lacombe.html (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69429406 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6949768r (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6942674z (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Eug%C3%A8ne_Delacroix_-_La_libert%C3%A9_guidant_le_peuple.jpg (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84119512 (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

https://boutique.assemblee-nationale.fr/PAP0056/fr (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

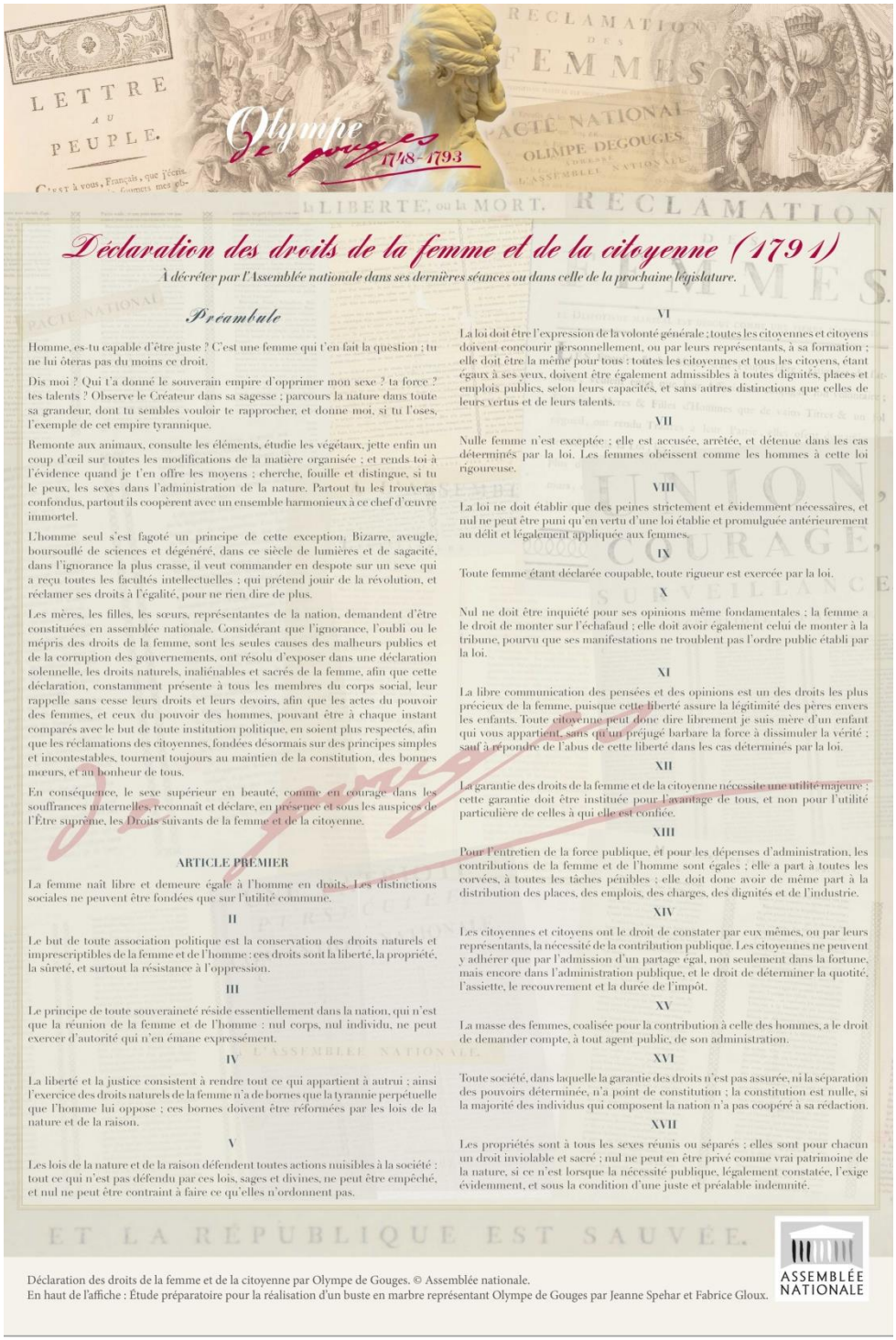
EKLER

EK-1: İnsan Hakları Bildirisi

Kaynak: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84119512

EK-2: Kadın Hakları Bildirisi

Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne par Olympe de Gouges. © Assemblée nationale.
En haut de l'affiche : Étude préparatoire pour la réalisation d'un buste en marbre représentant Olympe de Gouges par Jeanne Spehar et Fabrice Gloux.

Kaynak: https://boutique.assemblee-nationale.fr/PAP0056/fr

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	ESRA ERİCEKLİ
Doğum Yeri	ERZİNCAN
Doğum Tarihi	03.09.1982

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Fakülte	EDEBİYAT FAKÜLTESİ
Bölüm	FRANSIZ DİLİ VE EDEBİYATI

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (80)
Fransızca	KPDS (78)

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Görevi/Pozisyonu	Öğretim Görevlisi
Tecrübe Süresi	6 Yıl

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	Çeşitli Avrupa Birliği Projeleri ve Eğitimleri (Fransa ve Litvanya)

İLETİŞİM

Adres	Uluyazı Kampüsü Rektörlük Binası Merkez / Çankırı
E-mail	esraericekli18@gmail.com